

500 Ft

MAGYAR MÚZSA

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

MEGJELENIK NEGYEDÉVENTE

ÚJ FOLYAM 12. SZÁM • 2020. MÁRCIUS

Magyar Múza • 2020. március

AKNAY TIBOR • ALMÁSSY KATINKA • BAKÓ ENDRE • KELÉNYI ISTVÁN
DEMSE MÁRTON • KISS IRÉN • MÁRTONFI BENKE MÁRTA • MÉSZÁROS GÉZA
POZSGAI GYÖRGYI • SAITOS LAJOS • TURBÓK ATTILA • UDVARHELYI ANDRÁS

BÜKI ATTILA • DÖBRENTAI KORNÉL • DOMONKOS LÁSZLÓ • PARDI ANNA
CS. VARGA ISTVÁN • KALÁSZ ISTVÁN • LOVAS DÁNIEL • MADÁR JÁNOS
TAKARÓ MIHÁLY • TÁBORI LÁSZLÓ • ZIRIG ÁRPÁD • VITÉZ FERENC

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:
Bertha Zoltán, Cs. Varga István,
Domonkos László, Kődöböcz Gábor,
Lovas Dániel, Madár János,
Pomogáts Béla

Felelős szerkesztők:
Lovas Dániel
Madár János

Képzőművészeti rovat:
Mártonfi Benke Márta

Internetes megjelenés:
Kalász István

Kiadja
a Magyar Újságírók Közössége
Felelős kiadó: a MÚK elnöke

Szerkesztőség, levelezési cím:
1114 Budapest, Bartók Béla út 31.
Telefon: +36 01/209-3494
E-mail: kaiser@hungarvox.hu
pressmuk@gmail.com
madarjanos48@gmail.com
Online: www.muk-press.hu

Kéziratot nem őrzünk meg
és nem adunk vissza.

Nyomdai munkák:
HTS-ART Kiadó és Nyomda Kft.,
Budapest

Nyomdai előkészítés:
Euro Bioinvest Kft., Kecskemét

A borítón:
Rádóczy Gyarmathy Gábor:
Új vizeken járok (Tüzes szekér)

A hátsó borítón:
Papageorgiu Andrea:
Táncpróba

Döbrentei Kornél: Betilthatatlan szívdobogás.	1
Domonkos László: Ahogy lehet.	3
Zirig Árpád: A madár visszaszállt.	11
Büki Attila: Ima mai magunkért.	12
Lovas Dániel: Őrizzük és teremtsük újra az értékeket	
Beszélgetés a kultúra helyzetéről Kásler Miklóssal,	
az emberi erőforrások miniszterével.	13
Aknay Tibor: Hajnalonként.	17
Pardi Anna: Juhász Gyula testamentuma.	18
Cs. Varga István: Örökségünk.	19
Kalász István: Kitartani; Az ember identitása	
havazás idején.	27
Turbók Attila: Az álmos évtized.	28
Kovári György: Beszorult.	29
Vitéz Ferenc: A „lépő ember”.	32
Udvarhelyi András: Haragszom a világra.	33
Bíró József: Emberhalász.	41
Takaró Mihály: A holnapért aggódóknak.	42
Tábori László: Reménységünk: a múlt.	43
Madár János: Erkölcs és világ.	46
Mártonfi Benke Márta: A festészet varázslata ... I–XII.	
Kiss Irén: Mihály arkangyal imája;	
Az erkölcsi jó és rossz.	47
Katzler Hilda: Anya.	48
Almássy Katinka: Március idusán.	49

A Magyar Újságírók Közössége 2020 márciusában ismét megrendezi Tavaszi Tárlatát

A kiállításon való részvétel meghívásos, a tárlat rendezői arany- és ezüstdiplomával jutalmazzák a legjobb kiállított alkotásokat. Az előző három évben a MÚK Tavaszi Tárlatának fődíját *Aknay János, Végh András és Serényi H. Zsigmond* nyerte el. Az idei tárlat résztvevői az előzetes jelentkezések alapján: A. Bak Péter, Szkok Iván, Végh András, Mayer Berta, Atlasz Gábor, Aknay János, Hermkens Edit, Zöld Anikó, Kron Zsuzsa, Vincze Angéla, Mészáros Géza, Mészáros Bori, Rádóczy Gyarmathy Gábor, Tenk László, Kiss Márta, Sulyok Gabriella, Török Gábor, Papageorgiu Andrea, Serényi H. Zsigmond, Székely Móri Márta, Vincze Petronella, Opánszki Tamás, Könyv Kata, László Dániel, Balló Andrea, Ger Varga, Bráda Tibor, Deák Ilona, Kemp Zsuzsa, Mártonfi Benke Márta.

ISSN 1789-7505

Hanácsek Erzsébet: Március.	50
Demse Márton: A moldovai csángó magyarokról ...	51
Batári Gábor: A mutatóvagy.	52
Veráth Mária: Csillagok üvöltésén túl;	
Anyám csontjai.	53
Kelényi István: „Én bús faun...”	54
Bátki Zoltán: Ha kialszik a tűz.	57
Barna T. Attila: Áprilisi szél.	58
Kimmel István: Tükörtörténet.	59
Dudás Sándor: Pillangó, lovak, horgász.	60
Benczúr Csaba: Hírös '56.	61
Ádám Tamás: Tiszta időben.	66
Bodnár Éva: Jelenlét.	67
Mészáros Géza: Láss csodát!	68
Berkes József: Tavaszi kertben.	70
Csokonai Attila: Autós mese.	71
Hertelendy Gábor: Történelem.	72
Jahoda Sándor: Visszaút '81 és '83 közé.	73
Németh Nyiba Sándor: Súlyt vesztett életek.	74
Pozsgai Györgyi: Egymásra hangolódva.	75
Saitos Lajos: Ihlet és mesterség.	81
Bakó Endre: Szobotka Tibor: Bánom is én.	83
Oláh Tamás: Ha.	86
Madarász Imre: Békepatrióta.	87

DÖBRENTAI KORNÉL

BETILTHATATLAN SZÍVDOBOGÁS

Gondoltad-é, Petőfi Sándor, ott, ahol délibáb lódít
csillagpályára négyökrös szekért, el így iramlík az élet,
gondoltad volna-é, mikor a héjjasfalvai magaslaton
búcsúzóul még odalegyintettél a vakondok-bundájú
Napnak, tenyeredről visszahőköl a fény s ma is vakít,
a foncsorig bölcsek a tükrök, akár a disznóolák,
kátránypapír tetői a Noét aggasztó esőben,
mely feketeszárnyú, mint a cseresznye, ám magja jég,
és a szégyennél orcaragyogásítóan elevenebb –,

Gondoltad volna-é, midőn szemed antracit-fűtötte
taván beáll a tél s félberokkant balettmozdulattal
rándul a tested odaátra, mintha álom álma roskasztaná meg,
ifjúi szokellésed úgy lassul le, hogy benövi a moha –,
gondoltad-é, még utoljára fölsistereg halálfogytiglan
rabul ejtve, egy hajfűrt emléke, az egyetlen asszonyé,
akinek illatától bensőséges barlang a mindenség,
megmarad e vágykép, mint jégmezőn rekedt uszály,
bendőjében regisztrertonnában mérhető az űr,
és nem sírboltban, mint a hiány, ahol fásultan kalózkodik
az üszög-megtelepedte özvegyi fátyol: gondoltad-é,
asszonyod két alabástrom melle hatalma
túlterebélyül a pusztuláson, bimbai dagadoznak bíborba iramló
málnaláng-hevülettel, és megidézi gyönyörök zamatát
az aranyhártyás íz, bár a szád keserű szögletibe
csuramlásig gyűlik a vér: mulandóságot
megáradó tócsa, melyben delfin-fájdalmú visszamaradással
az őскеzdet tocsog, és felködlött-e a gyerekkorból,
mely, mintha egy másik, ennél különb glóbuszon történe
meg velünk, fölremlített-e, a családiassá bérelt
mészárszék újszülött-csupasz falán a vágómarha
húsbolti bontásáról a térkép: a számozott testrészek
összege nem egyenlő az egésszel, csak ha az áldozat
még lélek-összetartott, Isten-többletes egység,

gondoltad volna-é, hogy pikahegyen virágzó őrláng-
hősihalálad után hetven évvel, ott, hol hittük,
a szabadság Európa-szabadalom, a lerombolt Bastille
köveiből felépül, palotás gőggel nyitattik meg,
s működik örökérvényűen, mint a kárhozat,
az egyetemes mészárszékhely:

TRIANON

Gondoltad volna-é, Petőfi Sándor, hogy dombormű leszel,
miközben magáévá szívárogtat a föld, makulátlanra
szűr meg, kit a halálfutamban sóbálvánnyá tett az izzadás,
és a félelemsavó kristálytanulsággá ikrásított ki,
mégsem a mélyeidből fölkínlódott ásványi só
tartósítja-fűszerezi örökkévalóságodat, s bár
kóró-szikárrá apasztanak a férgek, parancsuk:
nyálkás csusszanásokkal maszatolják be mennybolt-derengésű
orcád, szakszerűen porciózzák szét a húsozat,
emésztőcsatornájukon Isten-molekulák gördülnek át,
de a teremtés-delejtől ismét összefornak téged
megjelenítő kőszoborrá, bronzalakká, beléjük
költözik csontkarámjában szabadult pusztai lelked,
hogy az elhagyatott Magyarok Istene egyedül
ne maradjon, ne féljen ott, a domborműüreg sötétben,
ó, nem az esendő anyag kanosszája vissza a röghöz,
hanem a szobrod újra meg újra megkísérelt kivégzése
az ocsmány, nem bírnak vele, hát meggyalázzák,
szagmintát adva vágyaikról rávizelnek a föluszult
merénylők, ürülékkupacokkal sorakoznak föl képzelt
nagyságuk kuporodva-fialt végváraiként, és idea-ínségben
lévén, beleikből így erőlködik világra s gyúratik
méretükre a mindennapi képlékeny bálvány;

TÉRDRE, IMÁHOZ!

Gondoltad volna-é, egyszer még dombormű leszel, akin
nincsenek hullafoltok, csak elfakíthatatlan térképrajzolatú
bevérzések, akinek a végzete: mindétig kényszerfeltámadásban
vanni úgy, hogy lenni mégse, szobrod agonizál, vágnák
eleven miszlikbe a korszerűtlen, tájjelegű boncasztalon:
bár betörik a szemedet, széttörik a nyelvedet,
kitörik a karodat, letörik a kardodat, állod,
s a csonkoló fejszezsattogáson, bestiális buldózerhörögésen,
megátalkodott légkalapács-veretésen, brutális
hernyótalp csörömpön tisztán hallik át, lankadatlan
visszhangzik lebírhatatlan, betilthatatlan szívdobogásod.

DOMONKOS LÁSZLÓ

AHOGY LEHET

A magyar irodalom története 1956–2020
(részlet)

Az a bizonyos 1958-as gazdasági (és egyéb) év új és még újabb bizonyosságokat is hoz: például a régi szerb közmondás igazságát, miszerint szőrét váltja a farkas, de nem a természetét. Január 18-án a legfőbb ügyész vádat emel Nagy Imre és társai ellen, alig hat nap múlva, 24-én pedig Budapesten átadják a Széchenyi-hegyi televíziós nagyadót. Újabb négy nap elteltével, január 24-én az eredeti szovjet elképzeléseknek végre megfelelően, Münnich Ferenc lesz a minisztertanács elnöke, azaz a miniszterelnök, Kádár János és Kállai Gyula államminiszter, az október 23-án este a nép követeléseinek beolvasását a megtagadó egykori rádióelnök, Benke Valéria pedig művelődésügyi miniszter. Február elsejétől a forradalom kitörése óta *Népakarat* címen megjelenő néhai szociáldemokrata napilap ismét *Népszava* címmel jelenik meg. (Emlékszem, apám ezután szüntette meg az újság előfizetését.) Februárban megkezdődik a Nagy Imréék elleni titkos per a Fő utcai börtön és bíróság szigorúan elkülönített részében. (Azután, alig egy hét múlva, február 14-én szovjet kérésre–utasításra elhalasztják, a nyugati hatalmakkal kezdeményezett csúcstalálkozó miatt. Addigra a szívbántalmakkal küszködő Radó Zoltán tanácsvezető bírót is visszahívják tiszttségéből.) Igen eseménydús a február: újra engedélyezik a kisipar működését, a kisiparos legfeljebb három alkalmazottat foglalkoztathat, és „iparát csak saját személyében gyakorolhatja.” A hónap legvégére, március elsejére pedig – gyakorlatilag a forradalom kitörése óta először – egyszerre megjelenik több, magyar nevű szerző által írt könyv. Érdemes kicsit részletesebben szemügyre venni őket. Sztrájk-összefüggésekben akár.

A máig legismertebb, hosszú évtizedekig leginkább „szuperfuttatott” szerző, az ávós őrnagyból íróvá avanszálni próbáló Berkesi András (1919–1997) – lesz még róla szó – *Októberi vihar* című regénye, a legelső a forradalmat gyalázó, irodalmi álarcban fellépni próbáló, krónikaszerű–publicisztikus propaganda-dolgozatok, fércművek között. A későbbiekben népszerű pöttyös és csíkos könyvek egyik törzsszerzőjévé váló Kántor Zsuzsa (1916–2011) *Práter utca* című ifjúsági regénye pedig valószínűleg komoly eséllyel

pályázhatna „a korszak legkártékonyabb és legifjúságellenesebb szellemi produktuma” címre: bombasztikus–giccses hatásvadász eszközökkel olyan elképesztő tudatrombolásra tesz kísérletet a gaz ellenforradalmárok karmaiba került ártatlan Práter utcai srácok – úgymond – kihasználásáról és hiszékenységről, míg azok végre a (korabeli ajánló szerint) „visszatalálhattak szüleikhez, mestereikhez, tanítóikhoz, a társadalomhoz” – hogy mindez méltán érdemelheti ki a fenti (és több ehhez hasonló) címet...

Hasonlóan – és hasonló körmönfonsággal is – az ifjúságot veszi célba Földeák János már 1958-ban napvilágot látott könyve, a *Tékozlók* is, azzal a nem akármilyen mértékű aljassággal megtetézve, hogy beállítása szerint a fiatalok kizárólag éretlen kalandvágytól és gyerekes kivagyiságtól indítatva cselekszenek, és morálisan egyre lejjebb csúsznak, lopás-rablás, züllöttség és nyereségvágy jellemzi őket. Igen jellemző, hogy szerzőnek a megbízói lehetővé tették, hogy – anyaggyűjtés céljából, természetesen – jelen legyen az egyik forradalmár csoport tárgyalásán, megkapja a vizsgálati anyagokat, a vádiratokat, az ügyészégi anyagokat komoly gyomorbántalmak nélkül nem is igen lehet folytatni. A többi kötet talán még ennyire sem, már az igény és az elnevezés szintjén sem, kíván „irodalmi” lenni: többségük riport-imitáló és/vagy publicisztikus, napló-szerű „akármí”: a későbbi Kántor-rendőrkutya könyvek szerzője, Szamos Rudolf (1929–2009) *Vérző város* című naplója vagy az *Új Tükör* majdani ismert riportírója, Földesi József (1932) és a kádári irodalmi életből (no meg az íróválogatottból) szintúgy jól ismert, hosszú ideig az *Élet és Irodalom*-nál dolgozó Mezei András (1930–2008) közösen írott, az 56-os Angyalföldet „megfelelő szempontok szerint” feldolgozó – és ennek megfelelően hazug – *Vaskerület* című riportkötete.

Április első napjaiban, 2-a és 10-e között, Hruscsov jár Magyarországon, május 24-én Kádár Moszkvában. Valamikor ebben az időben dől el Nagy Imrék sorsa. És a kivégzés hónapjában, június folyamán lát napvilágot – a *Társadalmi Szemle* 13. évfolyamának 6. számában, igen terjedelmesen, a 38–69. oldalon – *Az MSZMP KB kulturális és elméleti munkaközösségének állásfoglalása a népi írókról*. (Szövegét Király István fogalmazta, az attrakcióban még közreműködött: Pándi Pál és Szabolcsi Miklós.) Gombos Gyula jellemzése szerint: ebben a dokumentumban összegezte és rögzítette a párt, mi az, amit a legújabb kori magyar irodalom talán legnagyobb hatású és teljesítményű írói csoportosulásának működésében, alkotásaiban kárhoztat. „Elvileg jóformán mindent, különösen Negyvenöt után” összegez Gombos, megállapítva, hogy legfőbb bűnük – ezt a Párt igen jó szemmel vette észre – a kommunisták és utódaik által máig ostobán nacionalizmusnak nevezett magyar nemzeti érzés képviselete és az úgynevezett „harmadikutasság”, vagyis a társadalmi–politikai fejlődés külön magyar útjának hangoztatása volt. És mivel következetesen és kitartóan ragaszkodtak ezen eszményeikhez, „szembe kerültek a haladás következetes erőivel”, amin, mint tudjuk, a párt, nem csekély szerénytelenséggel, mindig önmagát méltóztatott érteni... A szovjet helytartásra berendezkedő MSZMP imponáló terjedelmű dolgozatában aztán nem is lehet más a kiindulópont, mint hogy 1956-ért súlyos felelősség terheli – a velük szövetkezett „revizionistákkal” együtt – a népieket.

Az elemzés első részében, mint Borbándi Gyula kifejti, az is alapvető vád, hogy „veszélyeztetik a szocialista öntudat kialakítását és a szocialista építést”. A támadások pergőtüze, ahogyan Borbándi fogalmaz, tíz pontba sorolva veszi célba a népi írók moz-

galmát. Többek között azt is szemükre hányva, hogy „elvetik a burzsoázia társadalmi vezető szerepét, nem hajlandók azonban a proletariátus vezető szerepét elismerni, hanem a fejlődés tömegerejének a középrétegeket, illetve az értelmiséget és a parasztságot tartják. Elvetik a földbirtokos-nagykapitalista fejlődés perspektíváját, de elutasítják proletár-szocialista átalakulás koncepcióját is. A kisparaszti gazdaságok rendszerét támogatják. (...) A magyar függetlenségi tradíciókat nacionalista módon eltorzítják, a magyarság történelmi szerepét felnagyítják.” (Fontos „motivációs adalék”, hogy a hírhedett állásfoglalás nyilvánosságra hozatala előtt alig öt hónappal, 1958 februárjában zajlik le a meglehetősen hírhedetté vált erdélyi látogatás: Kádár János és Kállai Gyula vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség jár Marosvásárhelyen, ahol Kállai nem áttolja – magyar anyanyelvű emberi lényként – a Székelyföld és egyben az ekkor még létező magyar autonóm tartomány fővárosában kimondani, hogy „a magyarországi ellenforradalom nyílt területi követelésekkel lépett fel”... Kádár pedig pohárköszöntőjében köszönetet mond forradalom leveréséhez nyújtott román segítségért, miközben annyi szalad ki a száján, hogy „itt laknak magyar származásúak is.”)

Az állásfoglalás második része Borbándi Gyula megfogalmazásában „voltaképpen a népi mozgalom története, úgy, ahogyan a párt láttatni kívánja.” „A pártállásfoglalás ugyan, Ständeisky Éva bravúros minősítése szerint, mindössze „írásbeli megrovásnak s egyben valamiféle kiegyezési okiratnak tekinthető” – pökhendi vádirat-kísérletnek, ítélet-előszó hazugság- és rosszindulat-gyűjteménynek annál inkább –, Gombos Gyula summázata a valóság: a dokumentum, ami valójában egyféle irodalmi-históriai vádirat, igen tudatosan és célzatosan úgy készült, hogy bármikor átalakítható lehessen törvényszéki vádirattá. „Csak a törvényszék fejlécével ellátott papírra kellett volna átmásolni, s több tucat író a bíróság előtt találja magát. A megfélemlítés szándéka tehát nyilvánvaló.” Ez még inkább kitűnik a pártdolgozat befejező részéből, hangsúlyozza Gombos, „mely már egy esetleges bírói ítélet indoklásaként is olvasható: a népi írók fölött a magyar nép mondott ’elmarasztaló ítéletet’ azáltal, hogy „szembefordult az ellenforradalommal’ (...) a Párt tehát nem tűrheti, hogy a népi írók ’mint politikai tömörülés és irodalmi csoportosulás’ szervezkedjenek.”

Ősi kommunista rituálé szerint felszólíttatnak tehát, hogy kellő „önvizsgálat” után, „hibás” nézeteik nyilvános megtagadásával játsszák a helytartók kielégülését szolgáló, megalázó színházat – vagyis gyakoroljanak önkritikát. Berzsenyi, Petőfi, Arany, Kosztolányi és József Attila utódai erre természetesen nem hajlandók. Még jó egy évig folyik ellenük a (sajtó)hadjárat, ami nagyjából annyiból áll, hogy a párt, az állásfoglalás közzétételét követően szemforgatóan „vitát” kezdeményezve, különböző „hozzászólások” köntösében, változatos formákban újra és újra megfogalmaz(tat)ta a különböző vádaskodásokat, gyanúsításokat, intelmeket, denúciálásokat és megrovásokat. Valódi vitáról persze szó sem lehetett, hiszen kizárólag az egyik oldal nyilvánított véleményt (de az aztán egyfolytában) – a bölcs méltósággal hallgató Arany-utódok közül még csak meg sem kísérelte senki, hogy a mocskolóldó vádakra válaszoljon. Ebben a légkörben a közélet előtt az írók megkapták a pártállásfoglalás szövegét, sőt, fel is szólították őket, hogy szóljanak hozzá (Veres Péter, Illyés Gyula, Tamási Áron és Féja Géza ezt meg is tette), ám mivel a dokumentum ezután teljesen változatlan szöveggel, tehát hozzászólásaikat abszolút figyelmen kívül hagyva jelent meg, semmi további értelmét nem látták

bármiféle megszólalásnak. A sztrájk jegyében és nevében hallgattak tehát tovább – és ez a hallgatás minden válasznál sokkal beszédesebb volt... Amikor a „vitát” 1959 tavaszán lezárták, viccbe vagy abszurd drámába illőnek számított, hogy a *Kortárs* keserűen megállapította: a vita egyetlen igazán zavaró és negatív elemet tartalmazott: azt, hogy a népi írók tömörülése – akikről az egész szólt, tehát a másik fél – néma maradt...

Mindezenközben komoly irodalomnak – sőt, egyáltalán: irodalomnak – váltig híre-hamva sincs. Ám az ominózus-rémséges 1958-as év legvégén megjelenik a Kádár-Aczél-féle politikai-kulturális éra legelső, jelentékenynek mondott lírai sóhaja. Pontosan olyan, mint a rendszer, mely a világra hozta: árulásban és hazugságban fogant, becsületes sztrájkot törő és mélységesen becsúszott, esztétikailag jószerűen értékelhetetlen versekkel. A legeslegelső nagy rendszerpárti seregszemle – a költészet szférájában végrehajtott terrorista akció. Ha az írástudók – ekkoriban már klasszikusnak számító – Julien Benda-i árulásának magyarországi megfelelőjét keresnénk: találóbbat, pontosabbat, jellemzőbbet nemigen találunk a nagy dérral-dúrral beharangozott *Tűztánc* antológiánál.

Fiatal költők antológiája – olvashatjuk a nagy karácsonyi, intellektuális Kádár-ajándékként megjelent, narancssárga borítójú kötet alcímében. A lélekmérgezés klasszikus hazai haditervének megfelelően a műtét eredménye a már lélekmérgezetek alkalmazásával biztosítható leghatékonyabban: a „lám, lám, ők is mily fiatalok, én is írogatok, no lám, ha nekik is, ha őknek is...” gondolati sémájára ragyogóan rímel – sok kötetbeli versnél jobban – az ehhez szükséges feltételrendszer gyönyörűen kilógó lóláb-verslába: csak az ő nótájukat kell fújni, így és ennyire, íme – robogj föl, láznak ifjú serege –, szavallhatták máris Adyval. Valóban: az antológiában szereplő költők és szerkesztők életkora 25 és 34 év közötti, zömük 28-29 körüli, és ha alaposabban szemügyre vesszük őket, a teljes névtelenségbe süllyedt, ötödrangúnak is csak komoly jóindulattal nevezhető poétákon kívül, a ma is jelentékenynek számító nevek ekkor – és eme „kiröptetés” jóvoltából – alapozzák meg későbbi pályafutásukat.

Nézzük először a főkolompásokat.

A *Tűztánc* antológia két legmarkánsabb, meghatározó alakjának Garai Gábort (1929–1987) és Váci Mihályt (1924–1970) tartják. (A cím állítólag Garai Gábor ötlete volt.) A kötetet Darázs Endre (1926–1971), Györe Imre (1934–2009) és Imre Katalin (1923–1989) szerkesztették. Ha ennek az öt embernek életén és sorsán végigpillantunk: egy kivétellel, valamennyi több mint egyértelmű tanulságokkal és végkicsengéssel bír. (És ez a kivétel most egészen különös erővel illusztrálja a kivételek ama bizonyos szabályerősítő mivoltát.)

A szerkesztők legnevesebbike, Györe Imre a következőképpen aposztrofáltatik Gombos Gyula *Húsz év után* című művének az irodalomról szóló fejezetében: „a Párt (...) költővé vagy íróvá avatott jó néhány törtetőt” – majd a felsorolásban az első helyen azonnal Györe következik. A karrierista középser, a Kádár-kor irodalmi életének a későbbi évtizedekben oly jellegzetes figurája, nagy valószínűséggel a több mint könnyen feledhető életművet maga mögött hagyó Győrében köszönthette első östípusainak egyikét – persze az igazán sokra hivatott hasonlóknál is jóval nagyobb hírnevet-elismertséget mondhattak magukénak, és itt mindenekelőtt a *Tűztánc* antológiával szinte szinonim jelentésű nevet magáénak mondható Garai Gábor igazi szocialista üstökösi pályájára hivatkozhatunk. Évtizedekig nemcsak a párt első számú költő-kedvence, de

ennek megfelelően valóságos rang, cím- és kitüntetés-elárasztottja is: Kossuth-díj, József Attila-díj háromszor (!), a Munka Érdemrend arany fokozata, Szocialista Hazáért Érdemérem, lektor az *Európa Kiadónál*, majd főszerkesztő-helyettes az *ÉS-nél*, az írószövetség főtákará, később – haláláig – főszerkesztő, negyvennél több önálló kötet, satöbbi. Több délvidéki író szerint legjobban a titói Jugoszlávia magyarul író alkotóinak fizették meg az árulást – Garai az egyik legfőbb bizonyíték, hogy azért e téren az anyaország sem állt éppen rosszul, sőt... A *Tűztánc* másik szerkesztőjének, Darázs Endrének jellemzésére álljanak itt Galsai Pongrácz sorai: „egyszerre rádöbrent saját természeti-emberi környezetének ijesztő voltára. És megitta az első féldecit. Aztán a másodikat, harmadikat, tizediket, kétszázadikat. Most félt csak igazán. Darázs Endre delíriumos félelmében a költői látomásvilágát maradéktalanul elpusztította. Egyik napról a másikra. S szinte gond nélkül. A mitikus kotlóst lepuffantotta az égről, és vörös csillagot szögezett a helyére. A hegyeket elmozdította. A sziklákat a levegőbe röpítette. Az erdei ösvényeket fölszántotta. A balladába nyúló, égis érő fákat gyámkéményekkel cserélte fel. Verset írt Inotáról, a koreai kórházvonalról, a doni kozákokról, a guzlicáról, Sztálinról, Rákosiról. Költői világában mindent elpusztított, letarolt, fölperzselt... A sztálini kurzus más haszonköltői legalább egy kis szalmalángot gyújtottak a verseik alá, el akarták hitetni magukkal, hogy progresszív küldetésük van... Ám Darázs Endrénél ilyesmiről szó sem volt. Ösztönös tehetségével bármiről, s mindennek az ellenkezőjéről is, félkézzel verset tudott írni. Így gyűlte össze az *Ifjúság*, majd az *Üdvözlét* című kötet ihletetlen sémadarabjai. Darázs dalolva dőlt saját költői csődjébe. Ez időben sok fokhagymát evett, hogy leheletén ne érződjék az alkohol bűze. A *Rólad beszélünk* című versétől Rákosi Mátyás úgy meghatódott, hogy majdnem elsírta magát...”

A harmadik szerkesztő, a publicista-műfordító Imre Katalin viszont végzetével akár egyszemélyben is ragyogóan példázza a *Tűztánc*-féle irodalmi terrorista akciók vezérének törvényszerű sorsát: a hatvanas években a budapesti maoisták (Haraszi Miklós, Demszky Gábor, Pór György, Dalos György) köréhez tartozó hölgy 1989. október 23-án, azon a napon, amikor először ünnepelhettük, pirosbetűs nemzeti ünnepként, az 1956-os forradalom és szabadságharc kitörésének napját, öngyilkos lett. Ha pedig azt vesszük, hogy Garai Gábor zárt intézetben, Darázs Endre szintén a Lipótmezőt megjárva, összeházasítva végezte: akár el is boronghatunk az Isten malmairól szóló népi közmondás mélyebb összefüggésein.

Egyvalakiről azonban nem volt szó. A *Tűztánc* antológia kiemeltjei közül az ötödikről. Egy, valójában máig ismeretlen szabolcsi emberről. Ő egészen mást érdemel.

A gondosan gerjesztett-terjesztett népszerűségi listát messze ő vezette. Szerte a megcsonkított hazában gimnazisták ezreinek úgy illett, sőt, kellett tudni, hogy a Petőfi, Ady, József Attila után a sorban közvetlenül Váci Mihály következik. Aki legalábbis a – egyébként szintén méltatlanul – József Attiláék mellé sorolt Radnóti-val egyenrangú...

Ha valamikor 1969–1970 táján bárhol meghallottam vagy nyomtatásban megláttam a *Nem elég* című Váci-költeményt – ahogyan közhelyesen mondogatják, még a csapból is ez folyt –, jóformán a gutaütés környékezett, és már a Váci Mihály név hallatán is nagyfokú ingerültség és alig leplezhető romboló düh vett erőt rajtam. Sokáig. Igen sokáig.

A *Nem elég*-őrület szavalóversenyos tobzódásában, 1970 tavaszán, alig egy-két hónappal érettségi előtt, érkezett a hír, hogy Váci Mihály magyar „népidemokratikusszoci-

alistaországokból” delegáció tagjaként Vietnamba látogat. Úgy kell neki, gondoltuk. (Tán még mondtuk is.) Vietnam nevét, a hozzá kapcsolt, ocsmány szovjetnyalonc propagandaszövegekkel („Veled vagyunk, Vietnam!”) és a kötelezően önkéntes szolidaritási gyűlésekkel, legalább annyira utáltuk, mint a *Nem elég* egekbe emelt, lapos közhely-klapanciáit. És amikor nemsokára arról értesültünk, hogy Váci Mihály bizony többé már sohasem látja viszont a Duna–Tisza táját, Hanoi-ban meghalt – legfeljebb a jobb sorsra érdemes, szerencsétlen balekok pusztulása fölött érzett természetes, emberi szánsalom suhant át rajtuk, semmi más.

Egészen 2004-ig nagyjából ugyanúgy vélekedtem Váci Mihályról, mint 18-19 éves korom tájékozódni akaró, ifjonti hübelebalázssága idején. Azután a kevés számú nemzeti sajtóorgánium egyikében olvastam egy méltatást egy újonnan megjelent kötetéről. Nagy nehezen megszereztem, utána pedig már csak az lehetett a kérdés: megrendültségem vagy utólagos röstelkedésem-e a nagyobb. A KÖZDOK Kiadó *Lobogó jegenyék* címmel adta közre Váci Mihály eddig ismeretlen, véletlenül előkerült 1956-os naplóját, több, ebből az időből származó versével és prózai vallomásával együtt. A nem túl hosszú naplóról joggal írhatja előszavában Tasnádi Gábor, hogy 1956 legfényesebb napjáról igazabb, költőibb krónika aligha született. A naplót – és ez a lényeg – egy szabolcsi magyar parasztfiú írta. Harminckét éves ekkor, József Attila összesen ennyi esztendő-t töltött ebben a földi árnyékvilágban. Egy majdnem krisztusi korú, ismeretlen szabolcsi ember van most itt előttünk. Akit nemcsak kellő illendőséggel, a magyar paraszt ezeréves méltósága és nemzetfenntartó szerepe előtt tisztelegve kell üdvözlönnünk, akit lehetett jámbor, meghülyített, balek pártkedvencének vélni, besorolni az 56 utáni korszak tehetőségtelen törtetői között a korlátolt, bármikor ki- és felhasználható, naiv „hívók” közé – de aki végső soron egy bandában van Garaival, Dobozzyval, Győrével, az elzüllött Darvassal és a többivel.

Hát nincs. Nem is volt soha. Felejtsük el a *Nem elég*-elmebajt. Azt a gazemberséget azonban ne, amely becsületes és tehetséges népi származékokat megpróbált a maga mocskos világába bugyolálni, akár brigantik egy rossz szagú, ocsmány pokrócba a tűszul ejtett szerencsétlent.

Hála a Fennvalónak: nem sikerült. Váci Mihály sem az övék. Ez az eddig ismeretlen szabolcsi ember most már mindig ott menetel azon a csodálatos, napsütéses kedd délutánon az ő zsongó, égig egyenes, nagyszerű jegenyéi – az övéi – között a Margit hídon a Bem tér felé, csorognak a könnyei, és tudja, hogy legbelül mindvégig megtartja versbéli fogadalmát: „nem lesz előttem semmi szent / csak a magyar nép, s szenvedése...” Nekünk pedig most lépnünk kéne egyet az ismeretlen szabolcsi ember felé, meghajolni előtte, és a bocsánatát kérni. De nincs rá szükség. Ha valaki, ő már régen megbocsátott.

A Magvető Kiadónál megjelent *Tűztánc* antológia 25 szerzője közül tíz a teljes és tökéletes feledés feneketlen kútjába – szemetesvödrébe – hullott: Berkes Péter, Boda István, Csanády János, Csepeli Szabó Béla, Danyi Gyula, Havas Ervin, Goór Imre, Szabó László, Papp László és Simon Lajos. A már említett Györe Imrével együtt a párt által futtatott – és csak ezáltal (viszonylagos) elismertséget kicsikart – néhány közé tartozik a

Gombos Gyula által Györével egy sorban emlegetett Hárs György (1937–2016) és Simor András (1938–), valamint Ténagy Sándor (1936–2005) és Pákolitz István (1919–1996), továbbá az a Soós Zoltán (1935–2015), aki a hatvanas évek második és hetvenes évek első felében tett szert fölöttébb kétes értékű népszerűsége afféle „szocialista bűnügyi tanmese, verselgető tudósítás, vagánykodó stílben” cégérrel reklámozható, rossz balladautánczat-versikéivel. Mintha a „kékfényes” Szabó László öltözött volna át fűzfa (vagy egyéb) poétává... Elriasztó ízelítőnek egy részlet az 1968-as *Dadogós Eta balladája* című opusból (az *Alvilági portyák* című ciklusból, „G. Ferenc rendőr alezredesnek” ajánlva): „Malteroslányként kezdte ő is. / A segéd úr – ahogy már szokta – / a vakolandó középület / rücskös tövén gerincre dobta. / Miután légy esett a tejbe, / 'megjött az esze', ez nagy érdem: / belépett kobra-büvölőnek/közétek, a Rákóczi téren. / (...) Pusztíthatatlan! – hitte olykor. / 'Erő a testben – pénz a bankban!' / Néha mellőzött vén bigékkal / dajdajt csapott a Jófalat-ban! / ...Ma is ingázna; oda-vissza/ingázna eme időtlenség, / ingázna – de megállította / egy éjszaka a végső vendég. / Dadogós Etát zöldbe hívta, / háromszázat súgott fülébe. / Ő gyanútlanul, ősi pózban / ereszkedett a domb fűvére. / A pénz, a pénz, a PÉNZ! – csak állta/ kanok megszokott motozását; / a pénz...a pénz...a – ÉS PÉNZÉÉRT / ZÚJTÁK PÉPPÉ A KOPONYÁJÁT!” (Ha hisszük, ha nem: fenti gyöngyszem a *Szép versek* 1968 című kötetben, az 1969-es könyvhétre jelent meg.) A „Tűztáncosok” közül pályamódosítást hajtott végre – viszonylag tűrhető regények és egy-két jó dráma (pl. az *Egy válás története* és *A számkivetett*) szerzője lett később – Maróti Lajos (1930–1982), és a regényíró–esszéista–filmkritikus Nyerges András (1940). Igazán „befutott”, vagyis legalább valamelyest – netán komolyabban – értékelhető költői pályát a 25-ből mindössze öten mondhatnak magukénak: a szinte „garaian” „útja-egyengetett” Baranyi Ferenc (1937), Ladányi Mihály (1934–1986), a már emlegetett, szépíróként–esszéistaként–publicistaként is jegyzett Mezei András, továbbá a főleg a *Népszabadságnál* kritikusként is működött Héra Zoltán (1929–1987) – és az eszmei–emberi tekintetben Váci Mihály mellett hozzánk legközelebb kerülhetett Kalász Márton (1934). Beszédes arányok... (Enyhén tragikomikus, de úgy is mondhatni: abszurd – morbid? –, bár meglehetősen sokat eláruló utójáték, hogy 1986-ban a Zrínyi Katonai Kiadó megjelentette a *Tűztánc – Harminc év múltán* 1958–1988 című kötetet, az egykori szerzők legtöbbszörrel, a régi szerkesztők közül Györe Imre és Imre Katalin közreműködésével – Jovánovics Miklós és Tabák András segített nekik –, az ajánlás szerint pedig „jelen antológiánk szerkesztőinek nem az volt a céljuk, hogy nosztalgikus kötettel emlékezzenek a régmúlt időkre. Még csak arra sem vállalkoztak, hogy az eredeti *Tűztánc* antológia fontosságára emlékeztessenek három évtized távlatából.” Találgassunk: akkor vajon mire? Szabad a gazda: „szándékuk szerint a mai magyar líra nyilvánvalóan közéleti érdeklődésű ágának egyik fontos áramlatát mutatják be.” Ja, az más.)

Bármilyen hihetetlen – van azért valami homlokegyenest különböző is: ki tudja egyféle feledékenység–hanyagság, netán aprócska gőz–kiengedési akció-kísérlet gyanánt (vagy ki tudja, miért?) – csodák csodájára szóhoz juthat a huszadik századi magyar irodalom legszeretetre méltóbb asszonya, a háromszéki Kovászna büszkesége, Ignác Rózsa. Akinek munkássága – pontosabban: annak legjava – nem is 1956, hanem igazából még 1945 előttre korlátozódik, de *Torockói gyász* című regénye – közmeglepetésre – 1958-ban napvilágot láthat. Erdély világának megjelenése a kádári ellenforradalom kel-

lős közepében tobzódó, egy vadállati kegyetlenségű vérbosszú teljében sínylódó Magyarországon körülbelül olyan – úgy hathat –, mint amikor a szörnyű korban embertelenül szenvedő, forró, lázas homlokán hűvös, gyengéd, női kéz simít végig: az akár ifjúságnak is nevezhető (a Móra Ferenc „ifjúsági” kiadó által megjelentetett), történelmi regénynek álcázott mű, ráadásul a híres torockói bányászok 1702-es felkelésének középontba állításával a több mint nyilvánvaló áthallás-sugallatot ötvözi a korábbi Ignác Rózsa-művekből jól ismert rendkívüli empátia, kifinomult írásművészet és a legszebb emberi–női eszmei–érzelmi közelítés- és ábrázolásmód együttesével – a legnagyobb székelyek egyikének, Orbán Baláznak vonatkozó munkáját is felhasználva. A fülszöveg ajánlójában őt idézve – a nagy francia író, Albert Camus korabeli mondatát megelőlegezve – üzen a megtorlásban kínló, keresztre feszített magyarságnak: „minden ártatlanul kiontott vér oly kincs, mellyel a népek hagyatékának tárgyalásánál lelkiismeretesen be kell számolnunk.” Drága Rózsa nénénk: értjük. És köszönjük, ennyi évtized távolából is...

A megjelent – enyhén szólva kevés számú – mű mellett 1958 végén az irodalmat még az irodalmi sajtó, tehát az *Élet és Irodalom* és a *Kortárs* jelenti. Jellemzésükre csak annyit: a hetvenes évek közepétől a nyolcvanas évek végéig Csoóri Sándor által – méltán – „a magyar szellemi élet könnyűlovassági lapjának” nevezett *ÉS* ebben az időszakban éli legdogmatikusabb, még a kor viszonyai között és a kortárs *Kortárral* összehasonlítva is kiemelkedően legortodoxabb, kifejezetten posztstálinista irányultságúnak nevezhető korszakát: a kulisszák mögött folyt a torzsalkodás a Bölöni György főszerkesztő támogatta, „forradalmár” tűztáncosok és Mesterházi Lajos felelős szerkesztő között, ugyanakkor a kormány kultúrpolitikájának jobb hírneve érdekében – nagy ritkán, elvétve – „polgáribb” írók és kritikusok is meg-megjelenhettek, olyanok, mint Béládi Miklós, Galsai Pongrác, Hegedűs Géza, Somlyó György, Szabó Magda, Thurzó Gábor. Ám a főszerepet természetesen a leggyűlölködőbb csahosok játszották – Bölöni György mellett az *ÉS* irányultságát e téren az a Sándor Kálmán (1903–1962) fémjelezte, aki akár egyszemélyben képes volt megtestesíteni az 1957 márciusa óta nyílt kádárista kultúrpolitikai törekvést, ami „az ellenforradalommal” szembeni legfőbb szellemi fegyverként kívánta felhasználni a hetilapot. Sándornak külön rovata volt, ahol korlátozás nélkül, kedvére kiélhette perverz gyűlöletét a kommunizmus minden vélt vagy valós ellenségével szemben – ezt a harcoss lendületet idővel csak azok a taktikai–politikai megfontolások korlátozták, amelyeket a kádári kirakat-konszenzusos kultúrpolitika kényszerre generált. Így került 1959-ben Szabolcsi Miklós az *ÉS* élére, amely már a későbbi, Aczél György-i „vonal” első irodalompolitikai jelentkezéseként is fölfogható, akárcsak Molnár Géza pártutasításra történt áthelyezése a *Népszavától* – és mintegy ellensúlyként a már emlegetett, majdani maoista Imre Katalin szerkesztő bizottsági tagsága is... („A szerkesztő bizottság harcias, szektás vénemberekből állt”, írja Elek Ottó egy 2007-es elemzésében.)

*Részlet a szerző
Gúzsbantánc – A magyar irodalom története 1956–2020
címmel az idén megjelenő munkájából*

ZIRIG ÁRPÁD

A MADÁR VISSZASZÁLLT

a madár visszaszállt
eljött éjűző napunk
egy belső hangra figyeljeteK
mi még itt vagyunk

s itt e föld is mely
őseink arcát rejti
tavaszt remél
s remél bűnöket feledni
március tizenöt
tavasz lesz
zöldül még olajág
bezárt életünk rést bont
s kitör a résen át
hullámok törnek fel a mélyből
arcunk felékesül
elfojtott szavak mozgolódnak
a mellkasban legbelül
a táj csikorogva tárul
a Tatra és e kalászos róna
kapuját szélesre nyitja
az új bűnöket szülő
hit nélküli Európa.

Ide a madár visszaszállt
eljött reményt hozó napunk
a belső hangra figyeljeteK
mert mi még itt vagyunk
s itt e madár is
újra szárnyat bontott
átölelni véle
a magyar horizontot

BÜKI ATTILA

ÍMA MAI MAGUNKÉRT

Uram ne engedd
hogy föld és ég között
árvult levelekként lebegjünk
világi sorsunk hazányi szigetén
Engedj bennünket gyümölcsé érnei
mikor eljönnek értünk
esők áztatta őszi napok

Uram ne hagyd
hogy félelemtől sodorván
lépdeljünk betonerdőink lépcsőin
és üzzenek a pusztulásba
arctalan szellemekként
Ne hagyd hogy a kék nefelejcsek
kertjeinkben elszáradjanak
és bezárjanak égi udvaraink
mikor új napok eljöttét várjuk

Ments meg bennünket Uram
a digitalizált világ
lélekfojtó bűneitől
és tartsd rajtunk kezed
hogy többek legyünk árva magunknál
Add meg virágát pünkösdjeinknek
tévelygéseinkre irgalmadat
Mentsd meg az utánunk érkezőket
az acsarkodástól árulástól
végzetes golgotás vércseppektől

Add meg magyarjaidnak Uram
végtelen békéd
és halld meg porból porig
hajló testünkéből feltörő imánk
Add meg színed látását
és kegyelmezz kegyelmezz
kegyelmezz nekünk
mikor testünk
porrá fehérül

LOVAS DÁNIEL

ŐRIZZÜK ÉS TEREMTSÜK ÚJRA AZ ÉRTÉKEKET

Beszélgetés a kultúra helyzetéről Kásler Miklóssal,
az emberi erőforrások miniszterével

A kormány érzékelhetően jóval többet költ a kultúrára, mint korábban. Az összeg a tíz évvel ezelőttinél több mint háromszorosa, az idei évben 584 milliárd forint. A bővülő állami forrásoknak köszönhetően jelentős fejlesztések indulhatnak. A kulturális élet szinte minden területén jelentős mozgások tapasztalhatók. Az idei év legfontosabb kulturális projektjeiről Prof. Dr. Kásler Miklóst, a területet felügyelő minisztert kérdeztük.

– Az idei évet a Nemzeti Összetartozás Évének nyilvánította a kormány. Miért fontos ez és mit jelent a kulturális élet szempontjából?

– Úgy gondolom, a Nemzeti Összetartozás Évének meghirdetése azért fontos, mert a magyarság jelenléte a Kárpát-medencében folytonos. Bár a magyar országhatárok Európában szinte páratlanul ritkán változtak a történelem során, ma mégis minden velünk szomszédos országban élnek magyarok. De a kötődés a magyar kultúrához nem attól függ, hogy egy magyar közösség a határ melyik oldalán él. A csángók például már a középkorban is a Kárpát gerincen kívül éltek, népcsoportjuk mégis ugyanolyan szerves része volt a magyar nemzetnek, mint bárki a Kárpátokon belül.

Arról nem is beszélve, hogy a Kárpát-medencében is számos csatlakozott, betelepült, ide menekült nép élt. Rengeteg autonómia létezett: székely autonómia, szász autonómia, a jászoké, a kunoké, a határőrvidékeké és mások. Ezt a kincset, amit a magyar kultúra jelent, s ami számos gyökérből táplálkozott, mindenféleképpen meg kell őrizni és tovább kell vinni. Ez az egész emberiség kincse. És ugyanúgy él és lélegzik a Kárpát-medence bármely területén, mint a jelenlegi országhatárokon belül.

A történelemnek épp az a lényege, hogy soha nem stacioner, hanem állandóan és folyamatosan változik. Semmi nem végleges. Az értékek, azok igen! Az örök értékek. És ha az örök értékeket térképezzük fel, akkor azokat a magyar kultúra számos területén fel lehet lelni. Megvan itt minden. Az Európában egymást követő építészeti stílusok a román stílustól kezdve végig.

Tudományos és szellemi áramlatok cluny-tól a humanizmuson keresztül napjainkig. Az irodalmi, festészeti hagyományunk európai színvonalú. Zenei világhatalom vagyunk. Lehetne folytatni az értékeink felsorolását korlátlanul. De legalább ilyen fontos, hogy nagyon sok olyan kulturális értéket hozott létre a Kárpát-medencei összmagyarság, ami máshol nincs. Tehát, egyetemességben is különbözünk a többiektől, megvannak az utánozhatatlan, saját értékeink is.

– A kulturális élet mely területeit érinti az idei évre meghirdetett program?

– A Nemzeti Összetartozás Éve történelmünk, hagyományaink, a magyar kultúra egységét fejezi ki, amit országhatárokkal nem lehet szétdarabolni. Rendkívül széles az alkalomból fakadó lehetőségek köre. Kiterjed számos tudományágra, a kulturális élet szinte minden területére az előadóművészettől a Magyarságkutató Intézet tudományos tevékenységéig. Nincs olyan intézménye a magyar kultúrának, amelyik ne venne részt valamilyen módon ebben a programban a határon innen és a határon túl.

– Ugyancsak az idei év újdonsága, hogy megkezdzi működését a Nemzeti Kulturális Tanács, amelynek két legfontosabb célja a legfontosabb kulturális fejlesztések szakmai megalapozása és a nemzeti identitás megőrzése. Milyen szerepet tölthet be ez a testület a kulturális életben?

– A Nemzeti Kulturális Tanácsban a nagy nemzeti intézmények képviselői kapnak helyet: a Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Színház, a PIM, a Magyarságkutató Intézet és más fontos kulturális intézmények vezetői. Nem politikai konglomerátum, hanem szakmai testület. Az alapgondolat az, hogy mivel ők a kultúra nagymesterei, ők ismerik legjobban a saját szakterületüket, ők adjanak tanácsot a jövő magyar kultúrájának tervezéséhez és megvalósításához. Itt nem kizárólag szellemi irányokról van szó, hanem azok lefordításáról a gyakorlatra. Úgy is felfoghatnám, hogy a kormány kulturális tanácsadó szerve lesz az új testület. Ezért kaptak helyet benne a nagy művészeti és kulturális intézmények vezetői és nem politikusok.

– A megalakuló kulturális tanács másik deklarált célja a nemzeti identitás megőrzése, erősítése a kultúra eszközeivel. Melyek e területen a legfontosabb teendők?

– Az identitásnak olyan alkotórészei vannak, hogy ki vagyok: először is ember vagyok, azután egy nemzet tagja vagyok – magyar, német, orosz vagyok –, emellett keresztény – katolikus, református – vagyok, és így tovább... Férfi vagyok, nő vagyok. Nincs olyan, hogy kicsit férfi, kicsit nő. Ez már a természeti jog kérdése, a természetellenes becsempészése a természetes dolgok közé.

Ugyanígy tovább lehet vinni az identitás meghatározását a kultúra területére is: milyen kultúrába születtem, mi az, ami megmozgatja a szívemet, a lelkemet. Ott van a népzene, a néptánc, amely nemzeti karakterológiai jegyeket hordoz. Ha egy feszes magyar táncot megnézünk, vagy Lisztet hallgatunk, Móriczot vagy Vörösmartyt olvasunk, akkor láthatjuk: ilyen a magyar ember.

– Sokan azt mondják, hogy ez a fajta kötődés a népi kultúrához, a nemzeti karakterhez már elavult.

– Ez tételesen nem igaz. Meg kell nézni a *Repülj pávát!* Nincs olyan szállásterülete a magyarságnak, nincs olyan falu, amelyik ne venne részt benne. Rendkívüli az érdeklődés a közönség részéről is. Persze, ha valamit tudatosan mellőznek, nem beszélnek róla,

nem lehet művelni, akkor az kikerül a mindennapi életből. Úgy mondhatom, még az emléke is megfakul. De azután idővel felbukkan ismét és visszajön.

Hadd hozzak történelmi példát! A Rákóczi-szabadságharc után Rákóczi Ferenc azért mond le, mert nem maradt meg az erdélyi fejedelemség, amelyik kontrollálni tudná a központi, királyi hatalmat, amely a Szent Korona-eszme jegyében ugyanazt jelenti: mindennek a tulajdonosa a megszemélyesült Szent Korona, és a hatalmának egy részét egy személy – a király – birtokolja, de a másik részét a nemzet. Egyik sem csorbíthatja a Szent Korona jogait. Amikor csorbul, a másik félnek – ha a király csorbítja, akkor a nemzetnek, ha a nemzet csorbítja, akkor a királynak – helyre kell állítani a megbomlott egyensúlyt. Ha pedig kívülről éri támadás a nemzetet, akkor a kettőnek össze kell fognia, és együtt fel kell vennie a harcot a támadóval. Ebből vezethető le, hogy külföldre nem lehet hadjáratot indítani kötelező nemesi felkeléssel, mert az a terület már nem a Szent Korona birtoka. De ha a Szent Koronát megtámadják, akkor fel kell kelniük, hadba kell vonulniuk a nemeseknek.

A szatmári békével helyreállították elvileg a szabad vallásgyakorlást és a rendi jogokat. Ez volt a Rákóczi-szabadságharc minimális követelése. De nem garantálták. Jön az abszolutizmus, Mária Terézia, majd a felvilágosodás, II. József, aki nem koronáztatja meg magát. Ezzel csorbulnak a Szent Korona jogai. Mi történik Bécsben, a császárvárosban? Megjelenik a magyar viselet, elindul a magyar nyelvújítás. Mi történik 1849 után, a Bach-korszakban? Semmelweisről kezdve, Markusovszkyn keresztül Vörösmarty Mihályig mindenki bocscai ruhában jár. A nők pártát viselnek, zsinóros ruhákban csárdást és palotást táncolnak, nem valcert, pedig azt is ismerte mindenki a társasági életben.

Az elmondottak bizonyítják, hogy bármennyire próbálják elfojtani, háttérbe szorítani a magyar identitást, a Kárpát-medencében létrejött kultúrát, ez nem lehetséges. Elődeink is visszahivatkoztak a hagyományokra, az tartotta meg őket. Ha csak a politikusainkat nézzük, több száz évre. Az irodalomban ugyanaz a gondolat tízévente, százévente ismét és ismét felbukkan, előtérbe kerül. Ott van Zrínyi munkássága, ott a Szigeti veszedelem. Visszaköszön rá a 19. században Berzsenyi, Arany, Vörösmarty, később Kós Károly, Reményik és nagyon sokan mások.

– Tulajdonképpen ennek a több száz éves hagyománynak a folytatásáról lenne szó napjainkban?

– Kimutatható egy nagyon jellegzetesen magyar, nagyon széles alapokon nyugvó kulturális tevékenységi kör, ami különbözik a többi európai kultúrkörötől. Ha már szóba került a Szent Korona-eszme, ez jó példa arra, hogy létezett „demokrácia” a feudalizmusban. A középkori magyar államban is létrejött a hatalom egyensúlya. A lengyel nemesi köztársaság eszméje ugyanebből a gondolatiságból vezethető le. Csak mivel különböztek a történelmi viszonyok, ott ez nem a Szent Korona-eszmében összpontosult, hanem a nemesi köztársaság eszméjében. Eszerint nem volt örökletes a királyi hatalom, hanem generációnként, királyról királyra újraválasztotta a nemesség az uralkodót. Ami azután a lengyelek tragédiájához vezetett, de most nem erről beszélünk. A jellemzők ott is megvoltak.

Emögött mi áll? A jellegzetes magyar életszemlélet: ahogyan látjuk a világot, ahogyan viszonyulunk egymáshoz. Beletartozik az autonómia kérdése: mindig be- és elfogad-

tunk mindenkit Szent István óta, de már előtte is. Ez miért volt így? Szent István intelmei megfogalmazzák: engedjétek be mindenkit, aki értéket hoz.

Ennek mi a másik oldala, amit soha nem tanítanak? Szent László 1092-es szabolcsi törvényei, amelyek szerint az itáliaiak, ha nem tanulják meg a jó magyar erkölcsöt, menjenek haza! (Nem mi tanuljuk meg az itáliai jó erkölcsöt, hanem ők a miénket.) Az itáliai, ha nem tanulja meg, menjen haza! De a vagyonát hagyja itt (amit itt szerzett – ezt már én teszem hozzá).

Ez a magyar gondolkodásmód. És ez a sajátos magyar érzésvilág, gondolkodásmód kifejeződik minden területen: a festészetben, a zenében, a táncokban, a magyar kultúra minden területén.

– A jelenleg folyó kulturális fejlesztések közül kettőre szeretnék rákérdezni. Az egyik a Nemzeti Kulturális Intézet, amely a Lakitelek Népfőiskola szomszédságában épül. Mi a szimbolikus jelentése annak, hogy egy országos intézmény egy kis vidéki település kampuszán fog működni, amely ezzel egyértelműen a hazai népfőiskolai mozgalom központjává válik?

– Hihetetlenül fontosnak tartom a felnőttek oktatását zászlajára tűző népfőiskolát. Ez a mozgalom nem most keletkezett, nem új gondolat. A magyar történelemben is legalább száz évre visszakövethető. Célja kezdettől az volt, hogy az iskoláikat befejezett emberek – vagy akik különféle okok miatt nem részesülhettek magasabb szintű képzésben –, megszerezhessék azokat az ismereteket, amelyek fontosak. Értelemszerűen ebbe beletartozott egy értelmiség is. A népfőiskolai oktatást felfoghatjuk úgy is, mint egy jellegzetes továbbképzést vagy életszemlélet formálást. És itt ugyancsak megjelennek a magyar kultúra értékei. A magyar irodalom, történelem, magyar történelemmagyarázat és sok minden más, ami érték: ez a nemzeti identitás építésének rendkívül fontos lehetősége felnőttkorban.

– A kormányzat ott áll a legjelentősebb hazai kulturális beruházás, a Városliget-projekt mögött is. Eddig minden elkészült létesítmény hatalmas közönségsikert aratott a játszóterektől a Millennium Házáig. Mégis óriási viták folynak a további fejlesztések körül. Mi az álláspontja a Városliget-projekt mint kulturális fejlesztés ügyében?

– Valóban, a kiegyezés óta ez messze a legnagyobb hazai kulturális fejlesztés. Sőt, mi több, elmondhatjuk, hogy az egész euroatlanti világban Magyarországon folyik napjainkban a legnagyobb kulturális beruházás. És akkor nem beszéltünk még arról, ami vidéken történik. Ami indokokat itthon felhoznak a Városliget-projekt ellen – a zöldfelületek nagysága és a többi – nem éri el racionális megközelítésben a vita szintjét. De mivel átpolitizálták a témát, nem racionális vita folyik, hanem az érzelmekre próbálnak hatni. A fejlesztés ellenzői megpróbálnak politikai előnyöket, politikai tőkét kovácsolni ebből a történetből. Például az az állításuk, hogy a zöldfelület csökken, nem igaz, mert betonutak szűnnek meg és sok olyan helyre növényeket telepítenek, ahol eddig nem volt növényzet. Az adottságok pedig a Városligetben olyanok, hogy ott ki lehet építeni egy olyan kulturális központot, ami az európai nagyvárosok közül is csak kevésben van.

Rendkívül károsnak gondolom a budapestiek számára azt a megközelítést, hogy aminek az építése nem kezdődött el, abból ne legyen semmi. Itt van például a budai Vár helyreállítása, amit a háborúban leromboltak. A Vár és a város rekonstrukciója Budapestnek olyan idegenforgalmat eredményez – ha materiálisan nézem –, annyi pénzt

hoznak a szállodai férőhelyek, az étkezés és a többi, amit a város nem nagyon tud nélkülözni vagy máshonnan pótolni. Rendkívül nagy bevételi forrás. Arról nem beszélve, hogy a nemzeti értékeinket meg tudjuk mutatni.

Hogy milyen volt a budai Vár száz vagy háromszáz éve? Nem akármilyen. Azt nem tudjuk bemutatni, hogy a középkorban mi volt a Várban, mert a török háborúk és a későbbi ostromok során a középkori épületeket lerombolták. De be tudjuk mutatni a későbbi állapotot, és azt, hogy itt szép volt az élet. Hogy hozzánk sokan jöttek távoli vidékekről. És azért jöttek ide, mert itt jó és szép volt élni. A svábokat, a szászokat, vallonokat, itáliaikat, spanyolokat nem telepítették ide, ők jöttek. Nem azért, mert fizettek nekik, hogy éljenek itt és bomlasszák a középkori magyar királyságot, hanem azért jöttek ide, mert itt jó volt élni. Ezzel a szemlélettel kellene hozzáállni a Városliget fejlesztéséhez is. Hogy az értékeket, amiket megsemmisített a történelem, a rossz szerencse, a balsors, amennyire lehet, teremtsük újra és teremtsük újjá.

AKNAY TIBOR

HAJNALONKÉNT

A folyó felett a
szürke lebegésben
sosemvolt szavak,
mint griffek köröznék,
hogy lecsapjanak
egy alkalmas
elme álmaira.
Isten ma
nem mosott ablakot,
így csak tudom, hogy
valahol süt a Nap,
és akkor látom világát,
ha lehunyom a szemem.
Hajnalonként szárnyas
szavakat reptetek,
mint afféle
léleksolymász,
hogy zsákmánnyal
térjenek vissza
a túlsó partról.

PARDI ANNA

JUHÁSZ GYULA TESTAMENTUMA

Milyen volt búskomorsága, tudom már, milyen volt
elborult tekintetében a végső sugár, mi látta
a könnyet a nefelejcs szemén, látta a kórházi ágyon
a magyar remegést. Látta, mint Makón, Szakolcán,
Váradon kijátszott hárs alatt andalog a múlt.
Ő Ázsiából hozott szavakat. Szegeden, a trianoni
kapufalnak dűlve, megállt néha, könnyeket cipelve,
s arany gímre, fehér ménre, a nagy vezér sátrára
emlékezett szédülve délben. S hiába markolt
színházi, tanári kilincset a dőre, pogányok barátja
volt, a polgárság, Anna is fanyalodott tőle.

Milyen volt búskomorsága, tudom már, milyen volt
fényes tekintetében az örök sugár. A báránnyelőlőssel
szemben megy egy bárány, ki zord hűséggel szőke hajat
idéz, s alföldi kisvárosok porában érte üzen
a csüggedt csillagász, titkok közti angyalhad éttermekben.
Ő Ázsiából hozott szavakat. Bár törtetőké a hatalom,
hamisaké a pálya, s hét Lázár jut egy tucatsban
a Jézus nélküli szociális munkára, s beszövi elfásult
fajunk a globalizálódó planéta média bája, de látom,
ó látom, sokkolt országban sok halott, Juhász Gyula
bánata az oltalom, s szeretnék néha visszajönni még
erős magyar dalokhoz a föld színén.

Kron Zsuzsa: Milyen volt?

CS. VARGA ISTVÁN

ÖRÖKSÉGÜNK

Az egri Dobó-szoborcsoport

*„Feledhetetlen művet alkot, aki feledhetetlen karaktert alkot.
Az idő rostáján minden áthull, csak a karakter marad meg.”*

Gárdonyi Géza

Stróbl Alajos, a szobrászati historizmus nagymestere, a térbeli művészetek egyik legősi és legidőállóbb ágát művelte. Ércből, márványból, kőből készült szobrai, emlékművei a fővárosban és vidéken is a maradandóság tanújelei. Látványuk mindannyiunk közös grátisz-élménye. Naponta találkozhatunk velük, láthatjuk őket kültéri színtereken, közterületen, úton és útfélen, sírkertben, köz- és magánépületeken. Olyan tárgyi- anyagi és szellemi értékek, amelyeknek – a mindenkori értelmezői tapasztalat horizontjából nézve – nincsen áruk: ingyen kapjuk őket. Az emlékállítás adósságtörlesztés, rituális legitimáció. Minden kor embere öagából is hozzáad valamit az alkotó és az előző korok értelmezéseihez.

A művek és művészek értékeléséhez nyit távlatot II. János Pál pápa *Levél a művészeknek* című üzenetében: „A művész a Teremtő Isten képmása. Senki nem képes jobban megérezni valamit abból a pátoszból, mellyel Isten a teremtés kezdetén nézte kezének alkotásait, mint Ti, Művészek, akik a Szépség alkotó mesterei vagytok. Ennek az érzésnek az utórezgése csillant föl számtalanszor a tekintetben, mellyel ti, bármely kor művészei lebilincselve a hangok és szavak, színek és formák titokzatos hatalmától megcsodáljátok tehetségetek alkotását, s ugyanakkor észlelitek benne a Teremtés titkát, melyben Isten, mindenek egyedüli Teremtője bizonyos módon részesít benneteket.”

A művészet, benne a szobrászat is életünknek nem pótléka, hanem a méltó emberi létezés szükséges, gyönyörködtető, elgondolkodtató, megformált külön világa. Az esztétikum a szépség és művészség közös lényege. A műveket meg kell ismerni, át kell élni, hogy szépségüket élvezni tudjuk. Az egri Dobó-szoborcsoport látható és láthatatlan alkotását esztétikai tényként és jelenségként is érdemes értelmezni. Az ars sacra szemlélet az igazságköteles történettudomány eredményeit nem helyettesítheti, de a teljesség jegyében szakrális értékeivel, ideáival hasznosan kiegészítheti.

Az egri Dobó-szoborcsoport ragyogó értelme annak a lelkében tud felfényleni, aki a szemantikai horizont fölött a meta-szemantikai dimenzió befogadására is képes: „Minden írástudó, aki jártas a mennyek országának tanításában, hasonlít a családapához, aki kincseiből újat és régít szed elő” (Mt 13,52). Az értelmezés útja a megismeréstől és felismeréstől a megértésen át a szeretethez vezet.

Stróbl az ember, a férfi és nő művészeti tökélyének megvalósulását látta a klasszikus görög művészetben, különösen a szobrászatban. Stróbl alkotásaiban a földön elérhető esztétikai tökéletességre, a szép, a jó, az igaz és a szent összhangjára törekedett. Munkásságában jellegadó a kalokagathia, az ókori görög szemléletet meghatározó, a római korban is továbbélő, az európai és a magyar szobrászatban is jelenlévő eszménye.

Művészetének, életteli ábrázolásának, idealizáló szemléletének kanonikus szabálya: az emberi test szépsége törvényszerűen párosul erkölcsi értékkel. Számára Arany János láttató erejű, realizisztikusan plasztikus nyelve és ars poeticája a legfőbb művészi ideál: „Nem a való hát: annak égi mássa / Lesz, amitől függ az ének varázsa.”

Reprezentatív portré-szobrai egyéni, eredeti karakterek. Bennük a kiviteli bronz-, márvány- és kőanyag kitűnően érvényesül. Karakter-felfogása Gárdonyiével rokonítható, aki szerint a karaktert őrzi meg az emlékezet: „nem a mese gazdagít bennünket, hanem egy lélek megismerése.” A *Tükösnapló*ban írja: „A regény is tanítómester (...) De nem ismeretközlő mester, hanem szív- és karakternevelő.”

Gárdonyi és Stróbl művészetében is meghatározó cél: a nemzetnevelés, jellem- és léleknevelés: az ember üdvösségügye. Gárdonyi szerint, az iskola és a művészetek fő célja ugyanaz: „karaktereket fejlesszen, egyenesítsen, keményítsen. Mert a tudások meghalnak az emberrel, de a karakter nemes és becses vonásai átszármaznak gyermekeire, unokáira, tizedik nemzedékére is.” Stróbl ismerte a változás hérakleitoszi alaptörvényét: *Pantha rhei* – minden folyik: az egyetlen állandó a változás maga.

A kérdés: „miért, mitől szép az egri Dobó-szoborcsoport?” Gárdonyi könyvcímme emelt szavaival válaszolhatunk: Stróbl Alajosnak volt Földre néző szeme, és Égre néző lélek lakozott benne. A szem a lélek tükre nem biológiai értelemben vett látószervünkre, hanem az emberi tekintetre vonatkozik. A tekintet a látószerv mögötti lelki szem, a lélek benső világából sugárzik, mélységeiből kapja impulzusait, és küld az arcra üzeneteket. Az embereknek jó tanúja a füle és szeme, ha nemes, szépre és jóra fogékony a lelke.

Eger természeti, kulturális, vagyis építészeti, képzőművészeti, irodalmi szempontból is: *locus mirabilis*. (Evlija Cselebi Piros Almának, Kizil Elmanak nevezte.) Az egri vár a magyarság szent helye. Márai Sándor szerint: „Ezt a várost nem hatalom és tömeg emelte, hanem ízlés és lélek.” Úgy érezte, az egri borvidéken is áldás van: „Csak a Provence tájai ilyen áldottak.” Áldott a föld, ahol hóforrások, ásványvizek fakadnak, kitűnő szőlő terem, nagyszerű borok készülnek: „profán kegyelem árad az Eger környéki tájból.”

Eger metafizikai küldetését, történelmi léptékű feladatát művekbe komponálva őrzi az irodalom. A magyarság maratoni győzelmét Tinódi Európa-hírvé, Gárdonyi világ-hírvé tette, Stróbl Alajos pedig bronzba és kőbe örökítette.

Gárdonyi Egerben szellemi kilátót, égre nyitott alkotóműhelyt teremtett, amelyben méltán híres műveket alkotott. Az *Egri csillagok* rendkívüli népszerűsége megjelenése

óta töretlen. 2005-ben elnyerte a „Magyarország legkedveltebb regénye” címet. Gárdonyi nem pr-reklám, nem áruvédjegy, hanem – a híres kultúra- és városépítő egri püspökhöz hasonlóan – már több mint száz év óta: Eger legfőbb jötevője.

Ember alkotta kültéri remekművekben is megcsodálhatjuk Eger kincset érő szépségeit. Stróbl képes volt feladatát, megbízatását, vállalt témáját a legmegfelelőbb művészi eszközökkel remekművé formálni. Szoborkompozíciója a szemhatárt, a tekintetet és a szívet is felemeli, látóköörünket is magasra helyezi.

Eger „váras piaca”, a mai Dobó tér Stróbl Alajos szoborcsoportjának a legméltóbb színhelye. A város szakrális tengelyében helyezték el, amely ezer év óta mindmáig fontos egyházi, hitéleti és vallási központ. A szakrális tengely a várszékesegyházról a Minorita templomra, a líceumi kápolnán át a székesegyházig húzódik, Délről egy templomos-szakrális sáv kíséri: a ferences templom, az angolkisasszonyok kápolnája, napjainkban görög-katolikus miséző hely, az evangélikus templom, majd a Szépasszony-völgyi kápolnák. Tőlük kicsit délebbre helyezkedik el a református templom. Északi oldalról a szervita templom, a ciszterci templom, északabbra van a Szent Anna kápolna található.

A szemlélő feltekint a gravitációt szinte felülíró szoborcsoportra, a háttérében magasodó egri várra, a bronzba formált végvári hősök tetteinek színhelyére. Az emlékállító szándékot nagyszerűen megvalósító műalkotás teljes befogadói élményt nyújt; egyben mintapéldája a teljes körüljárhatóság követelményének is. Az összkép alapján, a vidéken található Stróbl-szobrok közül az Eger városjelképévé vált, egyéni kompozíciójú Dobó-szoborcsoport országosan is a legszebb.

A térlátás, térérzékelés szempontjából a szoborcsoport – a város látványképét meghatározó főtéren, az architektúrai szépségű minorita templommal, a legendás várral együtt – csodálatosan fenséges esztétikai élményt nyújt. A rácsodálkozás Heine *Loreley* című énekének titokzatos, elbűvölő nyitányát juttatja eszünkbe: „Ich weiß nicht, was soll es bedeuten, / Daß ich so traurig bin; / Ein Märchen aus alten Zeiten, / Das kommt mir nicht aus dem Sinn – Nem tudom, mit jelentsen, / oly szomorú vagyok; / egy régi mese mindig / fejemben kavarg.” (Fordította: Dsida Jenő)

Az emlékmű alapnarratívája közismert. Ha a szemlélő feltekintet oda, „hol a kerek föld határos az éggel”, lélekben átléphet az egyik idő-térből a másikba. („Az angyal énekel, tekints az égre fel...”) Az égi szféra távlata megnyílik, odafentről a világot, benne Egert és a Dobó-szoborcsoportot is sub specie aeternitatis – az örökkévalóság felől – láttatja.

A befogadót a képzelet átrepíti a kronoszból, az ideig tartó világból egy másik idő-térbe, a kairoszba: a láthatatlan, hősi-szellemi dimenzió időtlenségébe. (A kronosz mennyiség, a kairosz egyfajta minőség.) A látható mögött feldereng a láthatatlan, amely csupán rációval felfoghatatlan. Fő célja: az emberek ismét az ég fel emeljék fejüket és reménykedjenek. Mindez olyan hatású, mint Az angyal énekel kezdetű miseének „föl a szívvel” dallama és lélekerősítő textusa: „ég és föld egybefog: Mind mi él és mind mi van, Glóriára hív...”

A remekműben a láthatón túl a láthatatlant, a lényegét is érzékelhetjük. Fontosak a történelmi ismeretek, de még fontosabb a megélt élmény. Dobó és a várvédők esküje (iuramentum, iusiurandum) a múltra (tanúsági eskü) és a jövőre (ígéreti eskü) vonatkozik. Esküjük fogadalom (votum): szabad elhatározással mondott fogadalomtétel: Isten-

nek, a hazának és egymásnak tett ígélet. Istent hívják tanúbizonysággul és segítségül. Esküjük szent, mert hitüknek, hazaszeretetüknek: Isten igazmondásának a megvallása. Aki hisz a Mindenhatóban, benne bízunk, tőle segítséget kérhet, várhat és kaphat. Az egri szoboralakok egységes látványképén, küllemén átsugárzik a jellem. Nyoma sincs az arcokon a kishitűség, kétségbeesés reménytelenségének, az életre-halálra vívott küzdelem miatti félelemnek.

A dinamikus szobrászati és architektúrai remekműből a helytállás parancsa, elemen-táris erővel sugárzik. Szoboralakjai nem egydimenziós figurák. Az egri hírnevet felragyogtató, kivont kardját magasra tartó Dobó István emléke és alakja önnön fényétől ragyog. Élete nemzeti sorstükör. Tiszteletet parancsoló tekintete lelkesítő erejű. Neve magában foglalja korszakos vári diadalát, élettörténetét, utókorát, hatástörténetét, kultuszát, értelmezéshagyományát, még a mítoszokat és a tévedéseket is. A főkapitány sajátos értéke karakteres, habituális beállítottsága: a bátorság és okosság erénye. A ki-robbanó dinamikájú Mekcsey István – várnagy tisztségében Dobó helyettese – a várfalon ütött részen elszánt helytállással, veszélyelhárító merészséggel, harcra készen áll őrt.

Tóth Kálmán *Dobó Katica* című (1862) hazafias történeti vígjátékában olyan sikerrel idealizálja a címadó főszereplőt, hogy az a színpadról egyszerűen átlépett a magyar folklór emlékeztetvilágába. Nem történelmi személy, írói leleményből született: a hős egri nők jelképe. Katica a legszebb virágkorában lévő, magával ragadóan tüneményes nőalak. Az „örök nőiség”, „Das Ewig-Weibliche” – „L’ Éternel féminin” ragyogó példaképe: mulier fortis. Sugárzik belőle a női szépség, testi–lelki erősség, bátorság, a vissza nem rettenés az áldozatvállalástól, a haláltól sem. Bal lábával fél térdre ereszkedve, a jobbal a várfalon megtámaszkodva, magasba emelt két kezéből, mint Dávid parittyájából, az ősi harci eszközt, a követ repíti az ellenségre. Mögötte vesszőkosárban harci muníciója, kő, van felhalmozva.

Az összkép, a szoborcsoporthoz részletgazdagsága és mélységdimenziója már első látásra megragadja a szemlélőt. A könnyen áttekinthető, háromszögbe komponált három szoboralak összhangja lenyűgöző. (A szimmetria szépséget és művészi összhangot, harmóniát is jelent.) A hármas formai-alakzat analógiásan a Szentháromság szakrális, klasszikusan tipikus kompozícióját idézi. Az athleta Christi ideál olyan hármas példázatáról tanúskodik, melyben a különbözőségnél fontosabb az egység.

A monumentális szobor-remek esztétikai minősége, mint a metafora, a véges–végtelen érintőjén jön létre, és túlmutat a látványon. A művész nem indokol, nem érvel, nem meggyőzni, hanem láttatni, megérinteni akar. Ez az érintés több az érvelésnél: az artisztikus emberfelmutatás a magasba, a transzcendenciába emeli a tekintetet.

A szemlélő tudása, tapasztalata, megélt élményvilága, a befogadás feltételsora, egymásra ható, külső és belső alakító tényezői különösen fontosak. A szobrászati alkotások megértése, érthetőségük mércéje, szintje befogadóként eltérő. Minden emberi műalkotás kapcsolódik az önmegértés szakadatlan folyamatához. A befogadó, a néző és műértelmező számára kitágul az értelmezési horizont. Minden alkotás maga is történés, a megértés, értelmezés és alkalmazás többdimenziós, többcsatornás információforrás.

Az 1552-es egri diadal történelmünk csodálatos haditette. (Függetlenül a török sereg ma már 50-60 ezerre becsült létszámától.) A heroikus küzdelem megérdemli a méltatást

és az emlékezést. Az egri hősök diadala a Magyar Királyság területén 44 évre megállította az oszmán hódítást. A várvédők életüknek is jobban szerették a szabadságot, hitüket és hazájukat. Hőstettük a keresztény hit tanúságtétele, megvallása és megvédése. A magyar nemzettudatban olyan erőt képviselnek, mint a gravitációs tér energiakvantuma, a graviton, aminek nincs se tömege, se töltése, mégis a fény sebességével halad. Senki nem látta, mégis létezik és hat.

Assmann emlékezés-kultúra felfogása, a kollektív emlékezet rávilágít elődeink jelentőségére. Alapkérdés: mit kell és érdemes emlékezetünkben és szívünkben őrizni, éltetni, mit nem szabad elfelejteni egy szerves, öntudatos közösségnek: a nemzetnek? Természetesen az egyéni emlékeket erősen befolyásolja az a társadalom, amelyben élünk. Az általunk át nem élt eseményeket, dátumokat az egyszerű számsorból, tényből a jelen és a jövő számára az ember- és értékelmutató művészet teszi élő-eleven emlékké.

Az emlékezés szoros kapcsolatban van identitásunkkal és a hagyományteremtéssel. A közös tapasztalatok, élmények, emlékek, és az ezeket felidéző szimbólumok közös érzelmi, cselekvési teret alakítanak ki, a felidezésükben válnak hatótényezővé. A kulturális emlékezet megmutatja, hogy az utókor embere milyen viszonyba akar lépni a múltat idéző alkotásokkal. A historizmus művészete azt is feltételezi, hogy kulturális emlékezetünk hogyan őrzi a múltat, miként és milyen múltként tudatosul bennünk elődeink anyagi és szellemi hagyatéka, hogyan válik számunkra és korunk számára szellemileg-lelkileg jussolt örökséggé.

Bizonyos fokú morfofenetikus kapcsolat van Gárdonyi regényének és Stróbl szoborcsoportjának szereplői közt. A két férfi szoboralak könnyen azonosítható, egymással sorsközösségben küzdő bajtárs, történelmi személyiség: egyedi szobrászati perszonalifikáció. Stróbl a tisztánlátók eleganciájával idéz fontos emlékeket. Tanulságos történelmi, szellemi-lelki örökséget tudatosít, amely illőn és méltón illeszkedik Egernek abba a tárgyi-szellemi örökségébe, amelyről költők és írók is lelkesen szólnak. Nem feltétlenül közvetlen hatásról van szó, inkább kaleidoszkópszerű, ihletadó inspirációkról, sugallatokról. A nemzet által megszentelt emléküket felett nem „a bús feledékenység koszorútnak alakja lebeg”.

Dobó fővesztésre ítélve, a feje fölött lebegő, a végrehajtásban ideiglenesen felfüggesztett halálos ítélet terhe alatt szervezte és irányította a rá bízott vár védelmét. A „kereszténység Herkulese” és várvédő népe az országot a Szűzanyának felajánló Szent István segítségét kérte. Az égiekkel összefogva védte meg Eger várát. Hősiességük és diadaluk a kortársakban a keresztény világ csodálatát váltotta ki. Emberség és vitézség, keresztény humanizmus és magyar virtus etikai sarkpontok, a végvári vitézek tulajdonságai, melyeket a szoboralakok sugárzó pátosza, a történelmi és a művészi igazság, művészi erő hitelesít.

Tinódi két históriás énekében „Se adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat bé nem írtam – mi keveset írtam, igazat írtam.” Csabai Mátyás két latin nyelvű dicsőítő költeménye, Székely Bertalan *Egri nők* című festménye is (1867) előzetes, tekintélyalapozó epikai hitel a Gárdonyi-remekműhöz és Stróbl hősalakjaihoz is. Stróbl vállalta Széchenyi patrióta eszményét: „Minden becsületes szívnek legszentebb a hon.”

Minden igazi alkotás a társművészetek szövetségében születik és értelmezhető. A szobrászművészet mögül sem hiányzik az írott szó, az irodalom és a testvérműzsák

művészete. Az Egerrel kapcsolatos irodalom szervesen és elválaszthatatlanul hozzátartozik a város szellemi–lelki arculatához. Írástudó jeles nagyjaink hosszú névsora bizonyítja Gárdonyi igazát, bölcsességét: „Nem születhet mindenki egrinek, de azzá válhat”.

A Dobó-szoborcsoport mesélni tud, alakjai beszélni tudnak. Csak meg kell hallanunk és értenünk szavukat. Széchenyi múltunk ismeretét a jövő megértése és a perspektívaadás érdekében tartja fontosnak: „Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent, és munkálkodhass a jövőn”. Kossuth szerint: „A múlt a jövőnd tükré”. Az igazi műalkotás, a múltat megidézve nyit a jelen és jövő felé is ablakot. Hasonló az ikonképhez, amely a természetfeletti világra nyit rálátást. (Szent Ferenc a madarakban, virágokban is a Teremtőt kereste, látta és csodálta.)

Az egri szobor-együttes: sorstükör. Sok emléket őriz, üzenetet közvetít. A várbástyát stilizált várak és félholddal díszített, nyolc hatalmas kőgolyóbis rájuk vert kovácsolt vaslánc zárja négyszögbe. Ez a be- és körülkerítettség a „Rabok legyünk, vagy szabadok?” létkérdését veti föl. Az emlékmű-kompozíció Tinódi históriás énekének híres sorait is megjeleníti: „Summáját írom Egör várának, / Megszállásának, viadaljának...” Tinódi saját tanúságtételével világít rá az öröm okaira: „Nagy vigasságát Ferdinánd királnak.” (...) „Hogy jó hírben, névben maradhassatok. / Sok jó adassék mennyből vitézöknek, / Kiktől megtartaték vára Egörnek, / Rabságtól maratta ez földi népnek, / Bora, kenyere hegyeknek, völgyeknek.”

Balassi – a családi galériában „Arte et Marte” jelmonddal ábrázolt, virtuosos, vitézi szellemű magyar Alkibiadész – Phoebus mellett nevelkedett, végül Mars szolgája lett. A „kard és lant” jegyében fogant poétai laudációja az egri vitézek, a „végeknek tükröi” erkölcsi nagyságát hirdeti: „Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak”. Tudta és megénekelte: az egri vitézek nemcsak a maradék Magyarország végvárát védték, hanem a keresztény Európát is: „Óh, én édes hazám, te jó Magyarország, Ki kereszténységnek viseled paizsát”. 1552-ben Eger volt Európa pajzsa: parma fidei – a hit pajzsa is. Keresztény hőssé teszi őket a kegyelemből fakadó meggyőződés: az isteni gondviselésbe vetett szent hitből fakadó hősiesség győzelemre segíti a jó ügyet: megváltja a világot.

Zrínyi hitte és hirdette: „Hic vobis vel vincendum vel moriendum est – Itt győznötök vagy halnotok kell.” Nemzete fájdalmát kiáltja világgá. Az okok, a kiút, a felelősség és megoldás lehetőségét tárja elénk: „Ne bánts d a magyart!” – „Csak jobbítsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak” – „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!”

Vörösmarty *Eger* című művét a történelmi dicsőség és erkölcsi felelősség hatja át: „Diszesen áll Eger a termékeny völgybe kitéve, (...) Várkoszorúzza fejét kisded dombhátra lehajtja: (...) Fenn pedig a haza bánatját hordozva szívében / Áll harci Dobó.”

Az egri születésű Vitkovics Mihály, az egyaránt tüzes szerb és magyar verses vallomása is része Eger irodalmi arculatának: „Csendes Eger, boldog magyarok helye, életet adtál, / Hálaadásom ezért mint fizetem le neked? / A haza szent nyelvén, anyatejjel melyre tanítál, / Font versben buzgón egy nefelejcsot adok.”

Az egri születésű Bródy Sándor, *Az egri diákok* írója számos alkalommal szólt a szülővárosa iránti szeretetéről: „Egerben születtem, amire büszke vagyok... Az arckép vallomásaiban meghatottan vall az egri ciszterci Alma Materről, amelynek 1874–1876 között tanulója volt: „a gymnasium terassea tele volt szentek kőszobraival, melyeknek

a kifaragása nagy és szép munkának tetszett nekem; és a városban is találkoztam fehér kőemberekkel, apostolokkal és mártírokkal, akik mosolyogtak, intettek, híttak, éltek. (...) Sokkal több baj volt a piktori hajlamokkal. Ezeket izgatta az egész város, melynél festőibbet nem látott még akvarelllel dolgozó ifjú ember. Völgyben fekszik, telis tele nagyon korán nyíló gyümölcsfákkal. Körülveszi a várost hegy, domb, olyan színű, mint az aranyos gyík háta. Messziről kék hegyeket szel derékon a felhő. (...) Maga a város is csupa kész festmény...”

Kálnoky László *Egy városhoz* című vallomása verses tanúságtétel: „Nem maradhatam ott örök rabodnak, / de hogy eszembe se jutsz, mégse hidd. / Kockaköveid bennem súlyosodnak, / bennem görbülnek nagy boltíveid.” A katolikus építészetre, művészetre különösen is jellemző a boltív. Sok mindent magába foglal és szimbolizál: erőt és támaszt, könnyedséget és nyitottságot, kezdetet és véget. A boltív erős, inspiráló kép, de ugyanakkor paradoxon is, hisz gyengeségből épül fel. Leonardo da Vinci így fogalmaz: „a boltív nem más, mint két gyengeségből összeálló erő; az épületekben a boltív két körív, melyek önmagukban erőtlenek, le akarnak omlani, és azáltal, hogy egyik a másikat megtámasztja, a két gyengeség egyetlen erővé egyesül.”

Gárdonyi és Stróbl a testvérműzsák jegyében nemzettudat-formáló alkotótársak. Olyan magyarságtudat, nemzeti elkötelezettség élt bennük, mint amelyet Ady fogalmazott meg: „Hogy Bécs ellen és Minden ellen / E ki ország még remekeljen”. (*Levél ifjú társakhoz*) Az *Egri csillagok* és a Dobó-szoborcsoport történelmi pátosza is a lényegre figyeltetést szolgálja.

A szobrászművész érdeme, hogy a várfal síkjából kiemelkedő vár fokán két lábát megvető Dobó előrelépő alakjának egyensúlyát, az álló helyzetben megnyilvánuló határozott mozgáskészséget is hitelesen érzékelteti. Ez a kiállítás igazi sikrasszállás. Az elől álló és a támasztó láb ellentétén alapul, és a feszülő gerincoszlop, a vállak és a fej tartásán is érződik. A törzs enyhén csavarodik, és ez még természetesebbé teszi a látványt. (A fej hét és félszer fér rá a teljes testmagasságra, a váll pedig két fej széles, a váll és az alsó lábszár egyenlő hosszúságú.) Nagy művészet jele: a páncéling alatt feszülő izmok is erőteljesen látszanak.

A tér és az alakok viszonzyszemléletében a mozgékonyság tele van extra-dinamikával. A különböző irányú, szenvedélytől áthatott heves mozdulatok az egész ábrázolást feszültséggel telítik. Az művész az emberi testen, különösen az arcon képes karaktert, életkort, harmonikus arányokat, különböző arckifejezéseket, ismérveket ábrázolni. Sőt a szakralitás/átragyogásban valami szépet is felragyogtat az ember-arcon – az „Isten-arc”-ból.

Stróbl Alajos, a sors kiválasztottjaként, 1885-től közel negyven éven át, a Képzőművészeti Főiskola tanára volt. Víg kedélyű, életszerelmes, reneszánsz típusú művészi alkat. Epreskerti műhelye közelében szeretett lovon megjelenni, a hajnalt kürtszóval köszönteni. Hetven éves korában távozott az égi mezőkre. Közel háromszáz portrét készített. Őelőtte a magyar glóbuszon nem volt olyan szobrász, akinek ennyire sikerült volna a tehetségében rejlő lehetőség ennyire hiánytalan megvalósítása.

Művészete egy egyetemes kifejezőkészség megnyilvánulása. Nagy ívű, egyenes vonalú fejlődésének korszakai egymásra rétegződnek. Alkotásai szerves egységet, teljességet alkotnak, számos ponton kapcsolódnak a társzművészetekhez: A vidéken található

szobrai is jeles alkotások: múltunk fontos tanúit örökítik meg: gyönyörködtetnek, elgondolkodtatnak, jövőreményt adnak. Szobrai – mint a könyvek, könyvtárak – őrzik a letűnt korok, régvolt emberek gondolatait, érzéseit, megvalósult álmait, de a tragédiák kegyeleti emlékezetét is.

A művészet, a képzőművészet, a szobrászat, a szép és igaz szó ma is újraformálja, teremti a világot. A múltból a jelenkoron átível a jövőbe vetett hit, összeölelkeznek, egymásba kapaszkodnak az emberi sorsok. Stróbl Alajos műveiben, szobraiban, szoboralakjainak múltjában, példájában gyönyörködve erőt kaphatunk reménybeli jövőnkhez. Hogy ez velünk és a kései utókor emberével mennyire lesz közös, az csak rajtunk múlik. A gyökerek ide kötnek bennünket, őseink itt éltek, ebben a földben nyugszanak. Belőlük, életük példájából, helytállásukból meríthetünk életerőt és ihletet. Mindaz szellemi tulajdonjog a közjó része, ami jót, szépet, igazat és szent dolgot mondtak, írtak, énekeltek az elődök Egerről. Kazinczy megcsodálta az egri Főegyházmegyei Könyvtár szépségét. Ennek emlékét *Az egri könyvtár* című négysorosra őrzi.

Széchenyi 1845. szeptember 28-án látogatta meg Ebert. Vizitációja az „Emelj fel, emlék”, az „általa híres e föld” kategóriájába tartozik. Neve „fénnyel íródik lelkünk egére”. Az „Itt alkotni teremteni kell” szellemében ragadta meg őt a Líceum, a líceumi könyvtár szépsége, gazdagsága. Ezt írta naplójába: „soha nem hittem – úgymond, hogy hazám egyik provinciális városában ily szépen rendezett kincset találjak.” Az egyetemi álmot álmodó Eszterházy Károly püspök architektúrai szépségű alkotásáról pedig lakonikus tömörséggel tett tanúságot: „A líceum nagyszerű”. Az érseki palota falán lévő emléktáblán olvasható, hogy 1849 márciusának végén Kossuth ékes rétori szavakkal válaszolt arra a lelkes fogadtatásra, amelyben őt Eger népe részesítette: „itt nem hirdetni, itt csak tanulni lehet a hazafiságot.”

Stróbl Alajos szobrászművészetével – Gárdonyi szépírói remekléssel formálta, alkotta szoborba Eger vári diadalának hőseit, növelte és népszerűsítette a város jó hírét. (Mint-ha mindketten a kivételes talentumuk kiteljesítésében Weöres Sándor vallomását váltották volna valóra: „Alattad a föld, fölöttem az ég, benned a létra”. Szembefordított tükrök). Az emlékéllátás egyben panteonizáció és vizuális reprezentáció is. Annak bizonyítéka, hogy a magyar nép alkotó-génuszai őrzik és továbbadják a nemzeti szellem öröklágját.

Ez az érseki székhelyű, mára már egyetemi város gazdag történelmi, kulturális, művészeti, irodalmi, zenei stb. hagyatékából csak polgárai által lehet élő-eleven örökség a jövő számára. Az elődök hitték, hogy Egernek megvalósításra érdemes küldetése, feladata van, az elődöktől kapott egri építő szellemiséget valóra kell váltani és tovább kell adni.

Stróbl Alajos, az egri Dobó-szoborcsoport alkotója, Tinódi, Balassi, Kazinczy, Vörösmarty, Vitkovics, Petőfi, Gárdonyi, Bródy, Kálnoky, Apor Elemér, a festő Székely Bertalan, és még számos fénylő nevű alkotótársával együtt az egri Parnasszuson foglal helyet. Az egri Pantheonban is külön hely illeti meg őket, és még azokat is, akiknek mi, egriek azt köszönhetjük, hogy Eger ma egyszerre kedvelt turisztikai célpont és nemzeti zarándokhely.

KALÁSZ ISTVÁN

KITARTANI

Előre tartott keze előtt megyek el
reggeli éles napfényben
koldul a fal előtt
tartja magát a ruhája cipője tiszta
fálnak dől a fal tartja meg
ő ott áll napközben
én rendhagyó ígékről beszélek
és amikor jövök vissza még
mindig ott áll és
még akkor is
amikor a konyhában a
háttér tévéből szögesdrótba
kapaszkodó férfi nézi ahogy
vizet forralok.

AZ EMBER IDENTITÁSA
HAVAZÁS IDEJÉN

Ott fekszik
nincs kulcsa semmihez
hónapok óta
de szerzett egy dobozt amiben tévét
vittek haza egy hete
és ő is él még él a lepedő alatt
összehúzza magát nem lát semmit
veszi a levegőt ahogyan te meg én.
És sóval hintik hajnalban a havat.

TURBÓK ATTILA

AZ ÁLMOS ÉVTIZED

Libafos színű karcsú robogóként, üzemanyag nélkül,
ott vesztegelt az álmos évtized a sarkon,
egy alumínium oszlophoz kötözve.
Mint óra. elveszítve lényegét, a mérhető.
Tompá morajjal már készülődött
a délutáni csúcs, a jelzőtáblák nélküli nagy felfordulás.
Két helységnév volt jelölve csak: Monor, Lakitelek.
Vakaróztunk a puha vattakabátban, tébláboltunk gyanútlanul
ködben, esőben, csalétekül szemünk elé ereszkedett
kétes biztonságú redőnyként a fénycsíkos látszat.
Óvtuk magunkat, véletlenül se lássuk a fától az erdőt.
Messze már surrogott, hegyi patakként mélyítette medrét,
zúdulni készült a hóval kevert szennyes ár,
a nevét sem tudtuk pontosan.
Glasznoszty, peresztrojka, kattogtak a szenttelen telexgépek,
szórva rejtélyes üzenetüket a négy világtáj felé.
A történelemnek maholnap vége, ízleltük a balga jóslatot,
a világvége még várhat kétezerig.
Változó szakállú mikulások ajándékoztak
színes zacskóba csomagolt
helyi háborúkat, Afganisztánt, Iránt,
a kis nemzetek választhattak örökre szóló
eladósodást, bombabiztos tutit,
a szájsókos politikus szajhák arcáról pedig
sugárzott az édeni elragadtatás,
csordult a mézarany meggyőződés,
itt marad minden úgy, ahogy van,
ha a fene fenét eszik is.

KOVÁRI GYÖRGY

BESZORULT

Április elsejére virradóra, kettő körül felver a telefon, nem hiszem el, amit anyám visít bele hisztériásan.

- Azonnal gyere ide, mert beszorultam a fal és az ágy közé.
- Anyuka, ne akarjon április bolondját csinálni belőlem. – kérleltem.

De nem engedett, és férjemet, aki átvette tőlem a telefont, meggyőzte. Kemény szavakat dörmögve (én is) kiösztrökölt az ágyból, sebtében összekaptuk magunkat, és elindultunk menteni. Anyám Budán, egy L- alakú házban, emeleten lakik. Itt az utca egy kis térré szélesedik ki. A lakás bejárati ajtaja a függőfolyosóról nyílik, de van egy üveglablakos erkélye is. Anyám nyolcvan egynéhány éves fürge, erős fizikumú asszony, szellemi állapota azonban e kiváló fizikaival nincs összhangban. Egy idő óta már felügyelet alatt kellene élnie, akár idősotthonban, akár valaki huszonnégy órás őrzővel együtt lakva. Az otthon – alternatíváról még beszélni sem hajlandó. A közös lakásban élő őrzővel kapcsolatban már engedékenyebb volt: OK, egyezett bele, de az első adandó alkalommal kilökné az illetőt az ablakon, és utána ugrana. Persze, lenne megoldás. „Te lagnál velem, téged nem löknék ki, és én sem ugranék”. Őt nem érdekli, hogy lennének egyéb teendőim is az életben, gyerekek, férj, gyógyítás, közélet, miegymás, ezeket az anya iránti kötelezettségnek le kellene söpörnie a placcról, majd megoldják, egy anya ezt a lányától magától értetődően elvárhatja, ha az rendes. Ennyi-re nem tudok rendes lenni.

Szerencsére végül akadt valaki – persze nem kevés pénzért – akit anyám hajlandó volt próbaidőre elfogadni állandó vele lakónak. A kórházból ismerte, ahol az illető ápoló volt a pszichiátrián, ahol anyám néhány hetet hajlandó volt eltölteni. Ott megkísérelték, legalábbis valamennyire, rendbe hozni, de csak – ez volt a terápia lényege – karkötő- és nyakláncfűzésre sikerült megtanítaniuk, ami azonban semmit nem lökött rajta a normalizálódás felé. Egy karkötőt – szokatlan gesztus – én is kaptam tőle ajándékba. Talán azt remélte, hogy akkor odaköltözöm hozzá, de nem tettem. A kór-

házban megismert ápoló embert viszont elfogadta, talán mert úgy bánhatott vele, mint egy inassal vagy komornyikkal... „Hozza a teámat, Péter, de ne legyen hideg... Vigye vissza, ez meg forró... Mikor tanul meg egy normális teát csinálni...” stb. Aki ezt valahogy kibírta (nagyon nem ingyen, persze), és odaköltözött hozzá huszonnégy órás őrzésre vagy inkább szolgálatra, néha morgott nekem, hogy ő ezt nem csinálja, de azért a pénzért naná, hogy csinálta... Így rövid időre viszonylagos nyugalomunk volt az ezt megelőző időszakhoz képest, amikor egyedül lakott. A naponta sokszori telefonok néhányra csökkentek. Nem voltak butik-túrák, szeretett minden vacot összevásárolni jó drágán, amire semmi szüksége nem volt. Sok pénzt adtunk neki, de nem volt elég soha, kunyerált az ismerősöktől, ezeket az útjait fanyarul koldulótúrák-ként emlegettük a férjemmel.

Ennek a viszonylagos nyugalomnak vetett véget az április elsejei vészjelzése.

Hogy beszorult az ágy és a fal közé, és nem tud kiszabadulni. A nyugalom azért is volt csak nagyon viszonylagos, mert a teljes huszonnégy órás őrizet a gyakorlatban nem igazán valósult meg, anyám az őrzőjét – inasát – időnként elzavarta, nekem nem szólt, az embernek meg ez nem nagyon volt ellenére, most se volt vele, nem feszíthet- te ki beszorult helyzetéből.

Mi megtehattuk volna, hamar odaértünk, de – noha volt kulcsunk a lakáshoz – az ajtót nem tudtuk kinyitni, mert mint általában, belülről a zárban hagyta a kulcsot. Ez máskor is megtörtént, olyankor is, amikor úgy gondolta, olyan rosszul van, hogy nem tud felkelni az ágyból. „Meghalok, segítsetek, azonnal gyertek...” – rimánkodott a mobilján, és amikor kiderült, hogy nem tudunk bemenni, mert a kulcs a zárban maradt, rendszerint már elaludt, ébresztgettük dörömböléssel, telefonálással, de nagyon nehezen tudtuk rávenni, hogy az ajtóhoz botorkáljon, elfordítsa a kulcsot és beengedjen bennünket. Pedig az ajtó belső oldalára nagy táblát szegezünk, amire óriási betűkkel felírtuk, hogy „A KULCSOT KIVENNI!”, egy másik nagy tábla pedig a szemben lévő falon volt, hogy amikor az ajtótól visszafordul, ne tudja nem elolvasni azt a másik nagybetűs feliratot, hogy „KIVETTEM A KULCSOT?”

Nem tudom, hogy ez hányszor működött, ha egyáltalán. Ezúttal nem.

Álltunk az ajtó előtt, ő bent sírt...

– Itt vagyunk, anyuka.

– Segítsetek...!

Ő kiabált, sikoltozott, mi kint tehetetlenül hallgattuk.

– Bent hagyta a kulcsot a zárban.

– Nem igaz, már megint ezzel jössz, azonnal szabadíts ki, nem bírom már tovább...

Siránkozott kis megszakításokkal, néha egy mileszmárral színesítve a monológját.

Felébresztettük a ház gondnokát, nagyon rosszkedvűen jött elő, nemcsak az éjjeli riasztás miatt, állandóan gondjai voltak anyámmal, aki ugyan nem először zárta be magát, de ez ideig sikerült vele belülről kinyitgatni az ajtót. Amikor meghallotta, hogy beszorult, nagyon gondterhelt lett. A lakást korábban bérelő cég speciális, masszív acélbetétes ajtót csináltatott, sok ponton záródót, lakatossal bontatása most, éjszaka szóba se jöhetett, akkora zajjal járt volna, hogy a fél várost felébreszti, ha egyáltalán találnánk lakatost, aki éjjel ide jönne. Bent a rimánkodás és sikoltozás

gyengülve bár, de folytatódott. A szomszéd néni lakásából át lehetne mászni anyám üvegajtós erkélyére, és azt betörve bejuthatnánk a lakásba, javasolta a férjem bizonytalanul, de a gondnok lehűtötte, a szomszéd nénit nem lehet felébreszteni, mert nem csak hogy tök süket, de biztonsági füldugót is használ. Az idő telt, az ágy és fal közé szorult anyám egyre elhalóbban nyöszörgött. Nem maradt más megoldás, ki kellett hívunk a tűzoltókat.

Ők se voltak boldogabbak, mint a gondnok, de „ez a munkánk”, bátorított a parancsnok, „megoldjuk a problémát”. Egyetértett azzal, hogy az erkélyre kell feljutni, és az üvegezett ajtó betörésével a lakásba jutni. Kinyomták a létrát, megcélozva vele az erkélyt. Az irány jó is volt, a létra viszont rövid. Mint valami bohózatban. Az alatt összeverődött kis szurkoló – kibicelő csoport, akikre most a magasból nem nagyon figyeltünk – ezen jól szórakozott, hisz a légkör nem volt tragikus, inkább vidám, bár a tűzoltóautó szirénázva jött, tudták, hogy nincs tűz, hogy a mentés csak egy öregasszony kiszabadításáért folyik. Némi tanakodás után a parancsnok úgy döntött, hogy be kell vonni egy hat fős alpinista tűzoltó mentőreszleget, akiknek a tetőről kellett valamilyen elektromos szerkezet segítségével leereszkedni az erkélyre. Üzent értük.

Ekkor már itt voltak a mentők is, meg persze a rendőrség, egy mentőorvossal együtt aggódva hallgatóztunk az ajtó előtt, bentről anyám nyöszörgése egyre gyengültebben és csak időnként hallatszott. Végre megérkeztek az alpinisták, fölmentek a tetőre, és megkezdték a leereszkedést az erkélyre. Ám ez se ment simán. A bohózat folytatódott. Félúton elakadtak, mert lemerült a szerkezet akkumulátora. Valakit elküldtek egy jóért, időbe telt, mire megjöttek vele, belülről már csak egy-egy elhaló nyögés és sóhajtság jött át az ajtón, szorongtunk, a mentőorvos is. Az akkumulátort a jóra cserélték, végre leérték az erkélyre, betörték az üvegajtót, kinyitották a bejáratot, rohantam az ágyhoz.

Anyám valóban be volt szorulva az ágy és a fal közé, de mostanra már békésen, hangosan horkolva aludt. Ebben a helyzetében is. Mint mondtam, erős, egészséges asszony. Elhúztuk az ágyat, kiemeltük, közben valamikor könnyített magán, akár ijedtében, akár mert csak úgy jött, a megkönnyebbülés oldott hangulatát a szobát betöltő szag némileg rontotta, nem is időztek bent sokat sem a rendőrök, sem a tűzoltók, amikor látták anyámat édes-horkolós álmába merülve. De hát fel kellett keltenünk, beraknunk a fürdőkádba, és lemosnunk, amit nem vett jó néven.

– Mit kerestek itt?! – kérdezte indignáltan, miközben tiszta hálóinget adtunk rá.

– Te hívtál telefonon. – világosítottam fel.

– Én ugyan nem... – dühöngött, nem is tudtuk meggyőzni az ellenkezőjéről.

Az ágy és a fal közötti rést betömtük valamivel, az ágyat áthúztuk (ráfért), lefektettük, betakartuk, rögtön jóízűen elaludt, horkolt. Hajnalodott. A gondnok szerint – nem udvariaskodott – idősoththonban lenne a helye. Nem csak azért nem vitatkoztam vele, mert már nagyon fáradt voltam. Még annyit, hogy a tűzoltók beavatkozásának a százötvenezer forintos költségét nekünk kellett kifizetnünk, nem köz-, hanem magánmentés volt.

Ehhez képest a hat torta ára, amit utólag az alpinistáknak vettem ajándékként, bagatell volt. Végül is nem ők tehettek róla, hogy az akkumulátor lemerült.

VITÉZ FERENC

A „LÉPŐ EMBER”

Kövér József szobraihoz

(Trianon)

Föllépni az ég és a föld közé.
Átlépni a napokat.
Feltenni a csillagokat
a hegyre. A hegy fölé.
Elkerülni az esetleget.
Nem nézni a vállaink mögé,
de tudni, hogy valaki mindig
ott áll – s nem omolhat össze a test.
Kiemelni a formát,
elhagyni a fölösleget.
Meglépni az egyetlen emberit.
Föllépni az ég és a föld közé.

(Éjszaka és nappal)

Nappal hold vagyok és
éjjel a nap.
Az árnyékok vagyok
a fű alatt.

Tenk László: Parti fák

UDVARHELYI ANDRÁS

HARAGSZOM A VILÁGRA

Beszélgetés Benke László író, költő, könyvkiadóval

Benke László költő, író, újságíró, az egyszemélyes Hét Krajcár Könyvkiadó vezetője, szerkesztője, szervezője, korrektora, kifutója, postázója. 280 művet adott ki, kétszer nősült, kétszer vált, három fia van, nyolc unokája, 17 könyve látott napvilágot, ebből 9 verseskötet, egy interjúkötet, a többi regény. Mindegyiket érdemes elolvasni. Több mint tizenöt éve Budapestről Dánszentmiklóásra költözött, ott lakik egy kertes, kis földszintes, valamikori parasztházban. Egyedül él, pontosabban tízezer író, költő társaságában, vagyis tízezer kötetes könyvtárával. Sokat olvas, gondolkodik. Munkaköri kötelességből is. Időnként beruccan a fővárosba, vagy kiruccan vidékre, író-olvasó találkozókra, fontosabb megbeszélésekre. Makacs, őszinte, büszke, mokány, hajdan erős magyar munkásember, ahogy mondani szokás, jól tartja magát, még így 77 évesen is. Jól tartja magát lelkileg is: tudatában van önmaga értékeinek. Eredményeit kíváncsiságának, autodidakta, folyamatos önművelésének köszönheti.

– Elégedett vagy az életeddel?

– Nem. Dühös, mérges vagyok. Haragszom a világra. A Kádár-korszakban 1982-től 11 évig nem írtam, hallgattam. Az irodalmi élettől a politikáig ennek több oka volt. Érlelődtem. Késő kezdtem írni. Ma úgy látom, többre lehettem volna képes. Akiben Tamási Lajos költő, az Olvasó Munkás Klub vezetője látott egy kis pislákoló tehetséget, azt írásra, önkifejezésre biztatta. Többen voltunk biztatásra érdemesek. Először kiveséztük egymás írásait szűkebb nyilvánosság előtt, klubfoglalkozásokon. Egymás iránti érdeklődésünk és Tamási Lajos barátságos szigorúsága alatt növekedhettünk. Írásaink legjava később nyilvánosságot kapott a *Műhelyfüzetek* sorozatban, a Munkásotthon anyagi támogatásával. *Piros barackfa* címmel jelentek meg első verseim 1974-ben. *Csordítok nyírvizet* verseskötetem 1978-ban a *Kozmosz* kiadványa volt, a *Változás*-t 1982-ben a Szépirodalmi adta ki. A klub közművelődési és irodalmi tevé-

kenységét, értékeinket időnként antológiákban mutattuk be, ilyen volt például az *Ember és munka*, a *Szembesítés*, a *Minden kedden* és a *Kibontott zászló*, amely Kassák Lajos születésének századik évfordulójára jelent meg, a Kassák-kutató irodalomtörténésznek, G. Komoróczy Emőkének igen jelentős szerepe volt létrejöttében. Huszonöt év alatt közel 40 műhelyfüzetben mutattuk be írásainkat, dokumentáltuk munkásművelődésben végzett sokrétű tevékenységünket. Tamási Lajos hatvanadik évfordulóján *Születésnapomra* kötetével pályatársak és tanítványok hajtottunk fejet a költő előtt. Az 1983-as év nagyjából a vég kezdete volt. Utána jött aranykarikáival az új világ. Tamási arca ekkor már egyre meggyötörtebb volt. Költészetének jellemző vonása: rabságban, egy szabad ember versei. „Vígágnak szomorú vagy / békének háború vagy, / a tisztos nyugalomnak / gyanús vagy, de gyanús vagy. // Barátaidnak szétszórt / csapatja csupa vérfojt, / de megriadnak látva / rajtad a szelíd tébolyt.” Aznap a klubban az ő gyönyörű verseit hallgattuk. Aki még nem tudta, ekkor felfoghatta, hogy milyen nagy költő Tamási Lajos. Sikerekre szomjazó tagjaink mélyen hallgattak. Talán megdöbbenek. Az est után a költő rögtön elindult haza, kikísértem a lépcsőházba. Kezet fogtunk. – Hagyd itt őket! – mondta, és elfordult. Égtek a villanyok, kinn vaksötét volt és hideg. Senki sem tudja, mit élhetett át. Mennyit gyötrődött velünk és értünk! Kassák intelmére gondoltam: „Nagyon fontosnak tartom, hogy az ipari munkásság a kultúra területén is jelentős tevékenységet fejtessen ki. Tudom, hogy a múltban milyen szép eredményeket értek el.” Elfanyalodtam én is, hogy régen, igen, de ma már nem. És mégis tettük, amit tehettünk, amit tennünk kellett, legalább a becsületünkért, Tamási Lajossal, ereje fogytaig. Hetenként egyszer, minden kedden találkoztunk. Nem vers-lábakról vitatkoztunk, hanem a társadalom országos gondjait feszegettük.

– Gyanús voltál te is, persze, mert nagypofájú voltál, mint versedben a gyárkéményeid, meg őszinte. De a rendszerváltozás után, gondolom, megváltozott a te helyzeted is?

– Mindenki gyanús volt. Én nem voltam nagypofájú. Nem a gyárkémények, hanem a hatalom vezérei voltak nagypofájúak, akik azt hitték magukról, hogy nagyobbak a kéményeknél is. Versemre, a *Gyárnegyedre* utaltál. Így kezdődik, ha idézhetem: A nagy dumás kémények árnyékában / lesütik szemüket a házak. / Kerítéshez támaszkodnak, / s néha-néha összenéznek. Lényegében nem változott a helyzet. A nagypofájúak ma még nagyobbak, mint voltak, a házak és mi pedig annál is némábbak, szelídebbek vagyunk, mint amilyenek voltunk. Milliókkal együtt a rendszerváltás vesztese vagyok. Ismered az ideillő mondást: sok mindennek meg kellett változnia ahhoz, hogy lényegében minden úgy maradjon, ahogyan volt. Az ország boldogtalanabb, a pártok gátlástalanul beszélnek. A társadalmi igazság elveszett a sok-sok összevisszaság között. Ez nem jó a népnek, de jó az ágálóknak. A nagy hangnak semmi köze a demokráciához, sem a kultúrához. Idézem egyik összegző versem sorát: „Tegnap még volt remény, hogy lesz jövő”.

– Hogyan lettél könyvkiadó?

– Sokat tüntettem sokakkal, változtattam a rendszert. Lakitelek után kirúgtak állásomból. Azután az új rendszerben is kirúgtak. Kinevettek a nyomozók, mert rendőrségi iratok alapján lelepleztem egy fontos pozícióban levő fővádaszt, aki orvvadászott. Akkor az *Új Magyarország*-nál voltam újságíró. Munkánélkülivé tettek évekig.

Nyugdíjazásomig volt még két-három évem. A könyvkiadáshoz pénzünk, tőkénk nem volt. A Móricz Zsigmond Kör 50 írója saját pénzéből adta össze a nonprofit vállalkozás ötvenezer forintját, én pedig fizetés nélkül, botcsinálta kiadóként láttam munkához 1993-ban, hatvanéves koromban. Életemben ez nagy változás volt: a *Hét Krajcár Kiadónál* végre megjelenhettek könyveim. Példaadó nagy írók könyveit adhattam ki: Csanádi Imréét, Tamási Lajosét, sokakét. Varga Domokossal, második szellemi apámmal haláláig dolgozhattam. Nemegyszer adta kezembe bankkártyáját, fölvettem könyve kiadásához a szükséges pénzt, később visszaadtam neki. Anyagi helyzetünk nem változott, a *Hét Krajcár* sorsa sors maradt, tőkénk sohasem volt. Cseres Tibor is segíteni próbált, elmentem vele a nagyvállalkozók báljába, kéregetni. A postabank vezérigazgatóját táncra kértük, de pénzt ő sem adott. Állami támogatásokból jelentettük meg könyveinket. Barátaim és pályatársaim többsége a túlsó partról néha mosolyogva int. Gondjainkból és örömeinkből bőven jutott nekem is. Amit vállaltam, azt elvégeztem, kicsit talán még többet is. A magyar irodalomért, az olvasókért, vállaltam és vállalom sorsomat.

– De hát tudhattad, aki nem csapódik semmiféle párthoz, az gyanús ma is. Az utóbbi 25 évben az irodalomnak éltél és dolgoztál. Nemrégiben az *Otthonkereső* című könyved átdolgozásáról beszéltél, amelyben megkülönböztetett szeretettel írsz az életedet, életszemléletedet megváltoztató Olvasó Munkás Klubról és alapító vezetőjéről, Tamási Lajosról. Kérlek, meséld el, miért tartod fontosnak ezt részletesen megírni?

– Az Olvasó Munkás Klub és vezetője, Tamási Lajos sok olvasónak és több író-társamnak is fontos. Én őt szellemi apámnak tartom. Tudom, hogy nélküle ott maradtam volna, ahol voltam, lenn a porban. Talán jó szakmunkás válhatott volna belőlem nélküle is, de a fejemet nem fölemelve hordanám, hanem lehajtva, szomorúan, mint a nehéz sorsúak közül oly sokan, akik sokkal boldogabb életet érdemelnének. Legalább Széchenyi óta tudjuk, hogy milyen fontos a nemzet számára a „kiművelt emberfők sokasága”. A forradalom családi fészkei voltak a 48-as olvasóköri, az egész országban. Kassák Lajos, Veres Péter és Németh László abban egyetértett, hogy a nép szellemi állapotától függ a nemzet emelkedése. Tamási Lajos a magyar kultúra gazdagodásának lehetőségét a munkásművelődésben, a munkások cselekvő részvételében látta. Az anyag gyermekei ezért találkoztak rendszeresen a szellem gyermekeivel. Az Olvasó Munkás Klub a csepeli Rákóczi úti könyvtárban alakult meg 1962-ben. Csepelt második szülőföldemnek tekintem. Idősebb munkatársam, Hajdú Béla furatköszörűs ajánlotta, hogy vigyek verset a Csepel Újság szerkesztőségének. Életemben ott láttam először költőt, Tamási Lajost. Mintha a sors szervezte volna azt az első találkozást, percekben belül megérkezett Papp Sándor, öntő és Szentpéteri Zsigmond, öntő. Mindkettő jó költővé formálódott a klubban. Holtig tartó barátság alakult ki köztünk. Őutánuk jött bölcs mosolyával Schuch János bácsi, szerszámkészítő. Jó hangulatú elbeszéléseket írt az „urak sofőrje” – ahogy ő nevezte magát. A háború előtt urakat fuvarozott több déli országnál szebbnél szebb tájain.

– Mi volt az első benyomásod Tamási Lajosról?

– Tamási Lajos akkor, 38 éves korában, jóvágású, markáns arcú, magas, erős csontozatú, szikár, elegáns férfi volt. A költő sugárzó lelke rögtön megérintett bennünket. Tiszta stílusa, határozottsága gyorsan föloldotta a kezdeti feszültségeket. Kohászko-

tényében ott ült velünk az asztalnál a két öntő. A szokatlanul jó hangulatban kölcsönös kíváncsiság ébredt bennünk. Tizenkilenc éves voltam, alig hagytam el suhanc koromat, a két öntő harminc körül járhatott, Schuch bácsi már közeledett a nyugdíjas korhoz. A klub tagsága később szintén eltérő korú, különböző foglalkozású emberek-ből állt, a többség kétkezi munkás volt. A gyáróriás üzemeiben közel negyvenezer ember dolgozott Csepelen. A hatalmas erő által mi is erősebbnek éreztük magunkat. Voltak köztünk műszakiak, humán értelmiségiek, főiskolai tanárok, újságírók is. Társadalmi kérdések izgattak bennünket. Az olvasás és az írás titkait próbáltuk ellesni. Önmagunk kifejezésére törekedtünk. Messze voltunk még az úgynevezett művészi kifejezés képességétől. Én is lassan érlelődő voltam. A gyári lap később irodalmi mellékletet indított, *Olvasó Munkás* címmel, országos híró írók társaságában közölték írásainkat, kipróbálhattuk tehetségünket.

– Emlékszel az első irodalmi találkozásra az OMK-ban?

– Legfontosabb közösségi feladatunk volt a nyilvános vitákban való részvétel, maga a munkásművelődés. A találkozókra alaposan felkészültünk, ki kellett állni magunkért, véleményünkért, elolvastuk a meghívott író műveit. Kezünk ügyében ott volt a könyvtár, kivettük Kassák Lajos regényét, az *Egy ember életét*, elolvastuk, ismerkedtünk a csavargó költő szabad életével, a testvérszeretet zsoldárosan zengő verseivel, a magyar kultúra gazdag életével. A modern irodalom születésével, így Móricz Zsigmond regényeivel, novelláival, az irodalom egy töről fakadó régi és új hajtásaival. Ahogy Kassák Lajos, én is fiatal voltam és ártatlan, mint a „ma született csirke hátulján a fehér tojáshejjal...”. Nagyon keveset tudtam! Feloldozó volt megérteni Lengyel Balázs Kassák-paraboláját, azt, hogy a fiatal Kassák is keveset tudott, de szabadabb és bátrabb volt, mint amilyenek mi voltunk. Mint a fény nélkül, hit nélkül, Isten nélkül maradt süket és vak ember, olyan voltam. Olyan ártatlannak tűntem. Pedig nem voltam ártatlan; a tudatlan ember nem ártatlan. De látni vágytunk, mint a vakok, és hallani akartunk, mint a süketek. Tamási Lajos engem küldött el Kassákhoz, én hívtam meg az Olvasó Munkás Klubba Európa egyik legnagyobb költőjét, azt az embert, aki olyan volt, amilyenek mi voltunk. Emlékszem a szorongásomra és lelkesedésemre, híres verssorára, amit a fiatal munkáshoz írt: kidolgozott kezemet beleteszem kidolgozott kezedbe, testvér. Emlékszem boltozatos koponyájára, alacsony természetére, ott állt előttem, mikor ajtót nyitott Bécsi úti lakásán. Igen barátságosan fogadott, én pedig mindenre kíváncsi voltam. Azt mondta, ha Tamási Lajos hív, Csepelre örömmel elmegyek.

– Gondolom, megváltozott a gondolkodásod a klub hatására?

– Inkább megerősödött, elmélyült. Hoztam hazulról valamit, anyám és apám tisztességét, becsületes életük példáját. Érdekes felismerés volt, hogy ugyanazt várjuk egymástól: tisztességes életet és becsületes gondolkodást. A gyönyörű siker, ahogy József Attila írta, megvolt bennünk, elrejtve. Annak kellett (volna) megfelelnünk, ami a miénk volt, erről szólt az egyik legemlékezetesebb vita a munkásművelődésről, Tamási Lajos vezetésével 1969-ben, Veres Péterrel, Fekete Gyulával, Molnár Zoltánnal, Gerő Jánossal. Veres Péter azt üzent a csepelieknek és az egész országnak: Magunk volnánk a gazda! E mondat jelentése a tulajdon mélyebb értelmére mutat. Azt jelenti, a gazda gondosságával nézzünk jószágainkra, az egész országra, hazánk függetlenség-

gére. A vita itt burkoltan visszaköszönt az 1956-os magyar forradalom alapgondolatára. Péter bácsi azt szorgalmazta, hogy népben, nemzetben gondolkodjunk és cselekedjünk, s felvetette a kérdést, hogy miért néma a munkás az irodalomban, nemcsak nálunk, hanem a gazdagabb nyugati országokban is. Szőnyi Tamás: *Titkosírás, Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet* 2. kötetében idézi a besúgó jelentéséből felszólalásom egy részletét: „Azt mondják nekünk, ma miénk, munkásoké a hatalom. Azt válaszolom: az uralkodó kultúra az uralkodó osztály kultúrája. Ha a miénk a hatalom, akkor a kultúrának is mihozzánk kell hasonlítania. Mégis, ha belenézek a kultúrába, nem látom viszont a munkást.” Itt köszönöm az állambiztonságnak, hogy a *Titkosírás*-ban megőrizték lefoglalt versemet, amit Oláh Jánosnak és Mezey Katalinnak adtam valamikor, a tervezett *Kísérlet* című folyóiratba: Államilag támogatott / összkomfortos magányomba / berepült egy békétlen legyecské. Lám / mégsem vagyok magam. / Körüldongott / s a tenyerembe szállt / a kis oktan. / Beszéltem neki a szabadságról / s hogy az állam én vagyok, / ő meg bogarasan / egyre csak rugdalózott / a markomban. / S amikor belátta, / hogy ez így tovább nem mehet, / békétúron megígérte, / ha elengedem, / ellenem nem dong verseket. // Biztos, ami biztos, / kitéptem a szárnyát. // Azt hiszitek, használt neki?

– Az irodalmi közvélemény már meglehetősen sokat tud a csepeli Olvasó Munkás Klubról, országszerte ismert, nem csak téled, hanem a nemrégiben elhunyt költő-újságíró Halász Imrétől és több klubtársadtól, többek között az irodalomtörténész Komoróczy Emőke monográfiájából. Miért tartod fontosnak, hogy újra meg újra mesélj az Olvasó Munkás Klubról?

– Demokráciában, mikor az emberek és a közösségek felelősségére gyakran hivatkozunk, nemcsak szükséges, hanem lehetséges is létrehozni minél több olyan kisközösséget, amilyen az Olvasó Munkás Klub volt. Mindenfelé vannak fáklyaemberek, akik kialakítói és összetartói lehetnének az egymás alaposabb megismerésére vágyakozó embereknek. Falvainktól városainkig, magyar kultúránk sokszínűségének köszönhetően, nagy mértékben megerősödhetne a magyar nemzet, hogyha az állandóságot igénylők közelebb kerülhetnének legjobbaink eszményeihez, a kassági „morális forradalom programjának” gyakorlatához, a József Attilai- „közös ihlethez”, a Veres Péter-i „történelmi jelenlét”-hez, a Németh László-i „közös vállalkozás”-hoz és a Tamási Lajos-i „sorsvállaláshoz”. Sokszor emlékeztettük magunkat és egymást: embernek, költőnek, magyarnak, nemzetnek elsőrendű érdekünk a megmaradás. De nem mindegy, hogyan, milyenek maradunk meg. A magyarságnak olyan mérhetetlen tartalékai vannak megvalósítható, gyakorlattá tehető eszményekből, amelyeket paragon hevertetni több mint bűn, nagy hiba, akkora vétek, amit nem szabadna elkövetnünk. Ezeknek az eszméknek a magyar világban vannak élő alakjai, folytatói, akik ezerszer megírták, hogy mit és miért kellene sürgősen megtenni. Ilyen például G. Komoróczy Emőke Kassákról írt doktori dolgozata, amely az Olvasó Munkás Klubban jelent meg, Kassák Lajos születésének századik évfordulóján. Előtte sehol nem vállalták kiadását. Komoróczy is megírta e témában könyveit, ilyen például a *Szellemi nevelés fórumai*. Voltak, vannak és lehetnek még művek és népművelők, föl kellene ébreszteni a néplappangó szomjúságát a kultúra iránt, cselekvési lehetőséget kellene adni legalább azoknak, akik „mint szép híves patakra”, szépre, jóra, tisztaságra úgy kíváncsiak.

– Említetted, hogy kirúgtak a *Magyar Papír* című lapból.

– Diákkorában Lezsák Sándor a csepeli Olvasó Munkás Klub tagja volt, ismertük egymást, ő hívott meg a híres, történelmi sátorba. Lakitelek után Mares Valéria főszerkesztő egyenesen közölte velem, hogy menjek be a munkakönyvemért a személyzeti osztályra. Jusztusz Gábor személyzetis sajnálkozva közölte velem, hogy mehetek, elbocsátottak. Nem haragudtam rájuk. Parancsot kaptak, végrehajtották. Én nem úgy gondolkodtam, mint a hatalom hivatalnokai. Sokszázezer párttag is másként gondolkodott. A 800 ezres párttagság a rendszerváltás után simán ott hagyta pártját, az MSZMP-t. A párttagság legnagyobb része nem meggyőződésből volt párttag. Emlékszem, valamilyen kalendárium borítóján jelent meg az a fénykép, amelyik a központi bizottság ülésén készült. A kép Kádárt és Bereczet ábrázolta, vörös bársonnyal bevont üres széksorok között. Kádár ült, Berecz éppen eloldalgott. Néztük a fényképet: Janicsárok végnapjai – mondtuk.

– Beszélj költészetedről, köteteidről, amelyek zöme a rendszerváltozás után jelent meg.

– Úgy, ahogy kívánod, én nem beszélhetek magamról.

– Akkor én idézem G. Komoróczy Emőke monográfiájából, amit válogatott kötetéről írt (*A tűz ígézetében*). „A *Tűz* Benke László költői szemléletében a személyiség alaprétegében rejlő, a különböző életszférákat átítató életlendület, a konzekvens küzdőképesség jele. Ez a tűz táplálta költészetét kezdettől fogva. (...) Néhány kivételesen nagy verse a magyar költészettörténet gondolatívéhez kapcsolódik. Nemzetünk, népünk sorsa és reménytelennek látszó jövőnk miatti aggodalma filozofikus líránk (Berzsenyi – Kölcsey – Vajda János) pesszimizstikus és fájdalmasan vívódó vonulatának szerves része (*Gödörben, Este az örök folyó felett, Az újabb népvándorlásra, Élni infarktus-országban, Egy kelet-európai magyar Nyugat-Európához* stb). *Szenvedéstörténetünk* című kompozíciójában kivételes költői erővel vetíti egymásra családja, a magyar nép és az ország történelmének tragikus sorsfordulóit. Most, az életút végéhez közeledve, egyre tisztábban látja: valóban küldetése volt. (...) Végigtekintve Benke László költői útján, ma már világosan kirajzolódik az az egyenes-vonalú pályáiv, amely a paraszti, majd munkássorsból kiemelkedő, léthelyzete és a valóság szellemi-érzelmi megértéséig, feldolgozásáig vezette őt. Életútja mintegy igazolása a kassáki nevelő koncepciónak: aki megismeri a kultúra emberformáló, sodró erejét, és igényesen élni tud vele, nemcsak a maga, hanem „sorsos testvérei” javára is – az, bármily nehéz legyen is élete, a társadalom előrevívó építő tagja lesz”.

– Köszönöm ezt a szokatlan örömet, barátaim túlzó dicséretét. Említettem, hogy két kötetem jelent meg a rendszerváltás előtt, a többi 1993 után, a *Hét Krajcár Kiadó* létrehozásával látott napvilágot. Meg kellett várnom a birodalom összeomlását. 1991-ben a *Gondolat*-nál jelent Elöttem kiterítve élettörténetem egy részlete, amelyben az előző 40 esztendő kórokozóiról, a cenzúrával és az irodalom intézményeivel folytatott küzdelmeimről írtam. 1995-ben a *Hét Krajcár* adta ki *Gyalogos riportok* könyvemet. Erre a könyvre három évet fordítottam. Bejártam az országot, a fővárost, Angyalföldet és Csepelt, összegyűjtöttem sok-sok ember friss tapasztalatát a rendszerváltás körülményeiről. Találtam rontást, romlást, pusztulást, becsapottakat, barátokat és ellenfeleket. Sok szemetet, üres csarnokokat, eladott lelkeket és eladott üzemetek,

fogyó népemet. Varga Domokos írta kötetemről: „E könyv szerzője „gyalogos szegényemberként ballagta végig a történelem éles kanyarjait. Ment a maga útján ebek harmincadjára került gyárakba, halálra ítélt bányákba, jajongó falukba, trianoni határon túlra, testvérek közé. Jó barátnak fogadták el mindenütt, gyakran családtagnak is, édestestvérnek, az első szembenézésre megnyíltak a sorsok, a szájak, a szívek. Így született ez a minden szavában hiteles és izgalmas híradás a magyar valóságról.” 1989 előtt három könyvem jelent meg, 1989 után tizennégy. Némelyek nyilván elhúzták a szájukat, hogy életművemről kismonográfiát írt G. Komoróczy Emőke: *„Tegnap még volt remény, hogy lesz jövő címme.”*

– Nem hiszel abban, hogy a tehetség minden körülmények között érvényesül?

– Nem hiszem. Németh László azt írta, hogy a jó műveket a föld is kiveti magából. De hát ez egyáltalán nem biztos. Sok tehetség elsorvad, mielőtt napvilágra jut. A hátrányos helyzetben levő hátrányos helyzetben marad, különösen az erőszakos világban, ebben a mérhetetlen tömegtermelésben.

– Nem az az író dolga, hogy reggel felkel és ír, mint Márai, Móricz, Hemingway és a többi? A kapcsolatteremtés, a szekértáborhoz való tartozás – mellékes?

– Az írónak ugyan az a dolga, hogy írjon, de az se baj, ha olvas néha. Aki reszel, kalapál, vályogot vet, ás, az nem tud vagy nem is képes irodalmi kapcsolatokat építeni. Ha a szekértáborok megteltek, kiírják vagy közlik: vagyunk elegen. Velem is közölték. Máshol meg úgy közölték ugyanezt, hogy nem közöltek semmit. Nagy erő a bandaszellem. Rengeteg díj, elismerés, előnyös helyzet létezik. Nekem Madách jut eszembe, idézem tehát: „– Szomszédimat, igaz, Agyonverém már mind, de hasztalan, Mindég kerülnek újak; s oly kevés A fókafaj. – Ha isten vagy, tegyed, Könyörgök, hogy kevesb ember legyen, S több foka.”

– Miért?

– Mert sok a csingi-lingi. A társadalom nagy tömegei számára sajnos sok érdektelen irodalom létezik. A munkás ma is néma az irodalomban. A némaság nem fokozható. Igen kevesek ügye az irodalom. Ma is azon nevetünk, amin sírnunk kellene. A kabaré-kultúra mondja meg, hogy mi az igazság? Belekábulhatunk! A kabaré népszerű, mint a kábítószér. Gátlátalan élvezethajszolásban, önbecsülés- és önbizalomhiányban élünk, hűtlenségben a kultúrához. És mégis azok tették és teszik a legtöbbet az országért, akiknek sorsa legnehezebb volt, a gyárak és a földek népe. S azokat büntetik a múlt bűnei miatt, akik legkevésbé voltak birtokában a hatalomnak, az előnyöknek, a szabadságnak. A demokrácia és függetlenség fejlődése továbbra is a nép állhatatosságán múlik. De még az irodalomban nem védelmeztük meg a társadalmi haladás érdekeit képviselő, a történelmi folytonosság felelősségét viselő hagyományos nemzeti örökséget. Pedig seholy világos nem forrott össze jobban a nemzeti lét az irodalommal, mint éppen nálunk, fogalmaztuk meg programunkat a Móricz Zsigmond Körben, 1989 fordulóján. Magyar nemzet úgyszólván nem is létezhetne Petőfi és Arany, Ady és Móricz vagy József Attila életműve nélkül. Az írók nem térhetnek ki a világ, a nemzeti lét korszerű újrafogalmazása, a történelmi, társadalmi, erkölcsi tisztánlátás elkerülhetetlen feladatai elől. És hol vannak a feladatainkhoz méltó új művek? Igaz-e, hogy az irodalomban túlzott a kényeztetés? Hol, mely területeken? Miért? És hol nem jut az írónak még borra-
való sem? Igaz-e, hogy a mai olvasó nem veszi komolyan a mai magyar irodalmat?

– Sajnos a világ a hangosaké, az üresfejúké. Ahogy Márai mondja, a siker félreértés. Vannak szerencsés alkotók, akit még életében felfedeznek, és vannak, akit csak véletlenül, haláluk után. És van egy derékhad, amely az időben elhullik, elmúlik.

– Én elég sokat olvastam. Húsz és negyven éves korom között olvastam a legtöbbet. Legalább annyira ismerem a világirodalmat, mint az, aki a bölcsészkaron tanult.

– A jó irodalom, az érték megtette a hatását. Baudelaire nem a divatnak hódolt vagy Poe. De ismerni kell, még akkor is, ha nem ez a korstílus. Ugyanúgy kell ismerni, mint Móriczot. Ha többet mozgolódnál, író társaságokba járnál, akkor többre vitted volna?

Nem hiszem. De a könyvöm engem már nem fog vezetni. Eddig sem az vezetett. És nem élek elszigeteltségben itt sem, ahol vagyok. És néhány hónap múlva 77 éves leszek. Most fejeztem be *Otthonkereső* novellafüzéremet, az is benne van, ami a korábbi kiadásból kimaradt belőle. Ezen a nyáron megjelenik. Még szeretnék megírni valamit, ha telik rá erőmből. Sok-sok időt fordítottam az irodalom szolgálatára, de nem bántam meg.

– Ha távol tartod magadtól a szekértáborokat, akkor ennek szükségszerűen elszigeteltség az eredménye.

– Meglehet. De nem tudom – mitől szigetelődtem volna el?

– Térjünk vissza a versekhez. Mindig bajban vagyok, amikor verseskötetéről kell írni. Egyrészt nagyon nehéz belehelyezkedni a költő lelkivilágába és kihüvelyezni, mit akar mondani, másrészt nehéz elemezni, miért szép, miért nem szép a vers.

– Második kötetem, a *Változás* 1982-ben jelent meg. Még abban az évben elkészültem A kihalt játszótérrel, leadtam a Szépirodalminak. 1985. február 25-én Illés Endre és Kónya Judit levélben közölte, hogy nem adják ki a könyvemet. Azt írták, „teljesen nyíltan és őszintén megvalljuk: valóban vannak politikai kifogásaink. Köztudott, hogy mai rendszerünk eltűri a kritikát, bírálatot, a konstruktív javaslatot, ha a bíráló alapállása alapvetően nem rendszerellenes”. Ezen azt értették, hogy „a szocializmust, mint megvalósítandó célt vállaljuk, hogy az eszme... a szocialista társadalom eszméje legyen. Önnél a megvalósítandó eszme milyensége igen kétséges.” A Szépirodalmi levelét teljes terjedelmében közöltem a *Gondolat* Kiadónál 1991-ben megjelent *Előtem kiterítve* című kötetemben. A kihalt játszótér majd csak 11 év múlva, 1993-ban jelent meg a *Hét Krajcár*nál, Kuczka Péter szerkesztette. Ő szerzett nyomdát Újpesten, ott készült el a Hét krajcár hasonmáskötete és A kihalt játszótér, ugyanabból a papírból. Szőnyi Tamás *Tükös írása* részletesen dokumentálja, hogyan avatkoztak be írók életébe az állambiztonságiak. Elment a kedvem attól, hogy kéziratommal kiadótól kiadóiig házaljak, jobbnak láttam kivárni a rendszer összeomlását. Ezen a ponton megjegyzem, hogy 1970-ben beidézték a Gyorskocsi utcába. Kihallgatómat különösen a *Koszorúzás* című versem foglalkoztatta, nem a *Séta a Váci utcában*, amely elhangzott a Pincészínházban, s az állambiztonsági gyűjteményben Szőnyi Tamás is megemlíti. A *Koszorúzás* közlését, terjesztését az állambiztonság megtiltotta, a verset lefoglalta.

– Akadályoztak az irodalmi életben való előrejutásodban is?

– Ezek után nincs értelme ennek a kérdésednek... Az *Alföld* folyóirat időnként közölt verset tőlem. 1982-ben részt vettem Debrecenben az irodalmi életről szervezett

tanácskozáson, s én is felszólaltam az irodalmi műhelyek témában, felolvastam írásomat a tehetséggyilkolásról. Arról, hogy tehetségek vesznek el az ismeretlenség homályában, irodalmi műhelyek hiánya miatt. Engem, irodalmi körökben járatlan jámbort, borzasztóan megdöbbsentett, hogy egy költő az öklét forgatva jött felém, bokszó állásban. Megdermedtem kinn, a mikrofonnál. Utólag is túl sokat töprengtem: ezt a balhét vajon miért csinálta? Kishitű voltam, s még jobban visszahúzódtam. A rendezvényt követően az *Alföld*-ben közölt összefoglalók közül az én felszólalásomat úgy kihagytak, mintha ott se lettem volna a tanácskozáson.

– Kimondtad, hogy a király meztelen. Akkor miért csodálkozol, hogy késleltettek? Hogy csak magadat tudtad választani. Az pedig gyanús.

– Nem hagytam magam beszervezni és nem lettem iszákos. Csak magamat választhattam. Kész a leltár. Írtam. *A tűz ígézetében* megjelent válogatott kötetem. Egy egészséges társadalomban szabadabban élhettem és írhattam volna.

BÍRÓ JÓZSEF

EMBERHALÁSZ

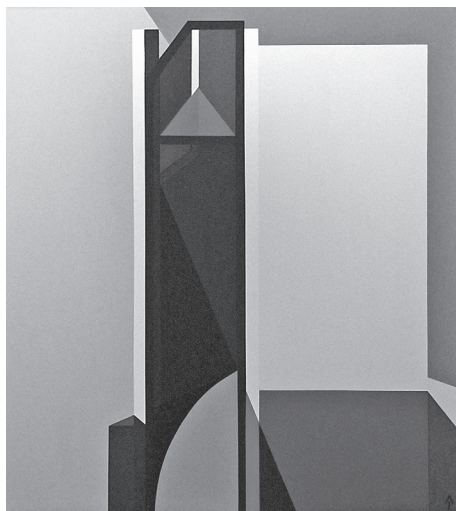
(- Csoóri Sándor emlékére -)

:
néhányzori biztatásod vidéki
életidőmben megváltással felérő
:
angyalszárnyak érintése immár'
hálatalten gondolhatom törődés
:
kri zan tém
fe hér lik

TAKARÓ MIHÁLY

A HOLNAPÉRT AGGÓDÓKNAK

Lágy emlékről Ódát írni
valóságshow-k idején?
Hexametert dúdolgatni
zörej-szimfóniák közt?
Igen. Ezt kell tenni!
Szó-várakba, kultúrába,
tisztán zengő magyar versebe
behúzódva védekezni
és lélekig szivárogni
akarj, ha verset írsz!
Kövess! Kérjük Diogenészt,
Lámpását nyújtsa át nekünk!
Legyen újra világosság –
Istent váró akarásunk
régi-új fegyverünk!

Aknay János: Torony

TÁBORI LÁSZLÓ

REMÉNYSÉGÜNK: A MÚLT

A magyar őstörténet kutatásának távlatai és lehetőségei

A MAGYARSÁG SZELLEMI ÉS FIZIKAI ÁLLAPOTÁRÓL. Tulajdonképpen kinek írjuk vonatkozó könyveinket és tartjuk előadásainkat? Milyen állapotban van a befogadó közeg? A magyarság minden értelemben sérült, beteg, kiszolgáltatott. Tíz éve azonban, amióta kedvező politikai változás lehetősége következett be, megpróbál magára találni.

A MAGYARSÁGNAK KETTŐS TUDATA VAN, mint a hajdani NDK népének. Mindent, de kivált a történelméről írottakat, gyanakvással szemlél, és tudja, hogy valami „nem stimmel”. Kiderült ugyanis, hogy a történelemkönyvek, az irodalmi alkotások, általában a művészet, de főként a film, évtizedeken keresztül szinte minden történelmi korszakot torzán és egyoldalúan ábrázoltak. Elég csak 1956-ra és az úgynevezett Tanácsköztársaságra gondolni! A magyarság vélt vagy valós bűneit, rossz tulajdonságait állandóan hangsúlyozták, erényeit, jó cselekedeteit, dicsőséges szellemi múltját, harci vitézségét viszont elhallgatták. Ez alól, persze, az őstörténet sem lehetett kivétel. Csak így fordulhatott elő, hogy a magyar oktatásban, a könyvek nagy részében, a műalkotásokban a magyar múlt torz, egyoldalú felfogása uralkodott el. Hőseinket, nagyjainkat nem tudtuk meggyászolni, veszteségeinket „ünnepeztük”, győztes csatáinkat nem: így a dicsőséges, 907-es pozsonyi ütközetet sem. Ennek következtében a lakosság gyanakvással fogadja a legrégebbi múlttal kapcsolatos megállapításokat a tankönyvekben, lexikonokban és szakkönyvekben. Például ezekben Nimródról, a magyarság mitikus ősről néhány sor van, a kommunista korszak tömeggyilkosairól viszont több oldal, képekkel illusztrálva.

AZ ŐSTÖRTÉNET KUTATÁSÁNAK SORSA. A nyelvtudomány, egy feltételezett őshaza és ősnyelv igazi bizonyítást nélkülöző tudatában a magyarság származásának egész ábrázolását szinte kisajátította. Sokáig, egészen a nyolcvanas évek közepéig úgy állította be, mintha biológiai értelemben is létezne valamiféle finnugor származás. A szakutódók csak lassan és vonakodva ismerték el, hogy a nyelvrokonság nem jelent etnikai rokonságot, és mivel a genetika megerősítette az antropológia vonatkozó eredményeit, ezt a tényt úgy igyekeztek feltüntetni, mintha mindig is így vélekedtek volna.

Ugyanígy nem létezik egységes uráli kultúra sem, és az Ural déli részén élő népek belső-ázsiai eredetűek. Újabban szakemberek régészeti bizonyítékokat keresnek az uráli nyelvelmélethez – kevés sikerrel. Ellenben Marác László és Angela Marcantonio, de mások is, az egész uráli nyelvelméletet megkérdőjelezik.

Az eurázsiai sztyeppe népeivel való számos párhuzamot (életmód, harcászat, művészet, zene, írásmód, vallás stb.) viszont valójában elhanyagolták. Ezzel szemben a szomszédos országok szaktudománya múltunk egy részére jogtalanul igényt tart. Történelemkönyveink hangvétele minden szeretetet, megértést nélkülözött, minthogyha a szomszédos népek „tudósai” írták volna ezeket.

A MAGYAR TUDOMÁNY TERMÉSZETÉRŐL. A hivatalos magyar tudomány szinte vallási természetű. Eltekintve attól, hogy ateizmusban és materializmusban gyökerezik, és még a nyolcvanas években is olyan áltudományokra épített, mint a marxizmus és a tudományos szocializmus, dogmarendszeréből a mai napig alig enged. Az új kutatási eredményekről, mint például a genetika, nem akar tudomást venni, vagy az eredményeket a maga érdeke szerint csoportosítja. „Eretnekekről” és „diletánsokról” beszél, holott ő maga ugyanazokat a közhelyeket szajkózza. Nem ismeri az intuíció fogalmát, és nélkülöz minden szükséges szeretetet azok iránt, akiknek az áldozatából él, és akiknek a múltját vizsgálja. Ahogy egy ideje örvendetes módon létezik „magyar ügy” a külpolitikában és a közgazdaságtudományban, úgy kellene léteznie a magyar értékek képviselőjének az őstörténet tudományában is! Ezen a ponton tévedések elkerülése végett hangsúlyozzuk, hogy nem a szomszédos népek „történet szemléletére” gondolunk, hanem a tények, igazságok történelmileg hiteles és méltányos rendszerezésére.

A TUDOMÁNY FELADATAIRÓL. A jelenlegi, őstörténetünkkel foglalkozó tudomány minden koncepciót nélkülöz. Nincs kutatási irány, terv, támogatás. A legutóbbi időig nem volt megfelelő intézeti tanácsadó testület, nincs megoldva a leletek központi tárolása és rendszerezése. Az egyetemeken, kevés kivétellel, nem oktatnak magyar őstörténetet. Az anyagiakon kívül politikai akaratra lenne szükség ahhoz, hogy mindez megváltozzon. A dolog azért is sürgető, mert szaporodnak a képtelen elméletek, és mindez ugyanúgy vallási természetűvé válik, mint maga a hivatalos tudomány. Elkerülhetetlen egy tisztázó konferencia, amelyen kizárólag szakirányú képzettséggel rendelkező, különböző irányokat képviselő kutatók vennének részt. Ezen a konferencián, melyet a média érdeklődésének is kísérnie kell, megegyezésre kell jutni a jövő kutatási irányát illető kérdésekben. Látni kell, hogy csak az egészséges nemzettudat, a múlt sokoldalú ismerete szülhet derűlátást és jó szellemi és fizikai egészséget. Ennek hiányában fokozódik az apátia, az önmérgezés, a gyanakvás és a szakmai sértődöttség.

KEDVEZŐ JELENSÉGEK. A jobbközép kormány megalakulása óta úgy látszik, hogy az oktatásügyön belül kedvező jelenségek érzékelhetők. Lehetőség nyílik a lovas kultúra, harci művészetek, rovásírás megismertetésére. A lovasíjászat például hungarikum lett. Olyan magánegyetem is létezik, mint a Szent Korona Szabadegyetem. Az új tankönyvek színesebb képet adnak múltunkról. A hunokról és a szkíta utódnépekről szóló, tudományos értékű könyvek száma nő, a honfoglalás körülményeinek és a zsákmányszerző hadjáratoknak a megítélése kedvező irányba változott. A finn

tudomány is feladni látszik a közös finnugor őshaza elméletét. Nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarság tiszta egyistenhittel és fejlett írásrendszerrel valamint gazdag művészettel és magas rendű anyagi kultúrával érkezett a jelenlegi hazájába, jelenléte pedig a Kárpát-medencében bizonyíthatóan legalább 200 évvel korábbra datálható, mint a 895-ös honfoglalás. A sztyeppei népek rendezvényeit újabban a kormány is támogatja. A Kurultaj rendezvényei egyre nagyobb tömegeket vonzanak. Az akadémiai intézményeken belül is tapasztalható kedvező változás – érezhető ez könyvbe-mutatók és konferenciák alkalmával. A szakirányú munkacsoportok személyi összetétele arra enged következtetni, hogy a tudomány érdeklődése a sztyeppei népek irányába fordul. Az MTA/BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport már több könyvet jelentetett meg a magyar őstörténet témaköréből. Ezek magas szakmai színvonalúak, de még mindig nem tudtak elszakadni a finnugor dogmarendszerrel. Terminusaik és térképeik kívánnivalót hagynak maguk után. Mindamelllett elmondható, hogy a hangjuk helyenként még mindig szeretettelen, mivel az egyedüli igazság letéteményeseinek hiszik magukat. Ez egy tudományos képtelenség. Például nem tudnak elszakadni az egyedüli uráli őshaza rögeszméjétől, és ehhez gyűjtik a szakmai bizonyítékokat.

Néhány folyóirat már színvonalas őstörténeti rovatral rendelkezik (*Kapu, Kelet Kapuja*). A hunokkal való kapcsolat kérdésében is „nyitás” tapasztalható. Kapcsolatrendszerünk a sztyeppei lovas népek leszármazottaival is örömdetesen fejlődik – ezekben az országokban szakmai konferenciákat rendeznek, ásatások folynak – magyar szakemberek bevonásával. Hírlik, hogy létrejön egy László Gyula Intézet is. Az új kísérleti történelem tankönyv őstörténeti része óvatos változásról tanúskodik: igyekszik a magyarság jó tulajdonságait is hangsúlyozni. A könyvnek máris sok bírálója akadt a baloldaltól.

Mire lenne szükség? Kutatási tervre, valamint egy tanácsadó testületre, amely az MTA keretein kívül működne, és kizárólag képzett, nagy tekintélyű kutatókból állna. Erre addig lenne szükség, amíg az MTA fiatal kutató-állománya megnyugtatóan magáévá nem teszi a nagy elődök eredményeit, és tanúbizonyságot nem tesz feltétlen hazaszeretetéről. Ez a testület segíthetne abban, hogy az iskolai történelemkönyvek a jövőben egységes szellemiséget sugározzanak – minden esetben szem előtt tartva a magyarság érdekeit. A szomszéd országok történéseivel ennek a testületnek is fel kellene venni a kapcsolatot, hogy az ottani történelemkönyvek ne csak a magyarság bűneit, hanem az erényeit is tárgyalják. Térjenek ki a magyarság Európa szellemi értékeinek megtartását célzó küzdelmeire, kulturális értékeire, tudósaira és művészeire. Meg kellene hívni a szomszédos országok jelentős történéseit, és olyan szakembereket, akik a tankönyvek kiadásában szerepet játszanak. Ezek részére találkozókat, konferenciákat és kulturális eseményeken való részvételeket kellene szervezni. Meg kéne próbálni barátivá tenni őket.

A médiában tisztázó jellegű szakmai beszélgetésekre van szükség, amelyekben a témához legjobban értő szaktudósok vennének részt. Elkerülhetetlennek látszik egy olyan tisztázó konferencia megrendezése, melyen a hivatalos tudomány kiválóságai, és az abból kimaradt jelentős tudósok vennének részt, és megegyeznének néhány alapvető kérdésben, amelyek aztán bekerülhetnének a tankönyvekbe.

Az elmúlt évek eseményei ilyen tekintetben óvatos derűlátásra adnak okot, kiváltképpen azért, mert a kulturális kormányzat élén igen kedvező változások következtek be. Így remélhető egy központi akarat, amely a fenti törekvéseket a megfelelő mederbe tereli. 2019 januárjától megalakult a Magyarságkutató Intézet, kiváló szakemberekkel.

Két dolgot még mindenképpen meg kell említeni: az egyik az archeogenetika előtérbe kerülése. Ennek eredményei egyelőre arra utalnak, hogy a magyarság egy része feltétlenül Belső-Ázsiából került a Kárpát-medencébe, és több komponensből áll. Ma hazájában ötvöződött össze. Az archeogenetikai vizsgálatoktól sokat várunk, sok eddig eldöntetlen kérdést fognak ezek eldönteni.

Végül megemlítjük a jelenleg az Észak-Kaukázusban folyó régészeti feltárásokat, amelyekben jelentős szerepet játszik Lezsák Gabriella fiatal régész. Ezeket az eredményeket jelenleg egy reprezentatív kiállítás láttatja a Nemzeti Múzeumban. Kásler Miklós miniszter megnyitó szavai arra utaltak, hogy a jövő kutatásai hamarosan bebizonyítják, hogy a Czákó Gábor által hunfalvizmusnak nevezett kizárólagos finn-ugor irányzat már nem tartható. A nyelvtudomány kizárólagossága helyett több tudományág összefogására van szükség, mert a nyelvi kapcsolatok nem jelentenek okvetlenül etnikai rokonságot, és a magyarságot nem szabad elválasztani az eurázsiai sztyeppe többi népétől.

MADÁR JÁNOS

ERKÖLCS ÉS VILÁG

Wass Albert emlékére

A leírt szavaknak menekülni kellett.
A szépség tisztessége világgá üldözött és mai.
Könyvek hatalmas lapjain tündökölnék
a víz megszentelt – – – hullámai.

Erdélyi patakokban csobog a történelem.
Irgalmat nekünk az idő és a folyó ad.
Nem veszhet el az igaz lélek jövőndölése.
A kőbe zárt ember – – – megmarad.

KISS IRÉN

MIHÁLY ARKANGYAL IMÁJA

Legnagyobb ellenséged a tulajdon lelked:
 tele van félelmekkel és gyávasággal –
 ezt soha nem szabad elfelejtened!
 De ha mégis Isten kegyelmi érintését
 meg akarnád időnként tapasztalni,
 Mihály segítségét kéne ahhoz kérni, hogy
 lelked sötétségén fénye át tudjon hatolni:

Mihály arkangyal, engedd, hogy Isten fénye
 kegyelmesen áthassa halandó lelkemet,
 nyisd meg égi erőddel lelkem zárját

AZ ERKÖLCSI JÓ ÉS ROSSZ

Az erkölcsi jó és rossz nem olyan javak, amelyeket össze lehetne mosni. Éppen ezért nagyon pusztító minden erre vonatkozó jogi és társadalmi kísérlet. Nyilvánvaló, hogy az összemosás szándéka anarchia teremtése és önkényuralom kialakítása a káosz csúcán. Ennek célja pedig egy agymosott, állati szintre züllesztett, egyetemes tömegember létrehozása. Ezt ugyanis könnyű kizsákmányolni, és könnyű fölötte uralkodni. A mai tömegtársadalmak tagjai nem mind látják tisztán, milyen célok érdekében kellene nekik tönkre tenni a saját biztonságukat. Mert ha belegondolunk, akkor első lépésként erről van szó! A migráció is csak egy hatékony eszköz a hagyományos európai értékhierarchia szétcsákányozására. Ugyanis a démonok csak akkor érzik biztonságban magukat, ha senki másnak nincs biztonsága rajtuk kívül. Ekkor zavartalanul pusztíthatnak, élősködhetnek, és mindenki mást megfélemezhetnek. Ha a jogrendet kell szétverni, akkor a legundorítóbb zsarolástól sem riadnak vissza. Ha a közbiztságot, akkor a legocsmányabb gyilkosokat is pártfogolják. Ha magukat a természeti törvényeket, akkor a legtaszítóbb devianciákat is követendőként állítják be. A betegség egészségné, az egészség betegségné tűnik. A szellemileg, erkölcsileg silány és az erőszak lesz az etalon. Nézzük csak meg a filmeket! Meg az ifjúság tendenciáit! Meg az öregek sorsát! Meddig kell még azoknak a bírácoknak névteleneknek maradni, akik ezt a démoni törekvést nyíltan kiszolgálják?

KATZLER HILDA

ANYA

Kisgyerekként a világot jelentette számomra az a terrakotta színű, csővázás kanapé, amelyen szemtelenül fiatal anyámmal farkasosdit játszottunk.

Alig volt idősebb nálam. Gyönyörűnek láttam. Barna, hullámos haja rakoncátlan tincsekkel keretezte mindig mosolygós, kedves arcát.

Senki nem tudott úgy kacagni, mint ő. Tündér volt!

Önfeledten, vásott kölyökként viháncoltunk. Ő volt a farkas, én a bárány, sohasem fordítva.

El kellett kapnia! Már nem emlékszem a szabályokra, csak arra a borzongató, édes izgalomra, ahogy a karjába ölel, „megvagy” felkiáltással, farkashoz méltatlanul gyengén és puhán, ahogyan csak ő tudott. Visítottam az örömtől, és nevtünk és nevtünk, legurulva az ágyról, kigurulva a világból, felszabadultan és boldogan...

Aztán évek teltek el. Mindenféle évek! Jók és rosszak!

Anyám lassan megöregedett, megváltozott. Nem előnyére, én sem!

Özvegy életének utolsó idejét nálunk töltötte. Ez sem javított a kapcsolatunkon. Még viszonylag fiatal volt. Sokszor vertem a fejem a falba a rossz döntésem miatt, de már nem volt visszaút.

Soha nem gondoltam, hogy ki lehet szeretni egy anyából.

Ki lehet... mindenkitől, csak jól meg kell keményíteni hozzá a szívet...

A kórházi ágyon hideg csövek hálózta be törékeny testét.

Amikor magához tért, nem ismert meg. Magában dúdolgatott, és mosolygott, mint egy kislány. Úgy tűnt, átlátszó kezével keres valamit. Még mindig szép, barna haja – a homloka bal oldalán, ahol aneurizmával műtötték – ki volt borotválva. Kis kerek folt.

Óvatosan tapogatta, mintha le akarná venni. Tehetetlenül, befelé nyeltem a könnyeimet.

– Anya! – mondtam halkán – anya, játsszunk! Halvány fény gyúlt a szemében.

– Anya, most én leszek a farkas! Tudod, már régóta én vagyok!

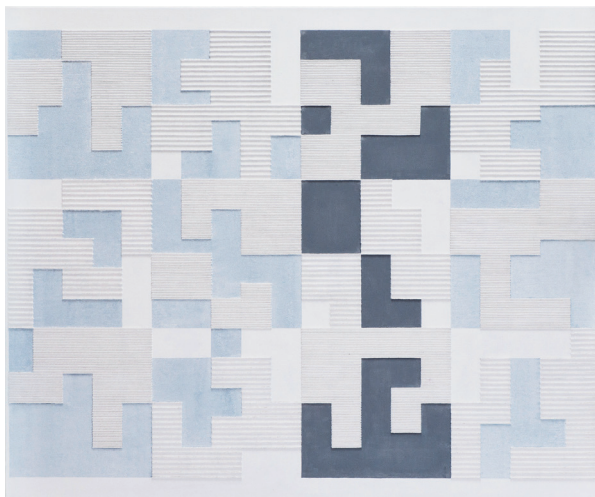
Úgy tetszett, bátorítóan int a kezével.

– Megvagy! – öleltem mohón, kiéhezve, kétségbeesve, farkashoz méltóan a jól ismert, de régen elfelejtett testet.

ALMÁSSY KATINKA

MÁRCIUS IDUSÁN

ünneplő világ-magyarság.
időromokba bújó kísértetek
némaságot döngető patadübörgésbe
bújtatott szelek, kardok,
szuronyok csorbult éle
sodor, kiűz egy védettség
nélküli messzeségbe. Segesvárról
haza lovagol Petőfi szelleme.
egy marok véres föld,
hazánk ősi gyökérzete.
fakadó almafa, menyasszony-
-fehér virág, méregzöld
lombkorona, rajongó fényben
tündöklő hazakokárda, miként
a fehér lapra írt verssor:
nap, hold, csillag, kereszt
riadalmak halotti tora.
eltérített darvak húznak,
csőrükben a szabadság molinója.

Serényi H. Zsigmond:
Tér-fragmentumok

HANÁCSEK ERZSÉBET

MÁRCIUS

Üszkös paripái
elvágtattak délnek,
betakarom lábnyomát
a télnek.

Árva szívem már
tavaszért kiált.
Zöld hullámok fénye
szülőfölddel áld.

Sorsomban égő szemek,
kezemben fájó kezek:
az idő bölcsőjében
megpihenek.

Elringatózom
a lázadó ággal.
Perelek –
egy új világgal.

Cipelem a jövőt,
parányi rügy vagyok.
Jönnek még
Szécsi Margitok:

fölemelni
a lángoló tájat,
igaz hittel megélni
a márciusi fákat.

DEMSE MÁRTON

A MOLDOVAI CSÁNGÓ MAGYAROKRÓL

Évszázadok óta élünk Románia Moldovának nevezett térségében; ahol a 21. század elején is folytatódik az irtás, tiltás. A világ bármilyen nyelvét használhatjuk, csak éppen a magyart nem. Mondhatjuk magunk akárminek, csak magyarnak ne.

A román nyelvű katolicizmust – amely szerint a moldovai magyarok erdélyi elmagyarosított románok – az 1940-es évek óta hangoztatják. A katolikus klérus csak ezzel a módszerrel tudta megvédeni hegemoniáját a moldovai román tengerben az Antonescu-rezsim kitelepítései, elűldözési politikája ellen. Ha nem léptek volna abba a sátáni körtáncba, akkor az évszázados földi hatalmuk szerte foszlott volna. A klérus maradt, de a magyar nyelvű hit pusztulásra jutott.

A szentszék zsámolya előtt a csángó küldöttség felemlegette az évszázados kérelmet, a magyar anyanyelvű istentisztelet engedélyezését. De szóttas tarisznyájukban csak ígéretekkel jöhettek haza. Ismét süket fülekre találtunk! Meddig mehet ez így? Egy újabb Luther Mártonra vagy éppen Kálvin Jánosra lenne szükség...

Múltunk és jelenünk titkait igen sokan kutatták. Voltak és vannak szép számmal, akik hiteles, tárgyilagos ígéket tettek a magyarok Istenének asztalára. De ennek a fordítottja is naponta pöffeszkedik előttünk. Sok mindent kellene írni ezekről a történelmi hamisításokról, áltudósokról, hogy valami ehetőbb gyümölcs teremhessen jövőnk aranyfáján. Az utóbbi évtizedek alatt számtalan önjelölt „csángókat kutató tudós” – észtüskés bogáncs – telepedett aranymúltú rónáinkra. A hiteleseket túllícitálva harsognak olyan tényeket, melyeknek gyökereiről igen silány a tudásuk. Könyvtárnyi dokumentum van rólunk és mégis félrebeszélnek sokan. A mellébeszélés könnyebb a tanulásnál. Pedig Petrás Incze János, Domokos Pál Péter, Kallós Zoltán, Gegő Elek, Zöldi Péter, Waigand Gusztáv, Ioan Ferenc, Lükő Gábor hitet tettek az égiek és földiek előtt kilétünkéről és hitünkéről.

Vannak olyan személyek is, akik sértőnek veszik a csángó elnevezést. Ez legyen az ő bajuk! Évszázadok óta így lettünk megkülönböztetve, azok a magyarok, akik ilyen olyan /történelmi/ okok miatt kényszerültek elhagyni Erdélyt, szülőföldjüket. Nincs ebben semmi kivetnivaló. Természetes. Szebben hangzana moldovai csángók helyett a moldovai magyarok elnevezés. Ha ilyen „új gúnyát” vennénk magunkra, akkor elmaradna a történelmi hitelességünk? Vagy talán mégse? Legyen ez az eljövendő tudósok mindennapi eledele. Mi pedig maradjunk meg egyszerűen moldovai csángó magyarnak! Hagyjanak minket hitünkben, magyarként élni.

BATÁRI GÁBOR

A MUTATVÁNY

Először csak egy-két köhintés. Talán a torkán akadt valami – a kés vagy valami más. Élete állomásai tele voltak állásokkal, mi több hivatásokkal, hivatástudatokkal: úgy mint kardnyelő, vízköpő, tűzhányó. Nyelvével élesen élcelődött, metsző leheletével tűzbe borította a világot, szóáradatával eloltotta a tojásaikból alig kibújt tűzcsírákat.

– Elnézést, hölgyeim, uraim – azt hitte megzavarta az előadást, a nagy színjátékot. Szeretne elbújni az átlag álarca mögött. Ó, igen onnan mozgatni a mozgathatókat. A Földet négy sarkából kifordítani. A nagy tűzijáték, az volt a mámorító. Világégések és jéghegylelkek viadala. Szaporodott a köhögések száma, egyre több, hangosabb. Felháborodott tekintetek szegeződtek rá:

- De uram, ha nem ért egyet, hagyja el... – szoltak.
- Kiürítetem a termet – recsegett a természetes jegykezelő.

Utolérte a gépezet karja őt is, amelyben most ő a hiányzó láncszem. Már rohamokban tör rá a köhögés.

A tekintetek már szánakoznak:

- Szegény köhögő – vajon miért köhög ő?
- Talán elszívták a levegőt előle.

Morajlik egy emberként a publikum. Ez már a köz morálja. A rohamok rohamosabbak lettek. A mennyiségi változások átcsaptak minőségi változásba. A sokk öhögés annyira megviselte a tágult légzőszervet, hogy ahogy mondani szokás, a tüdeje kiköpte őt, a nikotinos méregzsák, melynek felülete kiterítve több teniszpályát kitenne – nem tűrhetett már ilyen eszmetiszta egyedet –, és hatalmas lángcsóvák és üstökök közepette két sor közé huppant.

– Nem szégyelli magát, még felgyújtja itt a színházat nekem, Thália szentélyét – fortyant fel a jegykezelő.

– Ó, bárdolatlan, (mert Bardo tödolt nem olvasott) nem hallotta önvizsgálatom belső párbeszédét? Magamba szálltam és most visszatértem, önmagamot megtalálva. A szám csak egy szám, a kapu, ahol kijöttem, eszmélésem elseje.

És az előadás végét kívárva, biza, nem távozott el szánalmasan a tétova tovatűnés szalmaszánján.

VERÁTH MÁRIA

CSILLAGOK ÜVÖLTÉSÉN TÚL

A semmibe görbülő gerinc
olvassa a múlt idő
perc percegésének ütemét.
Lüktető véremben a
fájdalom vakító kínjai futnak...
Nincs menekvés!

De a ház alapjaiban megbúvó
néma szigor
a csillagok üvöltésén túl is
az örök béke csöndjéről dalol.

ANYÁM CSONTJAI

Csillagok viszik rácsos kezét,
Röghöz hajló arca a felhőkben úszik,
S én, mint málló vakolat, olvadozom
A sejtenger őshártyáinak emlékein.

Nem tudtam, hogy így fáj!
Csak a barna föld, s a sűgő szél
sejti az élet hímporát...
Bennem is sugaras vágyak,

És vad ösztönök bókolnak
A rejtelmes időnek.
De ott a part, hová fuldoklón
És összetörten is tartok.

Jer velem! És anyám csontjai
Megvédenek minket a múlt rigolyás
Tükörszilánkjaitól.
Már nem félek! Induljunk hát...

KELÉNYI ISTVÁN

„ÉN BÚS FAUN...”

Meditáció Ady „bús” szava körül

Adynak nincs költői nyelvét összegző szótára,... Balassi, Petőfi, Juhász Gyula és mások költői szótárát már összeállították. Minden költőnek vannak kedvenc szavai – Adynak a BÚS jelzőjét választottuk,... (vizsgálódásra) – érzelmi és stilisztikai helyzete, kifejezőereje alapján – és miatt. Bár lehetne még, az ÚJ, a HAJÓ, az ÉLET és HALÁL is elemzésünk tárgya, s ha nem is különös, sőt külön szavait vizsgálánánk is,...hanem átlagosakat. Juhász Gyula költői-nyelvi szótárában a BÚS jelző, 400-nál is többször szerepel, rá tán jellemzőbb is – Adynak ehhez képest tán csak félszáznyi akad.

Három pillérre építünk: 1. a személyes, lírai ÉN – kifejezésekor: pl. BÚS arc, „BÚS nagy szemek”... lélek-rezdüléseire... (vö. Miként Babitsnál, „Csak én bírok versemnek hőse lenni”...) 2. Azon helyzetet nézve, midőn a költő rávetíti szeretteire, szerelmére – a bús kifejezést:... „Bús arcát érzem szívemen / A könnyel asszonyának”... Léda v. Csinszka = (Kicsi Csinszkámnak küldöm, Nagy furdalására lelkemnek, „Tágas szemeidből (Hasztalan jött BÚS nézésed”)...). 3. A magyar sors – a haza, és a magyarság témakörében – a nemzet „bús” jellegét vizsgálva. (Népért síró, bús bocskoros nemes”).

Ez persze, nem akként érvényesül Adynál, mint Balassinál, hogy elkülönülve, hármas (tematikai) motívumként bukkan fel, vitézi – szerelmi – istenes költői témaként, mintegy Palladio íveiként is ábrázolható szerkezet! Adynál olykor váltakoznak, illetve össze-össze-mosódnak, vagyis így nem ívelhetnek lineárisan fölfelé, (adysan szólva) – az Értől az Óceánig, = az egyénitől a közösségi felé – ill. fölé!) Ady helyenként, olykor esetlegesen választja e szót – kamaszkorától, mert éppen ez jut eszébe, később, megfontoltabban él vele, vagy is keresetten, érzelmi többlet-hatást akarván elérni,... használatával.

Ady két kezdő kötete után a harmadik az igazi”első”. Az *Új versek* (1906–) idején már 29 éves. Mottó-verse, a *Góg és Magóg fia vagyok én*... mutatja – „új idők, új dalai”... már ezek. Címünk alapján, induljunk ki a *Vén faun dala* című versből, ez még a második kötet, a *Még egyszernek* kb. 7. verse. Egyikét-másikat áttesszi ebből, az *Új versek*be, azonban ezt a motívumát megismétli itt *Vén faun dala*, az *Új versek*ben pedig, *Vén faun* üzenete léssen. És persze, nem is azonos a szövegük,... – itt a *Dal*-ban, „VÉN faun, s a nyüzsgő világ POR és SALAK- (felé) – „Én bús faun, karom kitárom/ és áldlak, megáldalak / sugáros útjaid bejárom,/ ha sugár nincs is velem.” – a másik motívum a *Vén Faun* mellett, PÁN, (aki éppen) ébred. „E fáradt világra / Egy új világ reszketve készül/Egy új világ karjait kitarja (...jön új világ...) jön gyönyörök új világa”... mondja ki kamaszos hévvel, többször – már az *Új versek* szavát visszhangozza itt – a „szent pogányság” jövetelét várva, kinyilatkoztatja, hogy „hiszem azt, hogy szép az élet...”

Az *Új versekben Vén faun üzenete* címmel jelenik meg ez a motívum, itt is a BÚS szóval indítja a verset: „Bús maskarája a világnak, / Apolló, a faun-mező: / Üzenek néked, Léda. Várlak” – kezdi // Tavasz van itt a Duna-tájon / és én olykor vért köhögök, / Szép itt az élet, csupa álom” – mondja ki, / (nyilván) ironikusan érve. A vers 1905-ös, tehát ekkor még csak 28 éves, a „vért köhögök” emlegetése kissé korainak tetszik, és szíven üt. Nyilván, már ekkor érzi egészségének romlását. A vers summája, hogy szerelme majd ha Hádesz felé indulna is, reá hajolva – „fülembé csókold”, mit te tudsz, „csúf faunom, Apolló voltál”. A későbbi önistenülő Ady-vágy korai előre vetítése.

Még egy fontos szó akad itt, mindkét versben, a vén mellett, a vénülő fordulat is! „VÉN” – furcsa, egy még 30 előtti fiatalembertől. De a kamaszkor jellemzője ez, sőt az ezen túlmutató érzés, az ifjú poéták körében, akik szeretik magukat „vén”-nek titulálni, láttatni. A kétféle attitűd, az ún. gyermeki ÉN és a VÉN – én, két kedvenc pólusa a lírai költőknek. (Egyik, pl. Szép Ernő gyermek-lelkűsége, a másik, a Füst Milán féle „vén” prófétai alap-állás. (Utóbbi *A vénnek lakodalma* című művét, alig 20 évesen írja!)

Adynál is eme vén, majd ebből vénülő kifejezések is sorra feltűnnek. /Oktalan minden ország, / Ha az ember megvénül” – *Megint Páris felé* című versében –, bár ekkor is, még csupán 32 éves. Igaz ezután már csupán 10 évet élt. Vagy „Vén diák üdvözlöte –, amit alighanem kedves tanárának, Kincs Gyulának küld Zilahra, vagy a Vén, bolond úr maszkjában önmagát láttatva –, hogy később, a Csinszka szerelem idején is ekként jelezze, többször hangoztatott „vénülő”-ségét: ... „már vénülő kezemmel fogom meg a kezed, már vénülő szememmel őrizem a szemed” – kései érzését. („Csak” 41 évesen írja!) Egy ismerős kisfiú-ban, pedig, amint „vénülő arcom, nézi, nézi – aki voltam” (1906).

De honnan ered a FAUN – és PÁN motívum, visszatérve a kiinduláshoz – nyilván a Nagykárolyban tanuló piarista diák, latinosságából... Szerette e tárgyat: „verseket írok, és latinul beszélek” – említi, tán Guba Pál tanárának hatása ez,... de lehetne a PÁN akár, Reviczkytól is eredeztethető... Reviczkyre hivatkozik anyjának írt levelében, Debrecen 1898. november 24-én: „Én teljesen az irodalomnak szentelem az életemet” – s az akkor már halott költő-előd szobor-állításával példálódzik, „Reviczky Gyulának gyönyörű szobrot emeltek”. (Itt jegyezzük meg, hogy ez még a korábbi, tehát Köllő Miklós által készített szobor, ami síremlék volt, a ma is álló, Gách féle csak egy büszt.) (Vö. MEK.OSZK.hu Ady levelezése I. Belia György, 5. levél).

És honnan ered a BÚS kifejezés, amit vizsgálgatunk Adynál. E szavunkat a történelmi-etimológiai szótár is, jövevényszóként emlegeti. Tán ótörök eredetű. De a BÚ szavunk, már a 13. században többször szerepel, éppen az első magyar VERS-ben, az Ómagyar Mária-siralomban. AZ ÓMs-ben éppen ötször! 1. „BUOL oszuk epedek. 2. Síró anyát teküntsed –, BUA (beleül) = bújából / kinyuhhad=kihúzzad, 3. en junhum BUOL fárad, 4. en junhomnak bel BUA, 5. en erzem e BU-thurut = bú-törét ! /A görögben, nagy kard, ill. pallos szó van, a latin áttételben is gladius = szintén, de magyarra, TÖRKént fordítja a költő = (az auktor-scriptor)

Még egy kis kitérő, – olykor a BÚ, és a BÚS, vagy a BUSONG kifejezések, önként bukkannak fel, vagy inkább önkényesen jutnak a költők eszébe, kerülnek „inveniciózus” találékonyságuk elé. Ismeretes, híres versfordítás, Tóth Árpádnak Verlaine, *Őszi chanson*-ja, s benne az „Ősz húrja zsong, jajong, busong a tájon, s ont monoton, BÚT konokon – és fájón!” Igaz, amikor megjelent, még a Nyugatban, ekként szerepelt: „Ősz hegedül,

(szüntelenül) a tájon, „– az utóbbi, a fájón, rímhívó szava, az eredetiben nincs is,...Le sanglots longs / de violons / de l'automne / Blessent mon coeur / D'une lueur / monotone”. Talán a TON – monoton, inspirálhatta a műfordító-költőt. Az eredeti szószerinti fordítás ekként: „Az ősz hegedűinek zokogás, bántja a (bágyadt) szívemet folyamatosan... – ez lehetne. Ugyanitt a *Nyugat*-ban, szerepel egy másik Verlaine vers, szintén Tóth Árpád fordításában –, a *La Lune blanche* = fehér hold, e sorokkal... / „Ou le vent pleure / Revons, c'est l'heure” – amit ekként költ át a (szép hűtlenek közé tartozó költő, amint Rába György őt definiálja –, „Szél BÚJA rí, álmodni hí” – pedig valójában ennyi, hogy a „szél zokog” – „álmodozó óra...”

Az imént körüljárt (önkényes!) busong kifejezés, Adynál szépen, plasztikusan bukkan föl, A föl-földobott kő-ben, az 1909-es Szeretném, ha szeretnének kötetéből: / „Föl-földobott kő, földedre hullva, / Kicsi országom, újra meg újra / Hazajön a fiad, /.../ Messze tornyokat látogat sorba, / Szédül, elbusong s lehull a porba, / Amelyből vétetett.” Ennek a „busong” szónak a lágyító hatását, megkeményíti az 5. vsz.-ban a bús szó rácsapása,... „Föl-földobott kő, bús akaratlan, / Kicsi országom példás alakban / Te orcádra ütök”... Tehát olykor találó, máskor nála, Adynál is esetlegesen, sőt keresetten bukkan fel a bús kifejezés, saját lelkének kifejezésére. „Én bús báb vagyok” – itt csupán az alliteráció kedvéért szerepel. Vagy ellenpontként, „Óh élni bús és élni szép”. De találó is lehet, még az alliterálás kedvéért is szereplő szócska, „Bús, bocskoros nemes” felvillantásában. Az egyik első, megrendítő halál-élménye kapcsán, a Párisban járt az Ősz-ben, ama „kis rőzse-dalok” érzéktetésére is, olyannyira kifejezőek, eme jelzők: „füstösek, furcsák, búsak, bíborak, / arról, hogy meghalok.” Ennek kimondása immár megismétlődik,... Nem mehetek hozzád-ban: „Bús és balog / Mindenem, csókom, utam, sorsom / S én meghalok.” Ezen felismerés kimondása Ady költészetében is szívszorító.

A szerelem örvényében vergődve, Lédát, mint lelkének vára BÚS asszonyát látja, vagy mint Lédával a kertben pl. „BÚS kertemben látlak” – kezdi. S körülnézve, a Táj is, „bús, babonás ez a táj” – ahol – „itt Bihar vezér lakott” ilyen bús vidék lesz. A szerelem-verseiből is kicsap e bánat, / Szívek messze egymástól / = „Valahol egy bús sóhaj szállt el /.../ A csókok átkában. / S így leszünk mi, párzó királyok, / Kopottak, búsak, betegek...” Íme, mind-mindezek valós lélek-állapotok kifejeződései, nem üres poétai attitűdök. És nem üresen csengő alliteráció, pl. a Miláno dómja előtt, versében, amint a némán terpedt dóm, kicsúfolja a szerelemeseket, kikacagja, eme / „bűnös, büszke, bús szerelmet.” (Szeretném, ha szeretnének kötetben)! Vagy vers-zárásként felbukkanó motívumként: „Én asszonyom, bús ibolya-vetésem”...miként „Égi bús szeretők” – szerepelnek a szerelmesek, a *Ceruza-sorok Petrarca könyvében* – soraiban.

De olykor, általános képletként, „be bús az este, ami jön”... vagy „bús vasárnapok” közhelyes emlegetése, csupán általánosságban jelzi, Ady lélek-alkatát, s ilyenkor alig cseng, pedig valójában állandóan ott csilingel, jelzésként, lélekarangként, mert lénye, immár orvosi tünet lett, melankóliája szépen kifejtett, létező depressziója –, és a véréből érzendő, élő Halál-közeliség, aminek érzete italozásából fakadóan egyre fokozódik. (Szálási Árpád, írt róla elemzést.) Néha ellenpontozásként villantja össze, a „bús vétők” és „víg vallomások” konfliktusát. (Most pedig elnémulunk) Saját sorsának kifejeződése, a föl-földobott kő ellenpontja is ott lüktet a „hazátlanság” érzetében. A táltosi, vagy prófétai öntudata fölerősödven, már az *Illés szeke*rénből is kijajdulva vallja: „Ég s Föld között

bús-hazátlanul / Hajtja őket a sors szele”. Vagy olykor az adys szójátékosság és újítás-készség is felbukkan, pl. A tűnődés csolnakján / Kabos Ilonkának küldve... „Tűnődés bú-berzsenyes csolnak”...Halál-kikötőmből eloldlak”.

A magánélet nyomán fakadó országvíziók, végül a magyarság-féltés felé viszik Ady-„szekerét”... Azt mondják, senki sem volt akkoriban pontosabb észlelésű a magyarság sorsa iránt érzékenyebb, mint Ady. A háborúban, éppúgy, mint az utána széteső ország sorsát, Adynál világosabban, kevesen látták. Utolsó ilyenén jajdulásai is, a „Krónikás ének”...és az Őrzők vigyázzatok”...versei után, újra a féltés hangján szól, az */Üdvözlét a győzőnek* című versében: „Ne tapossatok rajta nagyon.” A 2. versszakban pedig: „Baljóslatú nép a magyar” Ünnepe a dombon: „Ha most a magyar Föld / Tele BÚVAL, gyásszal, / Mi jót csinálhattok / Egy vén búsulással ?”... // „Vagy törünk, csinálunk, /Vagy nem lesz itt semmi, / De nem fogunk titkon, / Vénen ünnepelni”. Íme a már ismerős szavak összecseengései, bús, vén, semmi. Utolsó verseiben a nemzet, a haza iránti aggodalma buzog föl, a háborúba menetelő „csontváz-légiók” láttán is, „mégis menetelnek BÚSAN tovább” jajdul föl. Nem csupán a *Krónikás ének* 1918-ban... észleli az ölnek rettenetét, hanem egyre fokozódóan, „kiszakadt BÚS nóta” jajdul ajkán siratva ezt az „álom-hadat” – és siratom: „én felséges Magamat”! Így kapcsolódik össze nála a magán és az egyetemes – emberi, a haza sorsában. Ahogy *Öreg öcsém mondja* című versében idézi hajdani énjét, s a maival összevetve: „Vígabb voltam valamikor / S ma búsabb, az ember dolga.” Ezzel a féltő, óvó szóval siratgatja, sirathatja „mégis csudálatos, dacos, kicsi, árva én nemzetemet. //„Mindig kicsi volt, hős, BÚS, ám megmaradt”./ Mit tagadja siratom és szeretem”.

Ezzel a vallomás-szóval és leütéssel hadd zárjam: „Most már ugyis mindegy. / Az Isten talán megóvja. / Leszek jó bús siratója, / Leszek fajtám takarója.

Érzékelhetően Adynál itt már mindenütt, immár a BÚS szónak is súlya, jelentősége, sőt felkiáltójeles-jelentése van !

Az Ady symposiumon 2019. április 26-án, a Selye János Egyetem Komárom, Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom tanszékén elhangzott előadás szerkesztett változata

BÁTKI ZOLTÁN

HA KIALSZIK A TŰZ

Ha kialszik a tűz, nézd a parazsat,
majd nyugalomba űz így az akarát.

Ha hamu a parázs, hunyd le szemedet,
mert nem segíthet más, csak a szeretet.

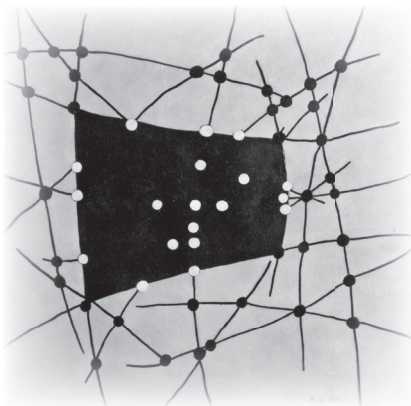
Míg Uram igazát rendre keresem,
eloszlik a világ, mint a szerelem.

BARNA T. ATTILA

ÁPRILISI SZÉL

Őt hirdetem,
a szeszélyest, vadat,
hivalkodó rongyokkal kötekedőt,
zúgó, magányos rohamát
az üres tereken,
a gőg palotái előtt,
hirtelen fordulásait,
váratlan hadicseleit,
ahogy betör a sunyin
lapuló luxusnegyedbe és kivág
ajtót, ablakot
– szilánkok csattanó zápora! –,
átkutat minden zegzugot,
s rohan tovább,
szegezve szuronyát
támad –
nagykapu jajgat, törött
lámpa-
bura zörög,
összebújnak a fák is, félnek,
hatalmát tépett
fellegen,
forradalmát a szélnek,

őt hirdetem.

A. Bak Péter: Invázió

KIMMEL ISTVÁN

TÜKÖRTÖRTÉNET

Utazás Budapesten anno

Nagy fantáziájú onkológus-nőgyógyász, orvos-író barátommal rendszeresen találkozunk, aki műveli a szakmai irodalmat, jól versel és novellákat, történeteket ír, de emellett az „életművész” előnevet is felvehetné. Ülünk a szokásos kávéházi asztalunknál, előttünk a kellék fröccs, és közben előadja legfrissebb ötletét. A következő, 17. szórakoztató novelláskötetét tervezi tükör novellákkal.

Vitáztunk a kivitelezésen, végül meggyőztem, hogy oldalanként a felek között, a könyv bal és jobb oldali lapjaira, megosztani nem lehet, ezt nehéz megvalósítani a gondolati vélemények terjedelme miatt.

Kétszereplős történetek lennének azonos élethelyzetről, nő és férfi közötti vitáról, az eltérő véleményük ütköztetése, és főként arról, mit gondol ugyanarról a helyzetről két fél. Mondott két-három példát, de ezek sajátjai, nem tulajdonítom el tőle. Kitaláltam párat, példaként az ötletére.

Az jut eszembe, mikor egyetemista voltam, még a Kádári szocializmusban az 1970-es évek elején, és a nyári forróságban sokat utaztunk Budapesten zsúfolt tömegközlekedési járműveken, akkor még nem volt bennük klímaberendezés. Az utasok, mint a heringek, egymáshoz tapadt izzadt testtel kapaszkodtak a buszokon, mozdulni is nehezen lehetett. Férfiak átizzadt ingben, néha szagosan az izzadságtól, a nők pedig „bűzlöttek” az akkor divatba jött deo- és intim spréktől.

Elsőként arról, hogy egy 17 év körüli, csinos, miniszoknyás, a formás melleit és bimbóit sejtető fehér blúzos lány, mit gondol a tömegbe szorítva, férfiakkal körülvéve:

„Ezek a „kanok” itt, nekem dörgölik hasukat és az alatta merevedő micsodájukat, itt élvezkednek a testemen, a melleimhez is nyomulnak. Na, ez gusztustalan, ezt nem tűrhetem tovább! A térdemmel és vállammal megpróbálok úgy mozogni, hogy ne tudjanak ennyire rám tapadni.”

A nő testrészeihez legközelebb odaszoruló 20 év körüli egyetemista fiú gondolatai: „Hű, de jó ez a kiscsaj, milyen formásak a mellei, melltartót sem hord ebben a melegben. Igazán csodálatosak a kemény és formás mellecskéi, a blúzán át érezhető bimbói. Le kellene szólítanom. De hogyan? A bal mellét érzem a mellkasomon.

Megkockáztatom halkán a megszólítását: – Kislány, nyugodtan fordulj ide, a másikat is szeretném érezni!

A lány elvörösödvé válaszol: „Na, menj te a francba, ne nyomd nekem a keményedő micsodádat, mert beletérdezek!”

A Fiú válasza: „Miről beszélsz? Az csak a bicskám a zsebemben!” Akik hallották ezt a közelükben, halkán nevetni kezdtek.

Ez volt egy pesti életkép anno, ma már a Nagykörúton klímás villamosok járnak, a csúcsidőben sem szorongó tömeggel.

DUDÁS SÁNDOR

PILLANGÓ, LOVAK, HORGÁSZ

Követlek, pillangó!
Virágról virágra
szállunk, egyik kék,
a másik sárga.
Szirmaikon felhő
szárnyaink árnya.
Árnya, szárnya, kaszárnya.
Szóról szóra a gondolat,
képről képre a képzelet.
Pillangóból lesznek lovak.
Lovakon nyalka huszárok.
Huszárok fején csákók.
Csákók alatt remények, tüzek.
Tűzszárnyakon: március.
Március: Petőfi-arc!
Mindent elsöprő ESKÜSZÜNK! –
Halk neszek
szállnak a fényben.
Fényben, ég alatt gólya vitorláz.
Égi árva, egyetlen madár.
Régi nyarat hoz, víz szagát,
halkan kotyogó csónakot.
Horgászbót hajlik víz fölé.
Oldottan feszült figyelés.
Nincs más gond.
Takar a csend.
Dúdolsz valami dallamot.
Ringat türelem, kék idő,
folyó, kék eget tükröző.

BENCZÚR CSABA

HÍRÖS '56

dokumentumregény

Nemzeti forradalmunk kitörését egy életképtelen, abszurd, ránk kényszerített rendszer balfogásai, túlkapásai idézték elő. A német megszállás alóli ún. „Felszabadulás” után, 1945-től, de még inkább 1948-at követően a Magyarországon kiépülő kommunizmus csődöt mondott mind a gazdaság, mind pedig a társadalomépítés terén.

Rákosi Mátyás pártfőtitkár 1948. augusztus 20-án éppen Kecskeméten hirdette meg a téészesítést és a kuláküldözést. Ikonikus pillanat. A korabeli filmhíradó fekete-fehér felvételein, több kameraállásból látható, amint rézfúvós katonazenekar, lovas katonák fogadják a legalább hat sötét autóból álló konvojt. Rákosi elvtárs kiszáll a kocsiból, virágcsokrot kap, s végigmegy a hosszú embersorral és a vonalba sorakozott kerékpárosok sora előtt. Idős asszonyok virágot dobnak az öltönyös, csikos nyakkendőt viselő pártvezető lába elé. Rákosi mosolyogva megszeli, megköstolja az új kenyeret. A zsúfolásig megtelt Főtéren kialakított, a Városháza felé néző emelvényen, lobogó zászlók alatt ismerteti – papírajairól felolvassa – az MDP gazdaságpolitikájának alapját képező téziseket a mezőgazdaság átszervezéséről, a földek, gépek kötelező beadásáról.

A kecskeméti eseményeket alaposan és mélységükben bemutató tanulmányok, könyvek természetesen léteznek, szépirodalmi mű – pontosabban regény – még nem jelent meg a Hírös Városban. Benczúr Csaba dokumentumregényében kísérletet tesz az 1956-os történesek átfogó jellegű bemutatására.

A 15. fejezet a regényből: Szovjet tankok a Rákóczi úton

A keleti monstrum, az állig felfegyverkezett orosz medve, amely eddig mindössze fenyegetett, ezúttal odacsap. November 3-án, szombaton a szovjet csapatok előzönlík a kecskeméti repülöteret. A harcokcsík menetoszlopa miatt most már se föl, se le nem lehet közlekedni a Békéscsaba felé vezető 44-es főúton. A tankok a reptéri kerítéshez érve, egyre-másra lefordulnak a műútról, átvágnak a füves részen, majd egészen egyszerűen letarolják a kerítést. Senkit sem engednek a repülőgépekhez és a reptéri berendezésekhez.

(...)

Másnap, 1956. november 4-én, vasárnap egész nap felhőtlen az ég, mindössze egy fokos a levegő. A Ceglédi út és a Bethlen körút felől hozzátvetőleg húsz szovjet tank érkezik erős motorzajjal, láncfalpaikon dübörögve-csikorogva. Hajnali 5 órakor a Rákóczi út végéhez érnek, ahol két T-54-es harckocsi a rendőrség felőli oldalra fordul be, egy pedig a túloldalon áll meg. A többi harckocsi a Dióhéj Vendéglő felőli oldalán a városközpont irányába csörömpöl. Szabó Sándor rendőr végez aznapi szolgálatával, és kilép a rendőrség épületéből. Az ottmaradó egyik tankból kiugrik egy főhadnagy, megkérdi, melyik a milícia. Szabó Sándor rámutat az épületre.

A Vak Bottyán utca sarkára húzódó harckocsi lövege öt-hat lövést ad le a rendőrség épületére. Két lövedék az épületnek a Városi Mozi felőli oldalába csapódik be. A becsapódás következtében az ablaknyílás kétszeres méretűre tágul, és a lövedék a szobában robban fel. Kovács István rendőr felesége, Kovács Istvánné Tápai Margit szolgálati lakásukban tartózkodik. Fejsérülést kap, a házmester konyhájában leli halálát. A belövésakor az asszony kisfia, a mindössze hét esztendő Kovács László is a szobában tartózkodik, ő azonban szerencsésen átvészeli a robbanást. A szovjetek még kétszer belelőnek az épületbe ezen az oldalon. A téglák darabokra hasadnak, és kifröccsennek a járdára.

A szovjet csapatok a megyei börtönt s a bíróságot hajnalban támadják először, majd délelőtt 10 óra körül másodszor. Vasárnap lévén a bírák és az ügyészek nem tartózkodnak az épületben. Az épület földszintjén, a bejárattól balra eső részen működő telekkönyvi hivatalban papírdobozokban tartják a még a háború befejeződésekor a pincéből visszahozott telekkönyvi betéteket, melyek immáron több mint egy évtizede háborús golyónyomokat őriznek. Vajon újabbakat kapnak melléjük? A bíróságnál hajnalban életét veszíti Törteli Ferenc sorkatona. A szovjetek az első támadás idején kiszabadítják a volt ÁVH-sokat a börtönből. Dávid a szemközti lakás ablakából követi nyomon az eseményeket. Elégtételt érez, mosolyog, mikor ismerős arcok jelennek meg a kapuban.

A szovjet katonák miközben előre haladnak a patinás épületben, vaktában lőnek a folyosókanyarokban és a lépcsőfordulóknál. A törvényszéki alkalmazottak családjai – Lukácsék és Mareczkyék – félelmükben kimenekülnek szolgálati lakásaikból, és a rakárban bújnak el. Köztük van a tizenhárom éves Lukács Gábor is. Szekrényekkel eltorlaszolja az ajtót. Jó ideig várakoznak, s mivel nem történik semmi, Gábor a szekrények közti résen át kitekintene a folyosóra, amikor lövés dörren. A fiúcska földre esik, fejéből ömlik a vér. Anyja, a többi nő és a testvérek sikoltoznak. Jóformán föl sem fogják, miféle iszonyú dolog történt családtagjukkal. A katonák félrenyomják a bútorokat, lekísérik a foglyul ejtett embereket a Törvényszék épülete elé, ahol hátrakulcsolt kézzel, a falnak fordítva, sokáig kell állniuk. Lukácsné félőrtől a fájdalomtól kisfia halála miatt, azt sem tudja, hol van. Még nem tudják, hogy a férfiakat az újra üzemelő ÁVH pincébe fogják lehurcolni majdnem két hétre.

(...)

A Barátok Temploma melletti csemegeboltból kilépő Emma kabátszárát megcibálja a november eleji csípős szél. A ragyogó napsütés által beragyogott járda félkörben vezet

a Református Templom épülettömbje felé. A hirdetőoszlopon a Magyar Néphadsereg október végi felhívása díszleg, amelyben gyülekezési tilalmat vezettek be. „Drága Barátaink! Kecskemét dolgozói!” Fejből szinte az egész felhívást tudja már. Ajka hangtalanul mozog, a következő mondatot idézve: „Aki fegyverrel támad, fegyver által hal meg.” És akik fegyvertelenül haltak meg? Felidézi magában, hogy a fiúk milyen felindultan számoltak be Faragó Etelka haláláról. Amikor szembesítette férjét annak lehetőségével, hogy magyar katonák lőtték le, Gábor egyelőre védte a mundér becsületét, azt mondta, nem kizárt, hogy „felelőtlenül lövöldöző fegyveres csoport” végzett vele az esti órákban történt lövöldözés során. Emma kerékpárját a Kálvin tér felé tolja, éppen oda, ahol a kislányt a halálos lövés érte. Vajon Etelka vére még ott piroslik a kövezeten?

Lehajtott fejjel, arcát a szél hidegétől kendővel védve, nyomasztó gondolataiba merülve, lépked az üzletsor mentén. Meglazult a kerékpár első kerekére rögzített fémtáblácska, melyen a neve és lakcíme szerepel: Gereben Gáborné szül. Józsa Emma – Uzsoki utca 7/C. Szól Sanyi bácsinak, hogy erősítse meg a fémlapot, vagy beviszi ide, a Kálvin téri boltba.

A Főtérnek a Református Templom és a Barátok Temploma közti sarkánál szovjet T-54-es harckocsi vesztegel alacsony fordulatszámú motorral. Az irdatlanul széles láncalp benyomja a kövezetet. A közelben elhaladó fiatalasszony csaknem beleütközik a monstrumba. Aprócskának tetszik hozzá képest. Emma ijedtében megtorpan, egyik kezét szívére szorítja. Az ágyúcső egyenest rá mered. Csak nem fogja lelőni? Emmát rossz érzések járják át a zömök gépszörny látványától, zúgásától, s már bánja, hogy nem a középső járdát választotta. A rémület megdermeszti tagjait, egészen egyszerűen nem képes odébb menni. Úgy áll ott a biciklivel a lövegtorony végén, mint aki a kivégzésére vár. Kislánykorának nyomasztó álma elevenedik meg: Több ízben katonákról álmodott, láthatatlan, sötét arcú osztagról, amely puskát emelt felé, hogy lelője. Eszébe ötlük az 1944 őszi kiűrés, amikor fiatalasszonyként menekülniük kellett Kecskemétről a közelgő szovjet csapatok elől. És most, íme, itt áll a tankkal szemben. Vajon megint menekülniük kell?

Emma felocsúdik, ellép végre a harckocsi elől. A templom mellé ér, amikor elsüti ágyúját a téren veszteglő gépszörny. A dörrenés nekivágódik a környező épületek falának, és mellbe taszítja az asszonyt. Neki szánják sajátos üdvözlésképpen? Rémületében – éppen a kerékpárjavító üzemmél szemközt – ellöki a kerékpárt, s elszalad a Református Templom fekete vasrácsos kerítése mellett. A félelem kiömlik arcára, könnyekben úszó szemmel ér el a Rákóczi útig.

Egy ott lakó tizennégy éves fiú a Mátyási utcai mellékbejáraton át próbál bejutni az 5-ös számú bérházba, ám a házfelügyelő bezárta a kaput. Kifordul a Rákóczi útra, hogy a nyitva hagyott főbejáraton, mely fölött nagy körablak néz az utcára, osonjon haza. Emma látásból ismeri a szeplős, sötétszőke hajú fiúcskát. Lövés csattan, a fiútól néhány méterre, valahol az első emelet szintjén csapódik a házba. A fiatalasszony a fal mentén settenkedik, és a kamasz fiú nyomában beront a ház biztonságába.

A fiú még a lépcsőház előterében lapul. Alig fogja föl, hogy rálöttek. Vállal betaszítja az érkező asszony után az egyébként is lassan csukódó, nyílhegy formájú faráccsal díszített kaput. A két masszív ajtószárny lesz a fedezékük. A falhoz tapad, nézi a hátát a szemközti falnak vető asszonyt. Kezében rácsos szatyor, benne papírból kilógó kenyér.

Zihálva szívja be a levegőt, melle le-föl jár. Szája dacos. Barnás zöld szeme egyre a nő arcát nézi, pislogni sem mer, mint aki attól tart, hogy Emma eltűnik addig.

– Minden rendben, fiacskám? Nem sérültél meg?

A fiú megrázza a fejét.

– Ismerlek téged valahonnan. – szól elgondolkozva az asszony. – Már tudom. A Katonába jársz. Itt laksz?

– Itt lakom anyámmal, húgommal, kisöcsémmel és a nevelőapámmal – feleli halkán, mély hangján a fiú. – Béla vagyok. Benczúr Béla.

Emmának feltűnik, hogy a fiúcskának nem csupán az arca, hanem a keze is tele van szórva barna pettyekkel.

– Gerebenné. A fiam is Katonás, mit te. – Lágyan ejti ki szavait, gyengéd pillantást vet rá, amire csupán egy édesanya képes, mire Béla szeme könnybe lábad. – Ismered Gereben Bálintot?

A fiúcska nemet int a fejével. Egy pillanatra a csapóajtó felé fordul.

– Menj föl nyugodtan magatokhoz. Vagy inkább le, a pincébe. Biztosan ott vagytok. Anyukád nyilván szörnyen izgul miattad – ajánlja fel a fiatalasszony. – Én itt kivárom, amíg tiszta nem lesz a levegő.

Béla nem szól, mozdulatlanul marad a fal mentén. Nagy és zord lakás várja nyikorgó parkettával, homályos mennyezettel a hideg szobákban, hol néhány évvel ezelőtt meghalt apja emléke dereng régi, sötét bútorok között. Újabb lövés hallatszik. Mindketten összerезzennek, a fiú arca idegesen megrándul, tekintete elkínzott. Emma a homlokáról a kendő alá simítja vörös hajtincseit. Arca még nedves a könnytől. Elfordítja fejét, befelé pillant. A csapóajtón túlról, a nagy ház félhomályos mélységéből gomolygó csend, meg az itt maradt idő remegése érződik. A régi épület mintha a lövéseket visszhangzó lépcsőházával, önnön elmozdíthatatlan tömegével, rendíthetetlenségével válaszolna a homlokzatát főlsejtő becsapódásra. Magába fogadja a két menekültöt, nem adja ki az egyenruhás orgyilkosoknak, amíg azok el nem hordják az irhájukat.

(...)

Szovjet repülőgép berreg az égen, röplapokat szór szét a lerohant város felett. Gereben Gábor, aki a parancs értelmében tisztársaival egyetemben két napja a laktanyában tartózkodik, lehajol egy sűrűn telenyomtatott, magyar nyelvű papírért. „Mi nem azért vagyunk itt, hogy meghódítsuk országokat – szól az iromány – Nekünk nem kell mások földje, mások munkájának gyümölcse. Elegendő saját földünk és saját természeti kincseink vannak.” Gábor nem érti a röplap mondandóját, mely bizonyára magyar közreműködéssel készült. Akkor miért vagytok itt? „Hadműveleteinket a most alakult Magyar Forradalmi munkásparaszt kormány hívó szavára kezdtük meg, mely kijelentette, hogy Magyarországon a reakció sötét erői garázdálkodnak.” Ugyan miféle reakció? A százados arca rángatózik a dühtől. Ha ez igaz, Kádár hazaáruló! Idegen fegyveres erőket hívott be hazája területére! A röplap hemzseg a hazugságoktól. Tőkés reakcióval, a munkások és a parasztok kisemmizésével fenyeget; odáig elmegy, hogy „a fasizmus bevezetésének reális veszélye áll fenn.” Elhisz ekkora hazugságot bárki a városban? Miféle fasizmussal riogatnak a szovjetek? Tizenegy év eltelt a háború lezárá-

sa óta! A röplap szerint Nagy Imre kormánya nem akart harcolni a reakció ellen, amely következtében „fegyveres ellenforradalmi bandák gyilkolni kezdték a munkásokat, az igazi hazafiakat, raboltak és kegyetlenkedtek.” A röplap arról tájékoztat, hogy Nagy Imre kormánya szétesett, az országban zűrzavar uralkodik. A szovjet erőket a rend, a nyugalom és a béke helyreállítása végett kérte fel a kormány. „Magyar testvéreinkről” meg a magyarok iránt érzett tiszteletéről papolnak. Felhívják a „Magyar Hadsereg katonáit és tisztjeit, hogy szorosan működjenek együtt” velük „a szabadság és demokrácia érdekében, a reakció felbőszült elemei ellen.” Szitkozódva széttépi, s elszórja az irományt a laktanyaudvaron.

Asztalára Kenéz az Igazság nevű újság november 2-ai számát rakta. Gábor tébolyult szemei előtt egy darabig értelmetlenül, kiolvashatatlanul hullámoznak a sorok. A 60 fillérért kapható lap Eisenhower amerikai elnök televíziós és rádióbeszédét idézi: „Európa e táján új nap virrad. Az egész világ csodálattal figyelte a bátor magyar népet, amelynek fiai életüket áldozták, hogy külföldi uraiktól függetlenekké váljanak. (...) Világos, hogy ha a Szovjetunió teljesíti ígéretét, és valóban visszavonja csapatait Magyarországról, Romániából, Lengyelországból, akkor hatalmas lépés történik afelé, hogy még e nemzedék életében megvalósuljon a nemzetközi igazságosság, bizalom és megértés.” Gábor csalódottan elhúzza a szája szélét. Miféle ígéretét? Porhintés volt minden szó! Az USA elnöke beszédében sietett hozzátenni, hogy „Amerika a kelete-európai új szabad kormányokat nem tekinti fegyveres katonai szövetségeseknek.” A százados felsóhajt. Az álmodozások kora mindenki számára lejárt. Nem kapnak katonai segítséget Amerikától.

1956. november 4-én folyamatosan érkeznek a jelentések arról, hogy a szovjet csapatok a repülőtér elfoglalásával egy időben körülfogják a laktanyákat. Parancs érkezik a hadosztályokhoz, mely szerint „lőni nem szabad, és a szovjet csapatok utasításait mindenben végre kell hajtani.” A 27. Hadosztály parancsnoka a parancsot nem akarja végrehajtani, és utasítja a hadosztály csapatainak a tüzelésre. Csak hosszas telefonbeszélgetés során sikerült az őrnagyot jobb belátásra bírni, hogy visszavonja a tűzparancsot.

Kinyitják a kaput, a gépkocsikat pedig visszarendelik a garázsba, nehogy a beözönlő tankok eltapossák őket. A parancs szerint a katonák a körletben maradnak, kitarják az ablakokat, és lefekszenek a padlóra, ám nagy részük a hátsó kerítésen át elmenekül. A kórház szemközti épületéből látják, amint a katonák kilépnek a szögletes épületekből az udvarra, eldobják fegyvereiket, feltartott kezekkel állnak szovjet géppisztolyok előtt. Micsoda szégyen! A laktanyákon mindenütt ellenállás nélkül folyik a lefegyverzés. Gereben Gábor a Hadtest Parancsnokságon ezalatt élénk vitát folytat társaival a fegyveres ellenállásról. Az azonnali harc mellett teszi le a voksot, ám alulmarad a vitában. Dávid és Góliát harca elmarad. Gáborban elpattan valami. Legszívesebben kimenne a laktanyaudvarra, és annyi szovjet katonát lőne le, amennyit csak tudna. Hozzá hasonlóan még pár tiszt kifordul önmagából. Elöljárójának ismételt és igen kemény közbelépésére van szükség, hogy elejét vegyék Gáborék kétségbeesett, értelmetlen akciójának.

– Látta ezt a förmedvényt, őrnagy bajtárs? – lobogtat egy másik röpcédulát a százados. – Nem azért lettem katona, hogy eláruljam a hazámat, a városomat! Hogy kiirtsam a családomat! A barátaimat! – ordítja Gábor a folyosón, és gombolni kezdi magán zubbonyát. – Akkor miért történt minden? Miért, őrnagy bajtárs?

– Jogosak az indulatai, százados bajtárs. Tudok a húga Tiszakécskén szerzett sérüléről. Nagyon sajnálom. A hadseregben is számos sebesült van. Rajtuk kívül elesett társainkat sem tudjuk kellőképpen meggyászolni – feleli együttérzőn az őrnagy. – Mindamellettt arra kérem, őrizze meg a hidegvérét, és engedelmeskedjen a parancsoknak.

Kenéz és Balla hüledezve ácsorognak a folyosó végén. Még nem tapasztalták Gábort ennyire felindultnak. A laktanya bejáratánál harckocsijával parkoló szőke hajú, orosz páncélos tiszt odaszól a másiknak:

– Tü prav, Vologya. Vengri sztróili vozdúsnüje zámki – Kezével körívet ír le a levegőben, mintha az egész várost és az országot körbefogná, birtokolná, majd megvetően legyint.

Az udvarra érve Gábor elcsípi a megjegyzést. Oroszul odakiáltja nekik, hogy takarodjanak a hazájából. Balla Kenézzel együtt lefogja Gábort, máskülönben nekik menne a hangosan röhögő szovjeteknek.

ÁDÁM TAMÁS

TISZTA IDŐBEN

Tiszta időben van remény,
hogy megtaláljuk Raszkolnyikov
rongyait, megtartjuk emlékül,
vagy elégetjük szemünk
paraszával, ha felzúg a lelkiismeret.
A vörös pöttyös zoknik eltiport
katicabogarak, szállni többé már
nem lehet. Véres falevelek
ropognak, puhulnak az ékszerek
egy elrejtett malomkő alatt.
A zsebből kihulló nyaklánc csábító,
eladható a lelkiismeret, de más
megoldás is akad. Lassan fonnyadva,
szádkás deszkákon várni, amíg
szakad a nádas mennyezet.
Tiszta időben baltája is kezünk
ügyébe kerül, lapjáról lemossuk
a rémült arcokat. Rügyeket hasítunk,
utat nyitunk a szirmoknak. Mire
Szibériában kinyílnak, nyolc év is lehet.

BODNÁR ÉVA

JELENLÉT

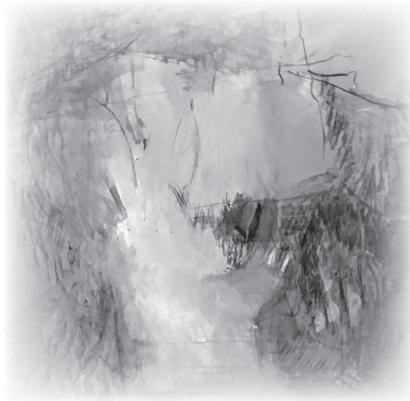
Vágy szülte akaratból
formálódunk testté, jelenlétünk
időzónák közt száguldó gondolat,
friss vért hordoz a perc,
amelyben lebegünk.

Valamikor megtorpanunk,
az út porába vájjuk körmeinket,
s mint repülés előtti sasok
karmoljuk a földet jeleket hagyva.

Nem leszünk elveszettek,
ahogy árvák sem vagyunk,
örökbe fogadott az örvénylés
időtlen körforgása,
s míg remegő kezünkben
üres ígérek hullnak élénk,
kiszáradt torokkal koldulunk
jövőt magunknak.

Minden perc számít,
teremtő gondolatok érelik az időt,
mégis várunk valamire,
talán újabb feloldozásra...

...közelít a pillanat,
kezünk csapkodva követel,
s belefutunk a mindenségbe,
mint némán kéregető koldusok.

*Balló Andrea:
Kompozíció*

MÉSZÁROS GÉZA

LÁSS CSODÁT!

A Darányi István gyűjteményéből válogatott kiállítás elé

Banner János, az önmagát szívvel-lélekkel békési embernek valló tudós, nemzetközi hírű ősrégész és néprajzkutató gondolata így szól: „A CSERÉP IGAZAT MOND, HA NEM MI AKARUNK BESZÉLNI HELYETTE.” Találó ez a hasonlat a Darányi István gyűjteményéből válogatott kiállításra, pedig a műgyűjtemény gazdája nem a lassan mozduló régmúlt, hanem inkább az egészen soha utól nem érhető jelen kutatója. Mégis kézenfekvő a gyűjtemény darabjait egy a régészek által feltárt leletanyag törött vagy csodásan épen maradt cserepeihez hasonlítani, amelyek igazat akkor szólnak, ha nem mi akarunk beszélni helyettük.

Találó azért is ez a hasonlat, mert amikor a kiállítás gondolata megszületett, gyűjtőjük még megnevezni sem kívánta magát. – A meghívón se lesz rajta, hogy ez a Te gyűjteményed? – szegeztük neki a kérdést. – Nem, az nem fontos! – mondta ő. Címnek is egyszerűen elég annyi, hogy: „LÁSS CSODÁT!”

Hát ez abban a világban is ritka csoda, amelyben két egyforma nem létezik. Ő is úgy gondolhatta tán, mint Banner János, hogy az ő gyűjteménye is csak akkor tud igazat mondani, ha sem ő, sem más nem akar beszélni helyette. És mivel ez így igaz, én sem beszélek a kiállított művekről most egy szót se! – és itt be is fejezhetném ezzel, ha nem szeretném annyira azt a világot, amit Darányi István, a gyűjtő és ez a kiállítás számomra képvisel. Ezért három olyan más dologról szeretnék röviden szólni, amely a művek saját beszédének meghallgatását segítheti: a művészetről, a műtárgyak gyűjtéséről és végül magáról a gyűjtő személyiségéről.

A MŰVÉSZET MINDIG TÖBBET ÉR, mint amennyibe kerül. A televíziónak köszönhetően tudjuk, mit érzünk, mikor remekművek a szemünk láttára pusztulnak el, mikor szétvernek egy múzeumot, vagy a párizsi Notre Dame lángba borul. Fájdalmat azért érezhetünk, mert minden emberi kéz alkotta tárgy vagy mű a mi tulajdonunk is, mégpedig a legősi jogon, az emberiség egészéhez való odatartozás jogán. Mert egy mű mindenkor különös gonddal készül, egy olyan cselekvésre elszánt tudatállapotban, amelyben a döntő kérdés az – és ez talán első hallásra hihetetlen –, hogy létezem-e én egyáltalán?

A művészet, mint minden a csendből kimozduló emberi cselekvés, mindig a létezés bizonyítéka is. Olyan népesség, amelynek nincs saját művészete, az utókor számára valójában nem létezik, egyszerűen azért, mert egykori létére nincs hol rápillantani, eltűnik nyomtalanul. Minden életpárti emberi közösségnek a saját művészete teremt helyet az ég alatt. A magyarokénak is, ha tudunk róla, ha nem.

A MŰVÉSZET VALÓSÁGA SZABADÍTÓ, mint a hajnali harangütés; a hajnali harangütés, amely az álomból naponta elindít az ébrenlét felé, és – megelőzve kétségeink okfejtő bunkócsapásait – azonnal képes megértetni velünk, hogy e világon a mindenség egészével együtt lélegezve létezünk.

Mi az, amivel bennünket egy mű boldoggá tehet? Alaptétel, hogy a művész mindig meg tudja valósítani azt, amit akar. Azzal, hogy felismerjük, hogy egy kép mit ábrázol, nem igazán jutunk messzire. A kép témája ürügy, így nem boldogít az sem, ha megtudom, hogy a kép címe és a témája egymásnak megfelel. A cím elindíthat egy úton, de arra nem kényszeríthet, hogy menjek is rajta valahová. Itt az ábrázolásnak az a szerepe segíthet nekünk, amelyre tudatosan ritkán gondolunk. Az ábrázolás ugyanis egy olyan időkapzsula, amely átírhatatlanul megőrzi azt a pillanatot, amelyben létrejött. Pontosan ezért sokkal nehezebb ábrázolást hamisítani, mint írott szöveget. Egy ábrázolás létrejöttének örökös jelenében őrzi azt, amit szolgál; és őrzi a művész örömét és sikerét is, olykor még boldog keserveit is, amellyel munkája célját elérte. Az ábrázolásnak – egy gyermekrajznak is – ez az a felnyitható magva, ami a nézőnek a kiterjedő létezés boldogító élményét képes adni.

ÉS MOST DARÁNYI ISTVÁNROL, aki akkor sem fog többet elárulni magáról, ha én most nem szólok róla egy szót se. Tőle tudjuk, hogy még nem volt gyűjtő, csak „egyszerű kisgyermek”, amikor egy tehetségesen vonzó leány iskolatársa rajza úgy tetszett meg neki, hogy arra gondolt, milyen jó lenne, ha ez az övé lehetne. Mi kellett volna, hogy vágya teljesüljön?

Mi kell ahhoz, hogy egy műtárgy a birtokunkba kerüljön? Sok útja-módja közt mi most maradjunk annál, hogy egy mű megvásárolható. Képet soha nem azért vesz magának rendes ember, mert pénze van rá. Ennélfogva aki művészetbe fektet, az mindig gazdagabb, mint amennyi pénze van. Sajnos, egy mű megvételének izgalmas és gyógyító erejű élményét ma túl kevesen ismerik, ezért – egy kissé frivol hasonlattal – részletezem:

Kell hozzá a tetszés és a birtoklási vágy a szerelemből, kell a pillanatnyi elmezavar, amely Napnál világosabban az örök életre utal, és végül kell hozzá az a vigasz, hogy aki józanul örökké ésnél marad, és ezért soha nem cselekszik, az bizony – kihal! Egy műgyűjtemény jelképesen sok ilyen apró szerelmi házasság révén így áll elő, amíg a bokra nem társadalmi vagy pénzügyi megfontolásokon virul.

De Darányi Pisti életében e jelképes poligámia első láncszeme nem állt elő, mert a leány rajza nem lett az övé, ő maga ekkor még megmaradt a szenvedélyes helyett a szenvedő mérlegelésnél – és a birtokbavétel lehetősége elszállt! Maradt a fájdalom, ami látni tanít, és ez fontos, mert Gyűjtőnk ettől kezdve bátor. Megfogadta, hogy többé ilyen égő dolog már nem fordulhat vele elő.

Idővel két Herman Lipót rajzot kapott ajándékba Lipi nénitől, a művész özvegyétől, azzal az intencióval, hogy legyen ez a két rajz egy leendő műgyűjtemény alapja. Ez bevált, örök tanúságát adva minden jótét cselekvésnek.

Később Fáy Győző volt az a mester, aki meglátta benne a gyűjtőt, és kíméletes mód-szerekkel úgy terelte, hogy képezzen magából pontosan tájékozódni képes profit. Ennek jegyében járta be többször Európát, hol egy-egy munka, hol csak egy fontosnak tartott kiállítás miatt. Elképzelni sem tudom, hogy ő, aki az internet közelében sem jár, honnan szerzi be információit, de tapasztalom, hogy Darányi mester mindenről tud, amiről európai múzeumokban járva, időszakokra, nevekre bontva, napra készen tudni lehet. Munkatársaira úgy talál rá, hogy felfigyel szakmája legtehetségesebb tanulóira, munkára maga mellé veszi és tanítja őket. Egyikük – aki legnagyobb Rácz Áron néven van jelen – neki köszönhetően ma egyetemi szinten szobrászatot és restaurátor mesterséget tanul.

A mi gyűjtőnk tehát nem pénzügyi befektető, hanem kőszobrász, az anyag és az alakító mesterség mélységeinek ismerője. A szakmai önbecsülésből fakadó alázat híve, aki Mattioni Esztertől tanult és ért a színes hímeskövekhez. Hála Kiss Sándornak, aki a szobrász Wagner Nándor örökséget ápoló Academia Humana magyar-japán alapítvány elnöke, Darányi István Wagner Nándor két monumentális szobrát véshette kőbe. Faragott Melocco művet, a Margit híd, az új Kossuth-szoborcsoport alakjait, domborművet a budavári Királyi Lovarda falára; tehát az ország legfontosabb műemlékein és emlékművein dolgozik, szó szerint kőkeményen. Járja a maga útját és gyűjtőként minden őt megszólító apró töredékért is lehajol, mindenért, amin a szobrász és festő képalakító tehetsége számára felragyog. Így kerül itt elénk a legismertebbek mellett a sok alig ismert vagy teljesen ismeretlen művész neve, mind ragyogó és szívet melengető teljesítménnyel: a magyar művészet teljességének mérhetetlen többlete az, ami ebből megsejthető. Jóval több remek művésznünk volt és van, mint akikről tudunk!

DARÁNYI ISTVÁN MINDEZEK FÖLÖTT BÉKÉSI, aki csak átmenetileg tartózkodik Budán, Párizsban, Bécsben, Drezdában, Nápolyban, a Magyar Parlament kupoláján vagy Üröm műhelycsarnokában és minden más helyen. Mindenhol úton van, csak itt Békésen van otthon. Ő azért maradt olyan, amilyennek szeretjük, mert tudatosan ide tartozik. Miatta, az ő jóvoltából ismertük meg sokan az országnak ezt a táját, ahol – jó ha ezt tudják a békésiek is – még ma is az Úr paradicsomi gyümölcsöskertje terem.

BERKES JÓZSEF

TAVASZI KERTBEN

Éjszakai pára száll fel a talajról.
Kilehelte nedves lelkét a föld.
Óhajtja a megtermékenyítést,
és én magot szórok
szent nyiladékába.

CSOKONAI ATTILA

AUTÓS MESE

Tél van.

Az újpesti erőmű dolgozik rendesen: ontja a füstöt.

A rákospalotai szemétegető kéménye a vastag köd miatt nem is látszik.

Egy-egy nagy fekete varjú túlköl valahol.

Szarka telepszik a panelház szélére.

Kövér galambok gubbasztanak körben a partizánmúlt-víztorony peremén.

Hiányzik az elköltözött madarak csivitelése, csicsergése, csiripelése, csivogása, trillázása.

A hóborította autók, dérepte szélvédőkkel megpróbálják pótolni őket.

Valamelyikük egyszer csak megtöri a csendet:

– KON – mutatkozik be egy nagy, sárga Renault Clio.

Valamit morog a mord Ford, talán azt, hogy „ott a társa: IZR”, talán azt, hogy „GOY”, egy Chevrolet-ra utalva, amelyik elől keresztet, hátul Nagy-Magyarország matricát hord.

– IDE – invitálja társait egy szürke Suzuki, hátsó szélvédőjén Baby on Board.

– JER – előkelősködik a Citroen.

– IAJ – jajdul fel egy Opel Corolla, amelynek kicsit be van nyomva az orra.

– MOD... MOD... – dadog egy jólnevelt Yaris.

– IFJ – fiatalítja magát az ősrégi Maruti.

– SZMOG, néma esz-szel – szellemeskedik egy ötajtós Golf.

– YBL – fitogtatja a műveltségét egy ezüstfehér Mazda.

– HVG – reklámozza a hetilapot a Mercedes Benz. Inkluzíve az éppen csökkentett benzinárat.

– Ó, Mondeo, mért vagy te Mondeo – hallatszik Skoda Felicia sóhaja. (A Ford feléje fordul.)

– Gyerekek, tud itt valaki csehszlovákul? – kérdezi a Fiat Panda.

– ANO – hangzik egy közeli Skodától.

– Akkor most igen vagy nem?

– Jawohl! – kiáltja a Volkswagen Golf.

– LAB, LOB, LAB, LOB – csúfolódik egymással egy Opel és egy Nissan Almera.

- KOC, maga nem babonás? – érdeklődik egy bordó Volvo.
- KHH –köszörüli meg a torkát egy Dacia.
- GOL! – Végre egy futballdrukker!
- MAM! – Ez meg a mamája után sír?
- Forduljon inkább az IMF-hez! – javasolja, vajh kinek, a nagyfarú Honda Jazz.
- LWC, maga óvakodjék a pórázatlan kutyáktól! – ugratják a mindig tolakodó elegáns Seat Toledot.
- ICC – mondja egy beszédhibás Peugeot a tarka kóbor macskának, mely most ballag át a bezárt kocsmá előtt a jeges úton.
- Audik, BMW-k, KIA-k, Toyoták és ki tudja még, hányféle gyártmány.
- Amott egy elszánt kis csoport politizál:
- KMP! LMP! VVD! ÖFP! – A két utóbbi holland, illetve osztrák jobboldali párt.
- Na, b...k itt még egy kicsit, aztán holnap megint munkába megyek – szól egy kis autó, utalva a pajzán kandúros viccre.
- Pár öregebb kocsik göcögve nevet:
- Holnap már úgysem kell itthon maradnunk.
- A mesteri főpolgár lefújja a szmogriadót – biztatják egymást.
- IRD! – szólít meg végül egy vén Trabant, aki új rendszámot kapott az új évezredre.
- Meglesz – bólintok derűsen. GO HUNGARY!
- S azután nagy csend áll be megint.
- Csak az Árpád út forgalma hallatszik ide tompán.

HERTELENDY GÁBOR

TÖRTÉNELEM

1526

Mikor a magyar keresztény nem maradhat
Mikor cserbenhagy a kedves Kelemen
Mikor török kannibál fal fel elevenen

1920

Mikor egy földet három hegy nyúz
Mikor hiába minden szó
Mert az ördög maga Klémenszó

1849

Szép hazámmal így mi lesz?
Mi lesz, ha ez az önző Európa
A magyar sorsot Haynaura bízza?

1956

Ezernyi vér miért hullott?
Hogyan kedvelhetik oly sokan Kádárt,
Aki a kötéllel annyi magyart várt?

RECENZIÓK ÉS VERSEK

JAHODA SÁNDOR

VISSZAÚT '81 ÉS '83 KÖZÉ

Lukáts János: Szerelmem, Kelet-Berlin

Korántsem nevezhető holmi szerelmes-regénynek, Lukáts János legújabb kötete, a *Szerelmem, Kelet-Berlin* című, amelyet a Hungarovox Kiadó jelentetett meg a 90. Ünnepi Könyvhétre – viszont másnak, igen: „A könyv írója 1981–1983 között a Berlini Humboldt Egyetem magyar lektora volt.” (Hátsó borító szöveg), és az ez időszak alatti színes és érdekes berlini élményeit, tapasztalatait írta meg, e művében.

A mű címe sejteti, hogy írója igen kellemesen érezhette magát Kelet-Berlinben, akkoriban. És ez már azért is érdekes lehet a számunkra, hiszen akkor már bő húsz éve megépült a Nyugat- és Kelet-Berlint kettéválasztó, hírhedt Berlini fal. Az emberek tudták, hogy odaát már a mesés Nyugat van... Sőt: „Ha pedig kihajoltam egy kicsit (a tizenharmadikon az ember meggondolja az ilyesmit), valamelyik nyugat-berlini lakótelep fehér bábeltorony-erdejére láttam” (19.) – írja szemléletesen Lukáts.

Egyfajta fanyar humorú, enyhén távolságtartó, de azért nosztalgikus visszatekintéssel fogalmaz az író. Nem tudom nem megemlíteni, hogy a '87-es remek „nyugati” Wim Wenders film, a *Berlin felett az ég*, majdnem ugyanabban az időben készült, mint Lukáts Kelet-Berlini tartózkodása. Úgy néz ki, tényleg van valami varázsa Berlinnek. És ez független attól, hogy a két Fél, akkortájt kölcsönösen démonizálta egymást. Lukáts János szépen mutatja be, hogy: emberek vannak csupán – akár az egyik, akár a másik oldalon. És hogy „a bűnös náció”, a német sem ördögi.

Szellemes – és jó értelemben vett –, csevegő stílusát élvezet olvasni. Íme, egy kis ízelítő: „Harsány 'Servus!' köszöntéssel üdvözölt minden reggel az épület pedellusa, aki roppant méretű, hegyes füleivel nagyra nőtt denevérre emlékeztetett” (8.); vagy: „A sarkon túl korunk NDK-szocialista építészete állt előttünk, vagy inkább meredt élénk” (18.)

Az egyetem bizonyára kellemes hely lehetett, a leírás szerint. A tanítványok helyenként lelkesek voltak: „(...) és házi feladatot nem voltak hajlandók készíteni. (Ez egye-

tem! – mondták ilyenkor.) Én azonban nem engedtem a sajtószemléből. (Ez egyetem! – mondtam ilyenkor.) (22.); „Felolvastam, aztán felolvastattam a verset. Először döcögve ment, aztán... szintén” (58.)

Persze, maga a Kor is meg-megmutatkozott a lektor úr számára: „– Tudod, mi lesz ezekből a gyerekekből? – majd magyarázóan kiegészítette: – Ha végeznek, tudod, hol kapnak állást? – Nem tudom! – és csodálkoztam a kérdésén. – A Belügyminisztériumban. A levélbontó részlegen. Ők, a magyar szakos hallgatóid fogják ellenőrizni a magyarul írt és a Magyarországról érkező leveleket. És jelenteni... Persze, nem mindet. Csak úgy, szűrőpróbaszerűen... Hát, jól tanítsd meg őket!” (24.)

Úgy néz ki, valóban jól tanította őket a lektor úr. Bár, az nem került leírásra, hogy mi lett a tanítványok sorsa – ’83 után, miután az író hazatért. Nyilván, ’89-’90 után más lett minden. És csak remélhetjük, hogy az akkori diákok közül „ragadt rájuk” némi magyarság-élmény.

Fontos, és annál érdekesebb mű a Szerelmem, Kelet-Berlin: egy értelmiségi írta meg ottani élményeit, emlékeit. Mert hisz, sokan dolgoztak akkoriban az NDK-ban, szakmunkásokként, segédmunkásokként, ám ők nem nagyon írták meg ott-tartózkodásuk milyenségét-hogyanságát – vagyis elég keveset tudunk róluk. Lukást János szerencsés volt – belülről láthatta az akkori Kelet-Berlint, kívülrőló magyarként. És íróként. Aki ilyen húrokon is tud játszani: „Megiszom a sört a kacsához. Az állat is hadd örüljön, legyen valami elégtétele.” (35.)

Olvasmányos, elgondolkodtató, hogy ne mondjam, szórakoztató művet írt – persze nem lektúri értelemben –, Lukást János. Irodalmi stílus-ínyenceknek, kifejezetten ajánlható. Aki csak ezt a művet olvasta az írótól, elégedett lehet vele – és szinte már várja az újabb könyveit.

Bevallom, én is így vagyok vele.

*Lukás János: Szerelmem, Kelet-Berlin,
Hungarovox Kiadó, Budapest, 2018*

NÉMETH NYIBA SÁNDOR

SÚLYT VESZTETT ÉLETEK

Zuhanóesésben becsapódok kínjaimba.
Csobbannak a kapaszkodó, súlyt veszttett életek.
Felkap a tudat biztonsága, kiönt könnyeket.
Érzem, a mindenségbe dobbanok, mozdul a csend.

Maga előtt görget a remény, hitem megreccsen.
Az ismerősen nyikorgó, vén ajtón belépek.
Surlódik tolongó magányom, fényre nevet.
Kis örömben itt hagy nagy bánatot, végzetet.

POZSGAI GYÖRGYI

EGYMÁSRA HANGOLÓDVA

Baka Györgyi: Határátlépés fölfelé

Ritkán fordul elő velem, hogy egy frissen kiadott verseskötet írásai – az első pár költemény elolvasása után – azt az érzést keltik bennem: a szerző világa visszhangzik az én írásaimban is. Akárha az ő szavainak felütése az enyéimben is testet öltene, csak egy más miliőben. Az alkotások filozofikus lebegése szinte ráhangolódik az általam megpendített húrok dallamára. Két ember egymástól távol, mégis egymás közelében. Nem hiábavaló paradoxon ez, hisz Baka Györgyivel jó barátságban vagyunk, de alkotói tevékenységét még nem tudtam tüzetesen áttanulmányozni. A közvetlenség, bensőséges irányultság azonban előre vetítette fent említett tapasztalatomat.

Honnan indul az a különös rezgés, amely a szívdobbanásokat viszi egyre messzebb, és egyszer csak megáll a megtalált eszmék tengerében? Milyen alkotói nézőpont tárja elénk a létigazságok sokaságát? Megragadó az, ahogy a bonyolult kérdéseket az egyszerű, letisztult fogalomkörrel ábrázolja. A költő gondolatai általános érvényűek, és mindannyiunk számára sokatmondóak. A verseket átszövő szentenciák pillanatok alatt belevésődnek agyamba, és egyre jobban késztetnek a tovább gondolásra. Nem tudom figyelmen kívül hagyni azt a törvényszerű létigazságot, hogy az ember megpróbáltatásai acélozzák akaraterejét és fénnyé élelik.

„Amit teherként
veszel magadra, majd
szárnyként emel.”
(*Létparadoxonok*)

A filozófia legkérdésesebb kulcsszavai törnek fel a versek mélyéről; hit, tapasztalás, felfoghatatlanság, paradoxon stb. A versekben ott a „világ és én” problematikája, mely melankolikus hangulatba ágyazza a személyes és az egyetemes gondolatokat. A para-

doxon különös sajátossága izgatott szívdobogások közepette nyilvánul meg, a látszólagos ellentmondások mögött ott a folyóként sodródó természetes igazság.

A költőnek nélkülözhetetlen eszköze a nyelv. A szavak végtelen áradása erőt kölcsönöz az alkotáshoz, ugyanakkor roppant fáradságos dolog megtalálni a mindent kifejező megfelelő szavakat, amelyek telítettek – érzelmeket, gondolatokat, szellemi izgalmat, tevékenységeket fejeznek ki, kételyeket, bizonyosságokat egyaránt magukban hordoznak. Néha úgy érzi az ember, hogy üressé válnak, s ez konfliktust idéz elő önmagunk és a világ között. Környezetünk kifejezhetetlensége sokszor feszültséget teremt a szavak és a lelkivilágunk között.

„Mellettem
elfutnak a szavak,
hová lett belőlük
a sugárzó gondolat?”

(Metaforák)

Ezek a sorok is jelzik, hogy a „minden” kifejezése lehetetlen, de nehéz tudomásul venni. Nagyon megragadott Baka Györgyi sokatmondó metaforája a szavakkal kapcsolatban:

„Szavak erődje, védj meg:
bujdosom benned, tölgyerdőben,
lombod fakasztja lélegzetem”
(Megtört szavak)

Csak a „bensőben megtalált szavak” adnak némi bizonyosságot. Alany és tárgy, alfa és ómega az Egy, amely önmagában létezik. Én ezt az „egylényegűséget” másként élelem meg – nálam az alany és a tárgy választási lehetőség.

„A szó zarándok;
ha akarom alany,
ha akarom tárgy...”
(Metaforák)

Költő társamnál ez így jelentkezik:
„Vágyam mégis Hozzád
vezet, akiben alany és tárgy
együtt születik...”
(Eszmélésem gyújtópontja)

A megváltás témaköre gyakori költői dilemma. Az elrontott világ helyreállítása, megváltása azokban a gondolatokban fedezhető fel, amelyek a feltámadásra utalnak, vagyis a szó denotatív jelentését emeli ki. Más esetben azonban a kezdet előttisége visszaálmodása a fő kifejező erő. Jó lenne úgy elkezdni valamit újra, hogy azt nem rontjuk el. Sajátos toposza ez a filozofikus költőknek. Gondoljuk csak Mandelstam: *Silencium* című versére:

„Maradj meg habnak, Aphrodité,
zenévé változz vissza szó,
szív, ősforrással áradó,
homályló szív, ne légy te szívvé!”
(Ford.: Pór Judit)

Baka Györgyinél ez a téma így fejeződik ki:

„Visszatérés: hazatalálás
az ősi kezdethez, ami már
rég elsorvadt bennünk.”
(Határátlépés fölfelé)

Magam gondolkörében szintén Aphroditéhez kötődik a kezdet előttiség visszaálmódása:

„Kezdet előttbe süllyedünk.
Nem sóhajt fölöttünk
világító érzélem,
még minden a régi,
nem sejlik fel
a holnap.”
(A kezdet előtt)

A poétessza műveiben a halál téma is felsorakozik a filozófiai kérdéskörébe. A halál rendkívül szenzitíven mossa a lelkünkbe az elválás örökérvényűségét. Nincs nyelv, mely szavakkal tudná közvetíteni elveszett szeretteinkhez szóló sirámainkat. Csak sejtelmes misztikumban tapogatózunk, a természet különös hangjaiban hozzánk simulnak a képzelet keltette kapcsolatok:

„Fehér fény-nyelven susogsz a lombok között,
bár szavaid nem értem,
bátorító érintésed érzem.”
(Együttlét árvaságban)

A halál nemcsak filozófiai értelemben fontos Baka Györgyi verseiben, hanem annak pszichikai lényege is, és ehhez szorosan kapcsolódik az ember fény-természete. A fény megfoghatatlansága párhuzamban áll a nyelvvel való kifejezhetetlenséggel. Mintha a kommunikáció valamely más dimenzióban, más nyelven lenne elképzelhető. A fény, mint az ember egyik lényegisége Kosztolányinál is feltűnik a *Halotti beszéd*-ben: „Akárki is volt ő, de fény és hő volt.”

Az egyszerűség megrázó döbbenete mindenkit elragad. Boldizsár Ildikó a meseiséggel kapcsolja össze az ember fényes oldalát, amely a jóság meglétét igényli. „Ha angyalok nyelvén szólok is...” – olvashatjuk Pál apostol korinthusiakhoz írt levelében. Az embe-

ri nyelv nem képes a szent világot elérni. Egyfajta lelki kommunikációt feltételez a holtakkal. Az áttörhetetlen akadály, mely elválaszt eget és földet, életet halált soha nem múló emlékezéssel nyitja meg képzeletvilágunkat, és halhatatlanná teszi a visszaidézett szíveket. Különösnek, egyedinek találok a kozmikus relativitás kifejeződését Baka Györgyi egyes verseiben.

„Csillagok éjszakájába hullok
fölfelé, dől kérlelhetetlenül
rám a melegség, a bonthatatlan
Egység felfoghatatlan áthatása.”
(*Telítve léttel*)

Bizonyos fogalmak csupán a földi lét aspektusából léteznek. Az univerzum rajtunk kívüli világában nincs „föl”, nincs „le”, nincs „alatta”, „fölötte”. A tér relatív. A poétessza úgy állítja elénk a tér és idő viszonyait, mint a festészetben Marc Chagall a lebegő figuráival.

Számomra megkapó a példaképek egész kötetén keresztül történő elénk tárása. A tőlük vett idézetek megérintenek, hisz munkáimban én is gyakorta hivatkozom ezekre a szerzőkre. Dosztojevszkij, Rilke, Mandelstam, Gogol ott lebegnek világomban, és Baka Györgyi mottói szinte átérzik a mély gondolatokat, melyek szinte ráhangolnak bennünket a példaképekre, illetve megpendítik az általam felvetett kérdések húrjait. Hamvas Béla gondolatvilága különösen közel áll a költőnőhöz, és ez egyben fárosza annak a költőcsoportnak, amelynek alkotói hasonlóan értelmezik a világot.

Különösen megragadta figyelmem az *Áttetsző tisztaság* című vers. Egy képzeletbeli helyzetben hallgatja a szemlélő a nagy előd lélekhez szóló szelíd szavait. A világ megrendítő tendenciái az apró dolgok mikroszkopikus jelenségeiben lüktetve nyilvánulnak meg. Hamvas Béla mikrokozmoszába sűrűsödik test lélek és szellem. A természet részei vagyunk, nem kell az elemek fölé emelkednünk, hisz a bennük megbújó törvényszerűségek ránk, emberekre is vonatkoznak.

Olykor egy alkotó bőrébe bújik a kötet szerzője, és két világ összemosásával alkot egy harmadikat, melyet az idő tesz halhatatlanná, igazzá. Érdekes a Gogol világát megvilágító vers, melynek olvasása közben nem tudok elvonatkoztatni jelenünk hasonló vonatkozásaitól sem:

„Isten hiányáról kiáltok, de
nem hallja senki – aki hallja,
félreérti, növekszik a kapzsiság,
a képmutatás, a természet
kifosztása, eleven testekben
holt lelkek bolyongnak.”
(*Gogol kiáltása*)

Nem lehet átlépni Andrej Tarkovszkij különös meglátásain, melyek Baka Györgyi érzelm- és gondolatvilágán átsütnek. Látszik, hogy megragadta őt a művész filmjeinek

hangulatisága. A fojtott atmoszférában szívdobogtató igazságokat kiált a filmrendező a világba. Bennem is megelevenednek a filmek egyes jelenetei. Számomra az egyik kedvenc az Andrej Rubljov, annak is a harangkészítés és megszólaltatás csodálatos jelenete. A festő a mélyből igézi az ég felé a sejtelmes harangkongást, melyben minden benne van: sóvárgás, sírás, infantilis öröm, a lélek felszabadulása, a győzelmi mámor. A szakrális szinte összekeveredik valamilyen varázsvilággal.

Dicséretre méltó a költőnőnek ez – a filmrendezőt idéző költeménye. Hét részből áll, melyek a művész egy-egy filmjének hatásmechanizmusát mutatja be oly módon, hogy a lecsapódott tapasztalatokat átörökíti az általános emberi szférába. Igazi súlypontja ez a kötetnek.

A példaképek között találkozunk a szerző számára meghatározó kortársakkal, akik segítették gondolatvilágának alakulását, utat jelöltek számára. Kiemelem Kődöböcz Gábor személyét, akiről tudjuk, hogy mindig figyelemmel kíséri az értékmentő alkotókat. Baka Györgyi is így indítja a születésnapj verse:

„A pirkadat csöndjében
írások, versek rengetegében
feszült figyelemmel vagy
éppen tűnődve, elmerengve
vizsgálódik, teljes szívével
keresi a Másik üzenetének
gyújtópontját,...”
(*Odaadottság és szabadság*)

Nagyon szépen, találóan fogalmazza meg a folyóiratszerkesztő kritikus személyiségének, önzetlenségének vonásait. A példaképek mindig mögöttünk állnak, minden gondolatunkban, döntésünkben ott érezzük jelenlétüket, intésüket, biztatásukat. Amikor elcsüggedünk, ők visszaternelnek minket a helyes útra.

Baka Györgyi költészetének jellemző sajátossága a megtisztulás utáni sóvárgás is. Határozott, lelki erőt kifejező életenergiája szinte mindenben közvetíti a tisztaság utáni vágyat. A világ szennye mindenre rátapad, ezért válik a személyes megtisztulás vágya a világegyetem bűnöktől való megváltásának jelképévé. Olyan érzés ez, mintha az ösztönös jószág, az ártatlan tisztaság megérintése bennünket is szentté avatna. Misikin herceg idézése – ha valakit megérintett sugárzó szeretet-áldozata – örök életünkben elkísér minket. Amikor azonosítunk vele valakit, az a boldog felismerés pillanata. Kitüntetettnek érezheti magát, aki egy ilyen szimbólumhoz állhat közel. „Csak a megtisztulás által/ juthatunk világosságra.” – írja a költőnő. A világosság azonos a tudással. A szellem mozgásai állandó energiát szabadítanak fel bennünk. Szentenciába foglalva áll előttünk, hogy a „megismerés” egyenlő az „azonosulással”. A fény tisztító szerepe örökké elkísér minket, talán éppen ez adja az embereknek a reményt. A „tisztaság” és a „fény” gyakori metaforája Baka Györgyinek (fény-tiszta). Ugyanúgy a szél is tisztító erő („Átfúj testemen/ tiszta sodrása.” – *Pünkösdi szél*). Olykor a krisztusi szenvedéssel hozza összefüggésbe a tisztaságot. Így: „Belső tisztaságod átragyogja/ szenvedésed. Imádkozol.” – Örök jelenlétben. Nagy László: *Seb a cédruson* című verse

ébreszti fel bennem hasonlóan a szenvedés megtisztító hatását: „Világ sebe rajtad libá-nus, / eltörölni nem támad mágus, / villámolva véső, ha kivágja / óriásabb seb lesz a hiánya.”

A sebeket át kell élni, eltüntetni nem lehet, hiszen alattuk keletkezik a „gyógyuláse-rő”. Saját gondolatkörömben így jelenik meg a fenti toposz: „Fényre értél végre..., / fáj a megtisztulás” – *Labirintus*.

Újra visszakanyarodunk a „kezdethez”, amelybe visszatérve büntelenek, tiszták lehe-tünk. Magam a tisztaságot a környező világ szennyesének levetésében látom, de a „kez-detbe süllyedés” is általános metaforám.

Számomra rendkívül sokatmondó a természeti elemek más-más jelentésben való alkal-mazása. Mindenek előtt a víz, amelynek kapcsán igazi rokonságot érzek a költőnővel. Az élet kezdete ez az őselem, az univerzum egyetlen bolygója – a tudomány mai állása szerint – a Föld, amelyen fellelhető. Örök toposz, mely az aprótól a hatalmas természeti látványig kínálja szimbolikus értelmezési lehetőségét a művészet számára. Könnyek, patak, folyó, tenger – szinte elveszünk a rabság és szabadság két végletében. A lelki-földi rabság fájó megnyilvánulása a következő idézet:

„Megdermedt az idő, nem követhetek
égi utadon, a bánatos hajnal harmatot
sír a tájra, párnám könnyekkel teli.”

(Felénk forduló arcod)

Az ártatlanságot összekapcsolja a víz képzetével, amelynek tisztító ereje úgy hat ránk, akár a keleti bölcsességek lélekátmosó fénye. Baka Györgyi vízhez fűződő képze-tei a fogalomhoz kapcsolódó igékben és igékből képzett névszókban is megjelenik (összemossa, örvénylés, ringató, kavarog, hullámozó, mélység). Az egyik versében József Attila lelkületét érzem – a szituáció, a szemlélődő aspektus, a Duna áradása:

„Az érdi Duna-part susogó
fái alatt merengve nézem
a hol hullámozó, hol háborgó
hol elcsendesedő
nagy folyam vizét.”

(Áradó víz illata)

A vers szinte beleömlik a kötet következő művébe, amely már a tenger sokat jelentő világához kötődik. Leginkább itt érzem azt az indulatot, amely az elfojtott belső létről az egekig viharzó szabadságig terjed. A természeti képek idillvilága is sokatmondó, főleg azért, mert nem valósul meg homogén formában. Nem lehet kikapcsolni, a külvi-lág megtöri a csendet, harmóniát. Az érzelmek idilli állapotát megakadályozza az embe-ri ridegség, az egymás között dúló ellentétek, a kapzsiság, a másik fölötti hatalmaskodás és az őszinteség hiánya. Az apró pillanatok szépségét, a táj csodáit a rohanás közepette háttérbe szorítjuk. Így hiába sóvárgunk az Éden után. Nem tudjuk az önfeledtség para-dicsomi állapotát visszaidézni. Megint csak oda jutunk, hogy fájdalommal gondolunk a

megvilágosodás pillanatában a kezdet előttiségre. A vég ezért olyan, mintha kezdet is lenne egyben. Azért fájdalmas a halál az itt maradottak számára, mert hitünk mindenben jelenvalónak álmodja az eltávozottat.

Baka Györgyi költeményeiben roppant sok szépség és rejtelem található, szinte beleálmodja az ember magát a versek világába. Mind filozofikus meglátásai, mind költői kifejezőereje, formai bravúrai érdemesítik őt arra, hogy jelentős szerepet töltsön be a kortárs lírában.

Baka Györgyi: Határátlépés fölfelé – Hungarovox Könyvkiadó, 2019.

SAITOS LAJOS

IHLET ÉS MESTERSÉG

Z. Németh István Csipetnyi fény című kötetéről

Ez a címbeli két szó, ami elsőre eszébe jutott a recenzensnek a felvidéki Z. Németh István, író, költő, gyermekversek és színpadi művek szerzője, *Csipetnyi fény* című legújabb, verseskötetének olvastán. A hozzánk, fehérváriakhoz földrajzilag is közelálló – mondhatjuk úgy is – csallóközi irodalomnak mindig is volt egy jellegzetes vonulata, amelyre a hazai irodalom- és költészetszerető olvasónak figyelni érdemes. A közelmúltban éppen Gál Sándor panaszkodott olvasmányos naplójában, hogy korosztályukat már csak Tőzsér Árpád és ő maga képviseli. Megfogyatkozott az *Egyszemű éjszaka* című antológia-csoport is: egészen korán és fiatalon Mikola Anikó távozott a közösségből, legutoljára meg a néhány éve elhunyt Kulcsár Ferenc, aki mondhatni, meghatározó, mi több, megkerülhetetlen költője nemcsak Felvidéknek, de az egyetemes magyar irodalomnak is.

Vannak azonban e vidéken is újabb írók, költők, akik folyamatos jelenlétükkel vonják magukra az olvasó(k) figyelmét; közte a magyar nyelvterületen jelenleg az egyik legtöbbet publikáló Fellingner Károly költő, s mellette, korosztályából mindjárt Z. Némethet említhetjük, aki mindamellett, hogy gyakorló pedagógus, alkotó munkájával párhuzamosan szerkesztő is. Ihletett gondozója más író- és költőtársak szövegeinek, remek mesterségbeli tudása birtokában. Szóban forgó kötetéhez a pályatárs, Gécz János *Csipetnyi utószó* címmel ír ajánló sorokat: „...A költő, s ez az egyik jellemzője, egyszerre több időben létezik. Talán nem is fontos, hogy kortársaival van közös, azonos módon érzékelt, mérhető ideje, hanem azok az idők, amelyeket tőlük függetlenül él meg, vagy amelyeket tőlük eltérő módon érzékel. A világ annyi változatban létezik, amennyi módon képes megjelenni, s ahány módon tudja annak megjelenéseit érzékelni a szerző.

Ha pedig a költő egyazon pillanatban többféle idő érzékelője – rabtartója és foglya –, akkor életrajza is több van. A versek biográfiaként ugyanúgy olvashatóak, bennük akár ötvenéves is lehet a költő – miként e kötetet megjelentető Z. Námeth István –, vagy hetvenöt éves (mint a költő édesapja, aki fia verseinek értelmezéséhez a fotóival járul hozzá –, de az olvasók egyéb eltérő időket ugyanúgy megtapasztalhatnak...”

A kézbe simuló kötet ciklusok nélkül mintegy száz lapon új verset, közte hosszú és félhosszú költeményt, szonettet, szabályos strófaszerkezetű dalverset, s nem egy rövid játékos írást sorjáztat. A belső borítón, a főcím: *Csipetnyi fény* alatt, mintegy eligazításul, zárójelben olvasható a műfajmegjelölés (*Új versek*, 2012–2018). Ez azért fontos, mert költőnk gyermekeknek szánt munkái mellett itt gyűjti egybe felnőtt olvasóinak írott munkáit, amit már elérkezőnek tartott leírni is: „...Ki nem mondott szavak harapják: olló a papírt. / Féknyom vagyok a bőrötökön, madártoll csak a padkán! – olvashatjuk *Azonnali hatály* című szonettjében; bár úgy tartja: A vers // „megírja magát, te csak add a dallamot...” S íme egy játékos kisvers: „A mű dombor, / uális az akt. / esleg a mell. / Csak ámulunk és bámulunk, / és tátva a szánk, / és árván leng / ott mélyen bent ! egy szál makacs artérián / valami göb, / valami rög: / a szív maradéka. (*Kiállítás*). Egyébként egyfajta játékoság jellemző a kötet egészére: „...Egyszer egy zenész átfújta magát / egy trombitán. Örökre békét lelt / abban a másik világban.” (*Genzis 2.0*). S még egy példa: „Néz rád a szó: na én mit jelentek? / menj már, menj már, menj, így mennydörögnek.” a szók/szavak *Kompótlét* című versében. Hosszú, leíróverset *Gasztrolitánia* címmel közöl, mintegy pihentetőnek szánva: „...Az étvágyammal gyermekkorom első tíz évében nem volt különösebb gond, mindent megettem / az utolsó morzsáig, amit elém tettek. / Azt hiszem, el is poroltak volna, ha ellenkezem, / hát megszoktam, hogy ami a tányérra kerül, azt meghagyni nem szabad...”

Aztán, mintegy desszertként a játék folytatódik többek közt *Török kávé nápolyival* című ciklusával: „Itt ül Vámbéry velem szemben / szenvetlenül a Sevenben / fáj a bal lábunk / de gyógyszer van nálunk // németül törökül latinul folyik a szó laza mederben / míg Rasid Effendi, szunni dervis / rácsál egy konstant-nápolyit...” S majd mintegy összegzés képpen így ír Z. Németh *Summa* című opusában: „...a csend postacímét / lovak nyerítik az éjbe, / ül a király fenséges / drónján a az égből lebutul. // életkedv hallszik / létviasz csöppen: / nagyjából minden kész.” Azaz: még sincs „minden kész”, mert a megannyi játékos vers mellett, s után illik tisztelegnie költőnknek egyik mestere, Weöres előtt, Ha WS jó... címmel:

„Ha vihar jó a magasból,
tornádó.
Ha falomb közt telihold lép,
kémműhold.

Falu végén van a házunk,
plázálok.
De a cinke, ha leröppen,
látod: drón.

S épp ilyen játékosan ír hátrébb: „Itt ülök a CT-n (ülnek inkább WC-n), inkább ülnék cukrászdában / vagy inkább a pc-n...” (*Cété*). Költőnk többnyire központos, máskor meg – amikor a vers is úgy kívánja – elhagyja az írásjeleket. S végül hadd álljon itt egy hagyományosan megírt versrészlet: „...Igen, ha ősz, azt mondom: szerelem. Rokon a fák közt gyermek-önmagad. / Egy szőlőfürt kacéran kelletti magát. / az újbó érgett asszonyként simogat...” (*Rozsdátánc*). S végül, mit tehet a recenzens: bizton ajánlja olvasásra Z. Németh István legújabb verseinek gyűjteményét.

(Vámbéri Polgári Társulás, Dunaszerdahely 2019)

BAKÓ ENDRE

SZOBOTKA TIBOR: BÁNOM IS ÉN...

Naplók 1953–1961

Keserű olvasmány Szobotka 1953-tól 1961-ig terjedő (hiányos) naplója. Keserű, mert egy állását vesztett, a szellemi életből kirekesztett, nagy intelligenciájú író, irodalomtudós egzisztenciális és alkotói hanyódását rögzíti a jelzett időszakban. Még szomorúbb azonban, hogy a legtöbb olvasót Szobotka lét- és alkotói küzdelme, önmagával való vívódása nem érdekelné, ha nem tudná, hogy Szabó Magda férjéről van szó. Pedig életműve érték minden általa művelt műfajban.

A könyvet a szerkesztő Kosztrabszky Réka kifogástalan filológiai felkészültséggel, illetve konkrét tárgyi hozzáértéssel írott etikus előszava vezeti be. Ebből szokatlan információkat kap az olvasó. Azt például, hogy a kézirat szövegét nehezen lehetett olvasni, ezért maradtak szavak, mondatok, melyeket lehetetlen volt kibetűzni, továbbá a szerző később, számos helyen „törölt, kihúzott, radirozott.” Mi több, horribile scriptu: „Ezek a szövegcsontkítások a Megmaradt Szobotkának már idézett, vonatkozó szövegrészlete alapján akár Szobotkának is tulajdoníthatók, de természetesen nem zárható ki a hagyatékrendező Szabó Magda szerepe sem, tekintve, hogy a *Nyusziék* címen írt naplónak szövegében is akad példa az öncezúra ilyen formájára.” Hogy Szabó Magda utóbb itt-ott széljegyzeteket iktatott a sorok közé, ez rendben van. De ha törölt is, az hiba volt: az alkotónak a feleséggel (családdal) szemben is hatályosak a szerzői és a személyiségi jogai. A beavatkozások következtében a publikációban is sok a csonka, értelmetlen mondat, pontosabban mondattöredék, az olvasó legnagyobb bosszúságára sokszor éppen a lényeg sikkad el. Például: „Jelentkezett {...} Magda udvarlója, és megkérte a kezét.” Minek fogjuk ezt fel? Humornak vagy orvosi esetnek? Kommentár

nincs, mint ahogy számos izgalmas információ is reflexió nélkül maradt. 1960 március 26-án bejegyzi, hogy a Debrecenből hazaérkezett Magda „saját helyzetéről sok különös dolgot tudott meg.” Miket?

A későbbi húzásokból, radiózásokból kitűnik, hogy Szobotka feljegyzéseit a nyilvánosságnak szánta, jöllehet nem fordított gondot a szöveg irodalmi megformálására: néha egy-egy befejezett mondat is nehezen érthető, továbbá akadnak lényegtelen információk. (fogta az edényt és elment vacsoráért, estére tejet ivott stb.) A nyilvánosság óhajta és reménye mellett szól az is, hogy megsemmisítette az 1955-ös és 56-os évek bejegyzéseit, bizonyára azért, amivel Szabó Magda indokolta: tartalmuk miatt félt az esetleges leleplezéstől. Így csak később tudjuk meg, az 1957-es visszaemlékezésből, hogy 1956-ban Bécsben jártak. A rövidített szöveg megőrzése optimizmusra vall, mind a saját írói személyisége fontosságának tudatát, mind egy politikai enyhülés vagy változás reményét illetően.

Az 1953-ban kezdődő bejegyzések az általános iskolába száműzött, depresszióra hajló, olykor halálvágygal küzdő írónak a bürokratikus tennivalókkal való küzdelmét, anyagi gondjait, hullámzó lelki állapotát, családi eseményeit dokumentálják, s a felcsillanó reményt: Bóka László, a fiataalkori társ, most az egyre terheesebb házibaráta, aki külön találkozzat Szabó Magdával, moziba mennek, Debrecenbe utaznak együtt napokra, minden vasárnap látogatja a házaspárt, olvassa „bűn rossz regényét”, azon fáradozik, hogy Szobotka az egyetemen kapjon állást, noha egyelőre adminisztratív beosztást. Az önértzetét nyilván megterhelte, hogy egy olyan állandóan körülöttük forgoló, tolokó személy segítségét kénytelen igénybe venni, akit szívből utál. Ellenszenvének számos alkalommal kifejezést ad. Névmutató a 250 oldalas kiadványhoz nem készült, de nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy Bóka neve úgy három oldalanként fordul elő. Később, a *Kortársnak* adott memoárrészletében ugyan barátjának nevezi az akkor már halott Bókát, de az nyilván a külvilág tudomását igazoló gesztus.

Odakint folynak a letartóztatások, ezeket Szobotka érzelm nélkül említi. Írónk fel van háborodva, hogy káder-anyagában az áll: nincs politikai érdeklődése. Pedig ez igaz lehetett, egy polgári író hogy politizáljon a diktatúrában? Csak úgy, hogy hallgat. Ezzel magyarázható, hogy a társadalom állapotáról, az ország hangulatáról alig valami szüremkedik be a napló szövegébe. A házaspár életviszonyai lassan mégis javulnak, őt a rádió rehabilitálja, egy egyetemi tanári állás lehetősége is felcsillan, ami majd a világirodalmi tanszéken realizálódik. Mindketten óriási ambícióval rengeteget dolgoznak, mert egyre több megbízatást kapnak, ezeket a naplóíró pontosan regisztrálja, s nem mulasztja el a bevételeket sem feltüntetni.

Rövidesen 80 ezer forintot fizetnek be a Júlia utcai társasház építkezésébe. Az egzisztenciális gondok megoldódni látszanak, a Freskó nemzetközi siker, a *Bárany Boldizsárt*, a *Mondjátok meg Zsófikának* című regényt, a *Vörös tinta* című filmet, a *Disznótort* szereti a közönség. Magda egyre-másra kapja az új szerződéseket, a kiadók vetélkednek kéziratáért, interjúkat ad, autogrammot oszt, ankétokra jár, még protokoll meghívást is kap. Egyre intenzívebb társasági életet élnek, az Újhold gárdája ismét összetart, bár némelykor irigyek egymásra. Szobotka 1957-ben még aktív, sőt szívósan aktív, ő intézi felesége ügyeit, fordításait ellenőrzi, szinopszist ír, korrigál helyette és örül sikereinek, miközben egészsége miatt aggódik.

Megnyugvás még sincs. Újra kellemetlen betegségek gyötrik, az öregek egészségi állapota mindkét részről aggasztó, legfőképpen pedig a kiadók álságos kifogásokkal halogatják első regénye megjelentetését, packáznak vele. Kiváló egyetemi előadásokat tart, rengeteg műfordítás kerül ki a keze alól angolból, németből, számos kitűnő tanulmányt ír, de ő boldogtalan, arra vágyik, hogy elbeszélőként, regényíróként érvényesüljön. Valósággal elkeseredik, amikor Kardos László professzor felszólítja az adjunktusokat, hogy lássanak hozzá kandidátusi értekezésükhöz, „Kedvem, erőm szinte már semmihez sincs.” – írja apatikusan, de azért hozzálátott és megírta a disszertációt, ráadásul rövid idő alatt! 1959-ben a *Megbízható úriember* című regénye mégis megjelenik:

„Jobban kéne örülni neki, tudom, de mit mondjak?” Szenved Nagy Péter kritikájától, sértésnek veszi azt kitételt, hogy nagy reményekre jogosító új író.

„Nesze neked 30 esztendő.” Ez a kifakadás minden bizonnyal fölösleges érzékenység feltörése: mit írt ő tizenhat vagy húsz évesen, amit számon kellene tartania az irodalomtörténetnek? Jellemképletében tehát benne van a sértődékeny hiúság is.

1960. március 30-án átköltöznek az új lakásba, de már nincs benne öröme. Április 20-án a szép tavaszi reggelt a Hűvösvölgyi lakásban így fogadja:

„Őszintén kívánom a halált.” – S ez hangulat állandósul, erősödik. 1960 november végén gennyes mellhártya miatt hatórás műtéten esik át. 1961-re már csak egy bejegyzés olvasható, s nincs tovább. Ismeretes, hogy sok-sok szenvedés után 1982-ben halt meg. Szerencsére, életében még adódtak írói sikerek is.

Az 1961-ig terjedő napló nem igazolja azt a vélekedést, hogy Szobotkát lelkileg kisebb-ségi érzés nyomasztotta azért, mert felesége szárnyal, már nemzetközi érdeklődés övezi, (noha a pártideológusok itt-ott betartanak neki) ő pedig 47 évesen jószerint ismeretlen kezdő. Ő úgy tudott örülni Magda sikereinek, mint ha sajátjai lettek volna: „Csak neki, legalább neki sikerülne”. Nem tekintette feleségét versenytársnak, főleg nem riválisnak, nagyra becsülte képességeit. Ezt számos alkalommal kifejezésre juttatta. Amikor egy Kemény nevű színházi dramaturg értésére adja, hogy feleségéről „rettenetesekeket beszélnek”, így reagál: „Hát ennyire nem bírják el a többiek egy kivételes tehetség jelenlétét?” (221) Hermann István a Kígyómarásról azt írta, hogy Szobotka sokkal tehetségesebb mint Szabó Magda, erre ő így reagált: „Így ebben a formában, persze, ez nem öröm.” Bejegyzéseiből azért az is kiderül, hogy Magda nagy munkabírási, okos, művelt, ám túlérzékeny: ha a kritika nem dicséri maradéktalanul, felolvasása nem arat zajos tetszést, letör, kedvét veszti. Szobotka felesége iránt táplált szerelmét minden vallomásnál jobban bizonyítja, hogy utálta Bókát, nem kedvelte „makacs, ostoba és lelketlen” anyósát (150), valósággal irtózott a lakásban tartott állatoktól, de elviselte őket felesége kedvéért.

Vannak írói naplók, amelyek a szerzők fő művei közé sorolhatók. (Móricz Zsigmond, Oláh Gábor, Márai Sándor stb.) A Szobotkáé nem az, nem memoár. Annak túlságosan privátjellegű, hiányzik a nagyobb távlat, csak egy szűk szférában érvényesülő kordokumentum, nagyrészt adatok, tények halmaza, stílusa sietős, hevenyészett. Ennek ellenére indokolt volt a kiadása, mert a száraz tényközlések akarva akaratlanul érdekes információkat is hordoznak az akkori irodalmi életből. Például azt, hogy több olyan, később megbecsült író, szerkesztő (Tóbiás Áron, Nemeskürty István, Béládi Miklós, Domokos Mátyás, Erdős Péter, Réz Pál stb.) a Révai-féle irodalompolitikát is szolgálta.

A *Naplók*hoz tartozik Szabó Magda 21 évvel később kelt szenvedélyes bejegyzése, amelyben név szerint vádolja Tóth Dezsőt, Réz Pált, Illés Endrét, Béládi Miklóst, akik akadályozták Szobotka érvényesülését, és fogadalmat tesz:

„Térre parancsolom a sírod előtt a közvéleményt.” Fogadalmát betartotta!

*Szobotka Tibor: Bánom is én...
Naplók 1953–1961., Jaffa Kiadó, 2019*

OLÁH TAMÁS

HA

Egy út, ami nem visz haza,
egy kert, ami elvadult,
egy fa, amelyik nem nő tovább,
egy ház, amiben nem lakik senki,
egy ágy, ami üres,
egy hang, ami nem száll feléd.

egy út,
egy kert,
egy fa,
egy ház,
egy ágy,

nem visz haza,
elvadul,
nem nő tovább,
nem lakik benne senki,
üresen áll,
nem ér el.

Vinne haza,
gondozhatnád,
nőne magasra,
lakhatnál benne,
melletted feküdné,
eljutna hozzád...

...ha hazatérnél...

VERSELEMZÉS

MADARÁSZ IMRE

BÉKEPATRIÓTA

Petrarca dala Itáliához

„Ritkán támad versnek olyan szerepe egy nép történelmében, mint ennek a Petrarca-éneknek, az Italia miá-nak.”¹ „Az olasz költészet leghíresebb politikai szövege.”² – Közhelyszerűen visszhangzanak ezek a megállapítások Petrarca Daloskönyvének (Canzonie-re) CXXVIII. verséről, 16. „canzone”-járól.³ Nem alaptalanul. „Kanonizációjához” meghatározóan járult hozzá Machiavelli, aki a széles értelemben vett világirodalom egyik legnagyobb hatású könyvét, A fejedelmet e költemény soraival zárta.⁴ A Firenzei Titkár, az olasz nemzetállam első teoretikusa, az „Itáliának a barbárok keze közül való kiszabadítására” lelkesítő nemzeti szabadságharcos versként hagyományozta a verset a „romantikus Risorgimento” poétáira, mindenekelőtt az első dalát Itáliához zengő Leopardira.⁵ Ma azonban talán még erősebben hat pacifizmusa: minden idők egyik legnagyszerűbb békeverseként a legidősebb a „harmadik” Petrarca – a szerelmes lírikus és a tudós író mellett a politikai költő – eme fő műve.

Daloskönyve tulajdonképpen „búcsúversében” Petrarca önmarcangolóan sóhajtott fel: „holott szárnyam volt, nem szálltam magasban”.⁶ Az Italia mia fő szépségeinek, értékeinek egyike, hogy a mély pesszimizmusból „száll magasba”, a remény felé. Az első sorokban Itália „szép testén” (bel corpo, Rónai Mihály Andrásnál „drága testen”) az „oly sok” (si spesse) „seb halálos” (piaghe mortali). Ez a metafora legfőképp két emléket idéz fel: az első életrajzi: a „canzone” 1344–45 között íródott (a Pó folyó partján), pár évvel azelőtt, hogy 1348-ban Avignonban a szörnyű pestis sebei Petrarca nagy szerelmének, Laurának „szép testét” borították el halálosan.⁷ A második irodalomtörténeti-hatás-történeti-filológiai: Itália mint szép hölgy, „úrnő” (donna di provincie) képét Petrarca Dantétól „örökölte”, a Purgatórium hatodik énekéből („Itália énekéből”).⁸ Míg Dante-nál Itália úrhölgy azért lett „szolgáló” (serva, Babitsnál „rab”), mert „rimává” – az eredeti-

ben egyenesen „bordélyházzá” (bordello) – züllött, azaz belül, erkölcsében, énje lényegében, lelke egészében romlott meg, Petrarcánál „sebeit” felülről és kívülről, uraitól és idegenektől kapta. A betegség konkrét látletele mindkettejüknél azonos: a belviszályok, a testvérháborúk olaszok és olaszok között, kiket, Dantét idézve, „egy fal övez és egyazon árok” (quei ch’un muro ed una fossa serra). Csakhogy a bajra Dante még birodalmi választ adna („Aj, bitang nép, ma is hű lenne lelked, / és hagynád Caesart ülni az ülésben, / ha az Isten szavait nem felejtet.”)⁸, Petrarca ellenben már nemzetit. Petrarca nem Itáliához és a császárhoz fordul (mint Dante: „Aj, bitang nép... Ó, Német Albert...”), hanem „Itáliához és Itália uraihoz”, ahogy a dal hagyományos-utólagos (az utókor adta) „címe” mondja.⁹ Azokhoz a „zsarnokokhoz” (tiranni), „új Marcellus”-okhoz, akikkel már Dante szerint is „Itália minden városa... telve”. Mert ők hívták be az idegen zsoldosokat, egymás elleni háborúskodásaikhoz, noha kötelességük éppenséggel a nemzeti összefogás lenne a közös ellenséggel szemben, az ókori Róma dicső hőseinek, Mariusnak és Caesarnak példamutatását követve. A váteszi-prófétai harag igazi célpontja nem a „német veszettség” (tedesca rabbia), a „bajor szélhám” (bavarico inganno), hanem az Itáliát uraló, ámde nem szerető és nem szánó „urak” (Signor) „kevély népsége” (gente altera), mely a „sok kibérelt szablyát” (tante pellegrine spade) forgató valódi „ellenségeket” (nemici) szülőföldjükre zúdította. Azoknak „kardja s lelke eladó” (Petrarcánál „azok pénzért ontják vérüket s adják el lelküket” [sparga ’l sangue e venda l’alma a prezzo]), a honi uraságoknak pedig a hazájuk.

A nemzeti érzés és eszme, a Tiberis, az Arnó és a Pó folyami hármassága jelképezte olasz egység gondolata, az olasz hazafiság megjelenése Petrarcánál újszerű hang az olasz költészetben, Machiavelli ezt jól érzékelte (ahogyan Petrarca zsoldosellenességét is rokonszenvesnek találta A fejedelem és A háború művészete szerzője¹⁰). Az Alpoknak mint Itália természetes „védpajzsának” (schermo) motívuma Alfieritől Mazziniig fog visszhangzani.¹¹ Ilyen forró hazaszeretetre sem találunk példát korábban annál többet a Risorgimento irodalmában: „Avagy nem itt tanultam volna járni? / Nem itt volt tán fészke is? Vajon / másutt tápláltak volna drága tejjel? / Hazám nem ez tán, melyben én vakon [az eredetiben ez a „vakon” szó nem szerepel – M. I.] / megbízom, édes anyaföld, ki várni, / rám várni őrzöd szülém porát...” (Non è questo il terren ch’i’ toccai pria? / Non è questo il mio nido, / ove nudrito fui sì dolcemente? / Non è questa la patria in ch’io mi fido, / madre benigna e pia, / che copre l’un e l’altro mio parente?) Az „első Róma” felidézése, „feltámasztása” már-már szabadságharcos-nemzetmentő céllal Machiavellitől a tizenkilencedik század függetlenségi háborúiig úgyszólván mozgató erővel bírt: „erény a téboly ellen / fegyverre kap, vívásuk röpke része, / mert még az ősi szellem / nem halt ki az olasz szívből egészen” (Vertù contra furore / prenderà l’arme, e fia ’l combatter corto: / chè l’antiquo valore / ne l’italici cor non è ancor morto.)¹²

Ez utóbbi idézetnél kénytelenek voltunk Rónai Mihály András önkorigigált tolmácsolásához folyamodni: a műfordító nyilván felismerte, hogy első magyarítása („a fájdalmas nép... majd maga üt szét / a német közt, ha talpra szökken, / mind megmutatja – s a harc nem tart sokáig! –, / hogy olasz szívekben / él még a virtus, élnek ősapáik!”) annyira önkényes, „beleköltött” (a „német” Petrarcánál itt nem olvasható) és oly mértékben „népiesch” („él még a virtus, élnek ősapáik!” – vö. Rónai egy korábbi megoldá-

sával: „Marius egykor akkorát döfött, hogy attól koldul még, megemlegetve”), hogy záróidézetként végképp elfogadhatatlan. Sajnos a vershez írt jegyzeteiben Kardos Tibor nem figyelmeztetett a félrefordításra, sőt, „ráerősített” azzal, hogy „amit itt Petrarca jósol, a tömegfelkelés, a nép talpra szökése. Itt szerepel először az európai költészetben”.¹³ Nem szerepel itt, s egyáltalán Petrarca nem jósolt tömegfelkelést sehol.

Ám Petrarca nem Túrtaiosz. Nem harci riadót fúj, hanem békedalt zeng. A harcot csak „ultima ratio”-ként fogadja el, akkor, ha a béke megteremtésére nincsen más esély. Mert csak a békében virágozik a „két-kézi munka, szellem” munkája (o di mano o d'ingegno) és születik belőlük „könyv, vagy költemény” (in qualche bella lode, / in qualche onesto studio si converta). Csak a békében lesznek a költő honföltő „sóhajaiból” (sospir) azok a szerelmes sóhajok (sospiri), melyek a Daloskönyv alaphangját adják meg az első szonettben.¹⁴ „Béke, béke, béke!” (vagy: „Békét, békét, békét! – Pace, pace, pace.”) – ez a „kiáltás” (I vo gridando) zárja-summázza a nagy ódát, ez a végső üzenete. Béke-időknek, az együttműködő, szabadon egyesült „nemzetek, országok” egységes Európájának ez a Petrarca a „kortárs” költője: a békepatrióta, a békeköltő.

Jegyzetek

1. Francesco Petrarca Daloskönyve, szerk. Kardos Tibor, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1967, 551. o.
2. Francesco Petrarca: Canzoniere, a cura di Paola Vecchi Galli, Rizzoli, Milano, 2012, 517. o.
3. Francesco Petrarca: Le Rime, Salani, Firenze, 1978, 170–175. o.
Petrarca: Canzoniere (Vecchi Galli), 514–517. o.
Petrarca Daloskönyve, 180–184. o. Rónai Mihály András fordítása.
4. Niccolò Machiavelli: Il Principe e altri scritti, La Nuova Italia, Firenze, 1974, 221. o.
Niccolò Machiavelli: A fejedelem, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987, 147. o.
5. Giacomo Leopardi: Canti, Rizzoli, Milano, 1974, 41–45. o.
Giacomo Leopardi összes lyrai versei, Kisfaludy Társaság – Lampel-Wodianer, Budapest, é.n. 63–67. o.
Leopardi: Magános élet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1958, 5–9. o.
6. Petrarca: Le Rime, 396. o.
Petrarca Daloskönyve, 461. o. Sárközi György fordítása.
Madarász Imre: „Amor és én”. Petrarca-versek elemzése, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016, 117–124. o.
7. Francesco Petrarca: Rime, a cura di Guido Bezzola, Rizzoli, Milano, 1988, 279. o.
Roberto Fedi – Jenny Luchini: Petrarca, Cesati, Firenze, 2018, 30. o.
Marco Santagata: L'amoroso pensiero. Petrarca e il romanzo di Laura, Mondadori, Milano, 2014, 138–157. o.
8. Dante Alighieri: La Divina Commedia, Hoepli, Milano, 1941, 349–352. o.
Dante Alighieri: Isteni Színjáték, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1974, 157–158. o. Babits Mihály fordítása.
9. Petrarca: Le Rime, 170. o.
10. Machiavelli: Il Principe, 113–114. o.
Niccolò Machiavelli: Arte della guerra, Feltrinelli, Milano, 1961, 307–320. o.
Machiavelli művei, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978, Első kötet, 41–51., 443–623. o.
11. Vittorio Alfieri: Gli Epigrammi, Le Satire, Il Misogallo, Paravia, Torino, 1903, 124. o.
Giuseppe Mazzini: Dei doveri dell' uomo – Fede e avvenire, Mursia, Milano, 1984, 60–61. o.
Madarász Imre: Vittorio Alfieri életműve felvilágosodás és Risorgimento, klasszicizmus és romantika között, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2004, 402. o.
Madarász Imre: Mazzini, az Apostol, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1992, 48–49. o.
12. Machiavelli: A fejedelem, 147. o.
Madarász Imre: „Titus íve alatt”. Az antik Róma öröksége az olasz felvilágosodás és romantika irodalmában, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998, 14–15. o.
13. Petrarca Daloskönyve, 552. o.
14. Petrarca: Le Rime, 17. o.
Petrarca Daloskönyve, 5. o.
Madarász: „Amor és én”, 28–29. o.

FOLYÓIRATSZÁMUNK SZERZŐI

Aknay Tibor (1944, Érsekújvár) – író, költő, fotóművész.

Almássy Katinka (1943, Penészlek) – költő. Tanulmányait Debrecenben, Budapesten, Franciaországban (Tourban és Párizsban) végezte. Fehér Mária- és Váci Mihály-díjas alkotó. Több kötete jelent meg. Balatonföldváron él.

Ádám Tamás (1954, Balassagyarmat) – költő, szerkesztő, újságíró. A Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság vezetője, tagja a Nagy Lajos Irodalmi Társaságnak és a Magyar Írószövetségnek. Közel ötven antológiában jelentek meg versei, mintegy negyven könyvet szerkesztett. 2008-ban Nagy Lajos-díjjal tüntették ki. Legutóbbi verseskötete Szomjas víztorony címmel jelent meg 2019-ben.

Bakó Endre (1938, Derecske) – újságíró, irodalomtörténész. A Hajdú-Bihari Napló nyugalmazott főszerkesztője. Vallja: Móricz Zsigmond szerint az emberrel tízéves koráig minden lényeges dolog megtörténik. Nemrég jelent meg Ágak és hajtások című tanulmánykötete. Debrecenben él.

Barna T. Attila (1971, Vác) – költő, kritikus, újságíró.

Bátki Zoltán (1968, Szeged) – költő, előadóművész, énekes. Első verseskötete Eladott országban címmel jelent meg 1996-ban, majd a Fényben születő 2000-ben, és a Könnyecseppek 2010-ben. Tagja az Alkotó Muzsikások Társaságának és a Magyar Írószövetségnek.

Benczúr Csaba (Kecskemét) – író, jogász, Kecskeméti Jogi egyetemet végzett Szegeden. Szülővárosában él, az igazságszolgáltatásban dolgozik, 2003 óta ügyész. Közel harminc éve foglalkozik szépirodalommal. 1997-ben a Forrás folyóirat és a Katona József Társaság országos irodalmi pályázatán nyert próza kategóriában. Az ordító nyúl című regényét az irodalmi naturalizmus hatja át. További érdeklődési területe a történelem, több műve dokumentatív jellegű, kutatásokon alapul. A magyarság délszláv háborús hányattatásait mutatja be a Hol van az Isten? (Vukovártól Sarajevóig) könyv. Hírhöz holokauszt című regényének megjelenéséig senki sem dolgozta fel szépirói igénnyel a kecskeméti zsidóság deportálását. A kisregény gimnáziumi oktatási segédanyag lett 2014-ben. Legújabb

történelmi regényében az 1956-os kecskeméti eseményeket dolgozza fel.

Berkes József (1946, Keszthely) – író, költő. Agrármérnökként dolgozott évtizedekig. Humán érdeklődése már a középiskolában megmutatkozott, de első írásait csak az 1980-as években publikálta. Első kötete Tűz voltam címmel jelent meg 2014-ben. Azután prózakötetek következtek, majd A műzákhoz című legújabb verseskönyve is megjelent 2018-ban. Zalabaksán él.

Bíró József (1951, Budapest) – költő, író, képzőművész, performer. Több kötete jelent meg. Folyóiratokban is gyakran olvashatjuk verseit. Tagja a Magyar Írószövetségnek. Budapesten él.

Bodnár Éva (1964, Tiszacsernyő) – költő, közgazdász, pedagógus. Kassán, majd a Komáromi Selye J. Egyetemen végzett. Húsz éven át angol nyelvet tanított, jelenleg Ausztriában dolgozik. Több könyve jelent meg. A felvidéki Kistárkányban él.

Büki Attila (1948, Szombathely) – költő, író, újságíró, festőművész. Tagja a Magyar Írók Egyesületének, az Érdi X-ART Képzőművészeti Egyesületnek, alapító tagja az érdi Duna-part Művészeti Asztaltársaságnak. Hosszú ideig főszerkesztője volt a Duna-part című irodalmi, művészeti folyóiratnak. Több mint húsz könyve jelent meg eddig. Érden él.

Cs. Varga István (1946, Kapuvár) – irodalomtörténész, kritikus, az ELTE habilitált professzora. 35 megjelent könyvet szerkesztett és lektorált.

Tanulmányokat publikált német, orosz és angol nyelven. Tagja – többek között – a Magyar Írószövetségnek, a Magyar Katolikus Újságíró Szövetségnek és a Magyar Hungarológiai Társaságnak. A Németh László Társaság alapító titkára. Egerben él. József Attila-díjas.

Csokonai Attila (1951, Kisbajom) – költő, műfordító, tanár, könyvtáros, szerkesztő. Magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett 1974-ben Szegeden (JATE). Több kötete jelent meg. A Magyar Írószövetség tagja. Budapesten él.

Demse Márton (1943, Klézse) – író, költő, újságíró. A Magyar Írószövetség tagja, a moldvai csángó hagyományok őrzője. Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjas és Váci Mihály-díjas alkotó. Budapesten él.

Domonkos László (1951, Szeged) – író, újságíró, televíziós szerkesztő. A Magyar Múzsza szerkesztőbizottságának tagja. Budapesten él.

Döbrentei Kornél (1946, Pestszentimre) – költő, író. Hosszú ideig a Hítel szerkesztője volt. Kiemelkedő munkásságát több díjjal is elismerték: József Artilla-díj, Kölcsey-díj, a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje, Balassi Bálint-emlékkard, Báró Eötvös József sajtódíj, Benedek István emlékgyűrű, Vitézi Rend érdemkeresztje, Vitézi Rend Nemzetvédelmi Keresztjének Ezüst Fokozata, Alternatív Kossuth-díj. A Magyar Írószövetség tagja. A Júdás, mint erkölcsi etalon? című kötetében az ember, az emberiség egyre romló erkölcsi állapotára mutat rá kíméletlenül. Pomázon él.

Dudás Sándor (1949, Tápiógyörgye) – költő, képzőművész. Nemrég jelent meg Tengeröltő című válogatott verseskötete. „Sarkcsillagom a költészet” írja önéletrajzi regényében a szerző és kiemeli, hogy fontos életében az a tény, hogy hallássérült...” – olvashatjuk Bak Rita recenziójában. Tagja a Magyar Írószövetségnek. Országos folyóiratokban olvashatjuk verseit. A Magyar Múzsában most publikál először. Dudás Sándor jelenleg is Tápiógyörgyén él.

Hanácsek Erzsébet (1948, Nagybatony) – költő, író, újságíró. A Kelet Felől című folyóirat szerkesztőbizottsági tagja, a Rím Könyvkiadó munkatársa. Váci Mihály-díjas alkotó. Budapesten él.

Hertelendy Gábor (1996, Budapest) – újságíró. Tanulmányait a Károli Gáspár Református Egyetemen végezte történelem alapszakon. Publikációi a 20. századi magyar történelemről: Teleki Pál szerepe a második bécsi döntésben, 1956 a tankönyvekben, A „fenséges” Nyugat bűnei.

Jahoda Sándor (1976, Budapest) – költő, író, kritikus. Elsősorban a kortárs irodalommal foglalkozik. Budapesten él.

Katzler Hilda (Eger) – költő, tanár, újságíró, a Magyar Újságírók Közössége irodavezetője. Rendszeresen publikál a nyomtatott és elektronikus irodalmi folyóiratokban. Két önálló kötetet jelent meg. Budapesten él.

Kalász István (1959, Budapest) – író, költő, szerkesztő, tanár. A Magyar Írószövetségnek és a Magyar Újságírók Közösségének tagja. Részt vesz a Magyar Múzsza szerkesztésében. Négy önálló kötet, több műfordítása jelent meg, írásaiból tévéfilm készült. Budapesten él.

Kelényi István (1946, Gyúró) – irodalomtörténész, művészettörténész, egyetemi oktató, újság-

író. 2011-ben Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjat kapott. Budapesten él.

Kimmel István (1950, Tamási) – író, újságíró. A gödöllői agrárregyeten szerzett diplomát. A Földművelődésügyi Minisztériumban dolgozott minisztériumi vezető-főtanácsosként. Mezőgazdasági, kulturális, közéleti és irodalmi vonatkozású cikkeket, tanulmányokat ír. Leggyakrabban a Kapu című folyóiratban olvashatjuk írásait. Tagja a Magyar Újságírók Közösségének. Érden él.

Kiss Irén (1947, Budapest) – költő, tanár. Az irodalomtudományok kandidátusa, az ELTE oktatója. A Magyar Írószövetség tagja. Verset, drámát, regényt egyaránt publikál, közel húsz önálló kötetet jelent meg. 2012-ben a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki. Budapesten él.

Kovári György – író, feltaláló, újtő. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalánál dolgozott évtizedeken át. Jelenleg nyugdíjas, de ma is aktív tevékenységet folytat a feltalálások, újítások és szabadalmaztatások terén. Évtizedek óta ír novellákat, elbeszéléseket, de a Magyar Múzsza jelen számában publikál először irodalmi művet. Első önálló könyve hamarosan megjelenik a Rím Könyvkiadó gondozásában.

Lovas Dániel (1954, Szentés) – szakíró, lapszerkesztő, médiaelemző. A Magyar Múzsza könyvsorozat főszerkesztője. A Magyar Újságírók Közössége elnöke, Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjas.

Madarász Imre (1962, Budapest) – irodalomtörténész, az irodalomtudomány kandidátusa, 1993-tól a Debreceni Egyetem Olasz Tanácskének vezetője. Az Olasz Köztársaság Érdemrendjének Lovagja. Ürmön él.

Madár János (1948, Balkány) – költő, könyvkiadó, újságíró. A Kelet Felől című irodalmi folyóirat alapító főszerkesztője; a Muravidék, Új Tanú szerkesztője. A Magyar Írószövetség választmányi tagja; a Magyar Újságírók Közössége alelnöke; a MÚK irodalmi tagozatának vezetője. Balkány város díszpolgára, Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjas alkotó. Budapesten él.

Mártonfi Benke Márta (1958, Kunszentmárton) – festő, művészeti író. A Magyar Újságírók Közössége művészeti tagozatának vezetője, a Magyar Múzsza képzőművészeti rovatát szerkeszti. Rendszeresen vesz részt egyéni és csoportos kiállításokon, a Vásárhelyi Őszi Tárlaton többször szerepelt képeivel. Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjas. Kunszentmártonban él.

Mészáros Géza (Budapest, 1943) – Munkácsy Mihály-díjas festőművész. 1977 óta kiállító művész. 1997-ben az International Association of Hand Papermakers and Paper Artists (IAPMA) tiszteletbeli örökös tagjául választotta. 2004-ben Mednyánszky László díjat kapott. Az 1990-es évek eleje óta művészettörténeti kutatásokat folytat. A Kárpát-medence és a szélrózsa minden irányának kapcsolatrendszerét az ábrázolások látható összefüggéseiben írja le. Budapesten él. Megjelent könyvei: Vidéki bolygó, 1999, Az egyetlen dimenzió, 2000, Égi ásatások, 2004.

Németh Nyiba Sándor (1957, Kenyeri) – író, költő, zenész, sportember. Magyar birkózó olimpikon, sportedző és -riporter, valamint zenész és zeneszerző. Csepel Örökség díjas alkotó. Ne szégyelld, hogy van lelked címmel adta ki eddigi verseinek gyűjteményes kötetét. Budapesten él.

Oláh Tamás (1944, Budapest) – költő, író, szerkesztő. Hosszú álom címmel 2010-ben adta közre első verseskötetét. Ezt 2011–2018 között, évről évre újabb könyvek követték, 2019-ben pedig megjelent válogatott verseinek gyűjteménye Elérni az elérhetetlent címmel. 2018-ban Magyar Arany Érdemkereszttel ismerték el munkásságát.

Pardi Anna (1945, Vésztő) – költő, író, újságíró. A Szépirodalmi Könyvkiadó, Magvető Könyvkiadó, Püski Könyvkiadó adta ki könyveit. Verset, prózát egyaránt ír. Minden művéből a magyar érték megőrzésének fontossága sugárzik. Szellemi elődjének és példaképének tekinti Sinka Istvánt, akinek az élete szintén Vésztőhöz kötődik. A Magyar Írószövetség tagja. Budapesten és Vésztőn él.

Pozsgai Györgyi (1954, Szolnok) – költő, író, műfordító, tanár. Az ELTE magyar–orosz szakán, majd a BME közoktatási vezető szakán végzett. A Terézvárosi Szakközépiskolában tanított évtizedeken át. Több, mint tíz könyve jelent meg (versek, tanulmányok). Tagja a Magyar Írószövetségnek, a Kazinczy Ferenc Irodalmi Társaságnak, a Váci Mihály Irodalmi Körnek. Budapesten él.

Saitos Lajos (1947, Soponya) – költő, író. A Vár című folyóirat munkatársa. Tagja a Magyar Írószövetségnek és a Vörösmarty Társaságnak. Székesfehérváron él.

Szepesi Zsuzsanna (1956, Dorog) – költő. Tanárként dolgozik, Pomázon él.

Tábori László (1947, Budapest) – író, keletkutató, filmgyári dramaturg, újságíró, tanár. Tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerezte (régészet, ókor-történet, tibeti nyelv, angol–német modern filológia). A Jénai Friedrich Schiller Egyetemen, a Kőrösi Csoma Buddhológiai Főiskolán (Dr. phil. buddh. h.c.) és különböző posztgraduális képzéseken végezte az USA-ban és Olaszországban. Tanított az ELTE/BTK-n és a Baptista Teológia Főiskolán. Több könyve jelent meg. A MÚK alapító tagja. A Magyar Írószövetség tagja. Budapesten él.

Takaro Mihály (1954, Budapest) – író, költő, irodalomtörténész, tanár. Református papi családban született, ami egész életét meghatározta. A népi, nemzeti irodalom országos híró szószólója. Kiemelt kutatási területei: Nyíró József, Wass Albert, Sinka István írói hagyatéka, szellemi öröksége. Előadássorozataiban és tv-műsoraiban egyaránt a magyar értéket tartja a legfontosabbnak. A Magyar Írószövetség tagja. József Attila-díjat kapott 2019-ben. Budapesten él.

Turbók Attila Turbók Attila (1943, Budapest) – költő, újságíró, szerkesztő. Az ELTE bölcsészettudományi karán végzett 1975-ben. Az Ifjúsági Magazin irodalmi szerkesztője volt, dolgozott a Fiala Művészek Klubjában, kulturális szervezőként a Zeneakadémián, a művelődési ház igazgatójaként Leányfalu. 1980-tól húsz éven át egy börtönügyi szakfolyóirat és a Börtönújság című hetilap szerkesztője. Öt verseskötete jelent meg. Budapesten él.

Udvarhelyi András (1944, Marosvásárhely) – író, újságíró. Csepelen él.

Veráth Mária – költő, újságíró. Először jelenik meg a Magyar Múza folyóiratban.

Vitéz Ferenc (1956, Kisvárda) – író, költő, irodalomtörténész, szerkesztő. Debrecenben él, egyetemi oktató. A Néző Pont című folyóirat alapító-főszerkesztője.

Zirig Árpád (1940, Győr) – költő, író, pedagógus. Egyházzgellei származású, Dunaszerdahelyen érettségizett (1959), a nyitrai Pedagógiai Főiskolán földrajz–természetrajz szakos tanári oklevelet szerzett (1964). 1965–1990 között Nagymenyen, Nagymagyar, Dunaszerdahelyen és Pozsonyepersen tanított. 1990-től a Dunaszerdahelyi járási Metodikai Intézet munkatársa. 1958-tól publikál verseket, elbeszéléseket.

MÁRTONFI BENKE MÁRTA

A FESTÉSZET VARÁZSLATA

Rádóczy Gyarmathy Gábor műtermében

Rádóczy Gyarmathy Gábor festőművészt nehéz lenne bármilyen divatos irányzathoz besorolni, művészetére valamiféle bélyeget sütni, stílusát egyetlen szóval meghatározni. Pályája kezdetén még a modernnek számító, progresz-szív szemléletű és alkotó fiatal képzőművészek közé tartozott, és ma is több szállal kötődik közösségekhez, ugyanakkor markáns kifejezőmódja, a világról alkotott látásmódja – stílusát tekintve – magányos alkotói útra terelte. Festményeinek barokkosan burjánzó képi világa gazdag képzeletre, elmélyült tudásra és mesélő kedvre utal.

A mester nem csak vizuális nyelven, de verbálisan is rendkívül közlékeny, beszélgetés során szinte áradnak belőle az egymásba kapaszkodó, egymásból eredő történetek és gondolatok. Nyelvi megfogalmazása ugyanolyan részlet- és információgazdag, mint a vizuális kifejezőmódja. Nyitott mindenre, érdekli az emberek világa, a való élet küzdelmei, s annak intellektuális vetülete, az irodalom, a költészet, valamint a történelem, különös a magyar őstörténet, a magyar mitológia világa. Volt szerencsém alkotótáborokban együtt dolgozni a mesterrel, és munka közben, valamint eszmecsereink során megtapasztalhattam, hogy azok közé a szerencsés emberek közé tartozik, akik személyiségében egyszerre van jelen az intellektualitás és a művészi érzékenység. Fantázi-

Rádóczy Gyarmathy Gábor

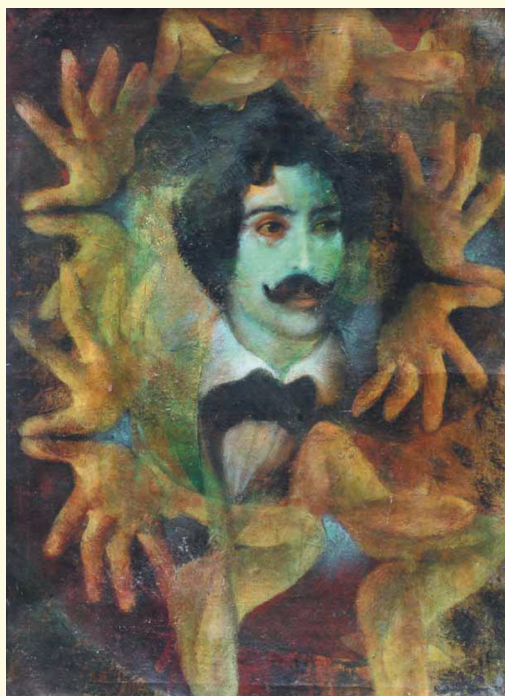
áló, játékos, álmodozó gyermek, ugyanakkor földön járó, az életet jól ismerő, határozott világgéppel és véleménnyel rendelkező férfi. Művészete alapvetően két élményből táplálkozik: a műveltségből és a valóság ismeretéből, ami párosul a természet és az állatszeretettel.

A műterme, ahol feleségével, a neves szexuálpszichológussal, Rusz Edittel él, ugyanerről a művészegéniségről árulkodik. Budapesten, a Jávorfal utcában található ház nem szokványos otthon, rányomja bélyegét, hogy két alkotó ember dolgozik és éli mindennapjait itt. Ebben a miliőben nem válik el a munka a magánélettől, minden összefonódik lakói tevékenységével, ami nem csupán hóbort, hanem életet kitöltő szenvedély.

A szobákban padlótól a plafonig könyvek és kulturális tárgyak, emlékek halmozódnak. Mint a Rádóczy-képeken, megfér itt minden békés egymásmellettiségben. A megannyi festéktubus és ecset mellett a mester szívéhez közel

Műteremrészlet

Luigi Gobbi dédapám portréja

álló relikviák láthatók: régi nyergek, lószerszámok, ostorok, kalapok, bőrzekék, s állatok koponyái felaggatva a falakon. Az egyik helyiségben a tanításhoz szükséges csontváz ácsorog, szobrok, gipszmodellek sorakoznak a fürdőszobában, aminek a csempéfalán a festőművész keze nyomát őrző kerámiafestmény látható. Gyarmathyéknál elképzelhetetlen az élet állatok nélkül: kinn a kertben az örökzöldek lombjában madarak nyüzsögnek, benn a házban, előkelő sorban, házi kedvencként él kutya és macska. A mester szobájában két nagyméretű, félig kész festmény várakozik az állványokon, nem messze tőlük, a sarokban egy heverő. Itt dolgozik, mutatja a festőművész, de itt is alszik, mert ha éjszaka felébred, szereti megnézni a festményt, ami készülőben van. Egész életében a rajzolás, a festés érdekelte, ezekkel foglalkozott, és rosszul érzi magát, ha nem csinálhat semmit.

Rádóczy Gyarmathy Gábor nagyon korán megismerkedett a festéssel, kis túlzással mondhatni, az anyatejjel szívta magába. Édesapja, Gyarmathy Tihámér a magyar avantgárd festészet kiemelkedő

alakja. A Párizsban, Olaszországban és Németországban megforduló festő korán megismerkedett a modern képzőművészeti irányzatokkal, s a festészet klasszikus hagyományaiból induló művész progresszív nézeteivel, absztrakt képeivel vált igazán ismertté és az akkori művészetpolitika renitensévé. Az ötvenes években neve azoknak a listájára került, akik nem szerepelhettek kiállításokon, és több mint húsz éven keresztül fizikai, majd műszaki munkásként dolgozott, hogy családja megélhetését biztosíthassa. Szellemi kisugárzását azonban nem lehetett tiltásokkal megakadályozni.

Életlovaglás II.

A gyermek Gyarmathy Gáborra óriási hatással volt, hogy a Damjanich utcai otthonukban gyakran megfordultak az édesapa barátai, kortárs festők, többek közt Bálint Endre,

A műteremben

Martyn Ferenc, Bene Géza, Barcsay Jenő, Kassák Lajos, Marosán Gyula vagy Derkovits Gyula. S ahogy Papp Oszkár festőművész mondta Rádóczy Gyarmathy Gábor egyik kiállításának megnyitóján: festőnk ebből az inspiráló szellemi légkörből indult, ahol egyszerre vette körül igényesség, emelkedettség és közvetlenség. Ez a szellemi közeg teremtette meg és formálta meg az igényt a fiatal festőben is, hogy mesterségbeli tudással, színérzékkel, komoly műveltségi háttérrel induljon el művészi pályáján.

Kéznel volt a pasztell kréta és az olajfesték, meséli a mester, és már gyermekként olajképeket festett, többek között a *Hannibál* című festményt, melyet a látogatóba érkező művész barátok mindig kritikával illeltek, és tanácsokkal látták el az ifjú piktort. Gábor édesapja látta a fia festészet iránti

vonzalmát, és segítette tehetségének kibontakozását.

Rádóczy Gyarmathy Gábor ilyen előzmények után került 1958-ban a budapesti, legendás Török Pál utcai képzőművészeti gimnáziumba, ahol kiváló rajztanára volt Basilides Barna, a mintázást pedig Somogyi József irányításával tanulta. Érettségi után az iparművészeti főiskolára jelentkezett. Ám hiába felelt meg a felvételi követelményeknek, többszöri nekifutásra sem vették fel. Ekkor, bizony, nem jelentett előnyt Gyarmathy Tihamér fiának lenni. Az édesapa azonban nem nyugodott bele a folyamatos elutasításba, levelet írt a művelődési minisztérium művészeti osztályára, melyben kifejti, hogy az ő megítélése szerint a fia „megütötte a kívánt mértéket”, és ennek ellenére sem jutott be a főiskolára. Kérte a felvételi elutasításának felülvizsgálatát, „mert nem merném föltételezni – írja Gyarmathy Tihamér –, hogy az én képzőművészeti magatartásom lehetetlenné tenné egy jó szándékú, tehetséges fiatalember főiskolára való bejutását.” A levél hatott, igaz, csak egy év múlva, de személyesen Aczél György írta alá a dokumentumot, melyben engedélyezi, hogy az ifjú Gyarmathy tanulhasson saját költségén Lengyelországban, a poznani képzőművészeti főiskolán.

Dante: Purgatórium

Háborús emlékmű

– Könnyű volt megnézni egy kiállítást, ha apámmal mentem – meséli nevetve a mester –, mivel a három T-ből, a támogatott, túrt és tiltott kate-góriából ő az utóbbiba tartozott. Ha elmentünk egy megnyitóra, senki nem mert vele kezét fogni, sőt, még el is húzódtak tőle, így mi kényelmesen lépkedtünk a kiállítóteremben. Kérdezték akkoriban, milyen érzés ez? Nekem természetes volt, megszoktam. Aztán a rendszerváltozáskor, amikor apám már Kossuth-díjat is kapott, azt firtatták, milyen egy zseni fiának lenni? Milyen lenne? Nekem nem zseni, hanem az apám volt, s én meg az apám

fia. Amikor a hatvanas évek végén Lengyelországból hazajöttem, ő javasolta, hogy vegyem fel a Rádóczy nevet. Azt mondta, így legalább a listán nem a gy-nél, hanem az r-nél szerepelek.

És honnan jött a Rádóczy név? Az csak természetes, hogy a történelem iránt érdeklődő mester a családjának a múlt mélyére lenyúló gyökereit is ismeri. A Rádóczy név az apai ágon lévő elődöket idézi, akiknek az 1500-as években Pusztarádócon voltak birtokaik, és a későbbi századokban még Berzsényi Dániellel, a költővel is rokonságba kerültek, mivel földjeik szomszédosak voltak a niklai remete birtokával. A nemesi család az idők során elszegényedett, ám tagjai polgári életet éltek, s az utódok értelmiségi, több esetben művészi pályát választottak. Anyai ágon hasonló a helyzet: a dédapa, Luigi Gobbi karmester és zeneszerző volt. Egyik unokája Gobbi Éva, a mester édesanyja, testvére pedig Gobbi Hilda, a színésznő. S a hagyomány folytatódott: a mester nővére, Gyarmathy Ágnes Munkácsy-díjas díszlet- és jelmeztervező, az ő nevéhez fűződik többek között az Oscar-díjas Mephisto című film jelmeztervezése. Férje, Giricz Mátyás színházi rendező, fiuk, Máté, a nagyapja példáját követve festőművész lett, a mester fia, Ákos pedig filozófus.

Hulló világ

1956 emlékére

Rádóczy Gyarmathy Gábor személyiségének, művészi attitűdjének kialakulásához a családból hozott kondíciókon túl nagy erővel hatottak a kor nagy történései, a második világháború, majd az 1956-os drámai események. Tizenhárom évesen élte át a forradalom felemelő és tragikus pillanatait, emlékszik vissza a festőművész, és a mai napig megrázó élménye a „fekete tömeg” vonulása, a vér látványa, majd a halállal való közvetlen találkozás. Aki nem élt ebben a korban, teszi hozzá a művész, elképzelni nem tudja, milyen volt az ötvenes évek légköre. Mindent áthatott a félelem, egy meggondolatlan szó az ember életébe kerülhetett.

Rádóczynak másik életre szóló élménye a lovaglás. Álmodozó gyerek volt, meséli, ezért az apja beíratta solymász inasnak. Az ifjú Gyar-

mathy a solymászat kapcsán tanult meg lovagolni, ismerte meg a vadászat izgalmát és szépségét, s a természettel való bensőséges kapcsolat életének része lett, életformáját ehhez alakította, és jelentősen kihatott a festészetére is.

– A vadászat nagyon reális dolog – magyarázza a festőművész –, ott ölni kell, választani, dönteni. Apajpusztán tanultam meg lovagolni. Számomra a ló a szabadság élménye, nincs csodálatosabb érzés, mint egy vágató lovon ülni. Minden nyáron Erdélybe jártunk, és egy csapattal végiglovagoltuk a Gyimest, bebarangoltuk a csángó falvakat, Székelyföldet. Úttalan utakon mentünk, megbúvó kis falvakon át. Egész más érzés lovon megtenni ezt az utat.

A vadászat, a lovaglás élménye alkotásokban manifesztálódott. A természet világa, benne az állatok, sólyom, farkas, ló, a mai napig a festőművész motívumkincsét képezik. Alkotói pályája során a költészet és a tudomány ihlette grafikai munkák mellett vadászjeleneteket, erdei jelenségeket megörökítő, rendkívüli precizitással, igényesen elkészített rézkarcok is születtek, melyek igen népszerűek voltak a közönség körében. Rádóczy Gyarmathy Gábor szerint ezeket a képeket csak a légkörében lehet hitelesen megfesteni, úgy, ha valaki benne él ebben a világban, saját bőrén érzi a természet atmoszféráját, átéli, ahogy a ló szippantja a levegőt.

Mint kiderült, a mester a vadászat, a vadgazdálkodás témájában is igen járatos. Szinte értekezést tud tartani Széchenyi Zsigmondról, Kittenberger Kálmánról, Fekete Istvánról, akik még valóban ismerték a természetet, a vadak életét, és számukra a vadászat nem úri passzió volt. A képzőművészetben is akad néhány kiváló festő, többek között Csergezán Pál, aki a mester szerint hitelesen tudta megörökíteni az erdei vadakat. Az úri vadászokról, akik már nem élnek benne a természetben, s alig tudnak valamit a vadakról, a kilőtt állatokról, lesújtó a véleménye.

A vadászat témája kapcsán kerül szóba a mester grafikai munkássága. Ismert, hogy Rádóczy Gyarmathy Gábor a hetvenes években elsősorban egyedi lapjaival keltett feltűnést, s hazatérése után sajátos látásmódja és szakmai felkészültsége révén rögtön a magyar grafika legjobbjai közé emelkedett. A fiatal értelmiségi művész lázadó életérzése és briliáns technikai tudása a Lengyelországban töltött tanulmányéveknek köszönhető, a poznai főiskolán tanulta meg a festészetet, a rézkarc-, fametszet- és litográfia-készítést, valamint hatottak rá a korszerű áramlatok.

Bodogasszony

– Sokkal szabadabb, liberálisabb szellem uralkodott mint itthon – idézi fel a lengyel hatvanas évek hangulatát. – Ott már például volt kettős állampolgárság, a művészek szabadabbak voltak, jöttek-mentek a világban, ezért a nyugat-európai trendek ismertek voltak a képzőművészetben. Olyan irányzatok, amikről Magyarországon még hallani sem hallottak a magyar művészek. A tanárok felvilágosult nézeteket vallottak, és új oktatási módszereket alkalmaztak. Mivel nem

Túlhas ló

volt ösztöndíjam, dolgoznom kellett, hogy megéljek. Annak köszönhetően, hogy magyar vagyok, mindig kaptam munkát, amiből el tudtam tartani magam. Jó volt ott magyarnak lenni.

Rádóczy Gyarmathy Gábor amikor tanulmányait befejezve hazatért Budapestre, egyből bekerül a művészeti élet forgatagába, és jelentős országos kiállításokon vesz részt, csatlakozva „progresszív törekvésű fiatal festők és szobrászok” csoportjához. Mint szervező is szerepet vállal a képzőművészeti életben, 1970-ben kvalitásos, haladó szemléletű kortárs magyar csoportos képzőművészeti tárlatot szervez Lengyelország több városában. A kiállítók közt szerepelnek édesapja mellett, többek között, Nádler István, Papp Oszkár, Lakner László, Keszér Ilona, Bálint Endre, Fajó János, Konkoly Gyula, Csáji Attila és saját munkái.

Első hazai kiállítását 1969-ben rendezi meg, ahol a Lengyelországban készült, nagyméretű, sötét tónusú és drámai hangvételű kollázsaival mutatkozik be. Beke László művészettörténész így jellemezte a fiatal művész munkáit a megnyitón: „Az ő világa különös, nehezen megfogható, morbid hangulat. Megfér benne egymás szomszédságában a barokk angyal és a huszáruniformis, a Verne-regényhős és a kommersz levelezőlap táj, a bárgyú olajnyomat figura és a magazinból kivágott, szuperszonikus vadászgép-fotó. Vastag lakkreteg vagy émelyítő rózsaszín lazúr fogja össze a laza szimmetriába rendezett banalitás-halmazt – az egykor még oly tarka kavalkádon úrrá lesz valami súlyos, álmosító színvilágú monotonía.”

A képekből és a grafikákból talán azért árad borús hangulat, fogalmaz egy nyilatkozatában a művész, mert fiatalként intenzívebben, érzékenyebben hatnak rá a pozitív és a negatív élmények.

Ugyanebben az évben jelentkezik egy újabb önálló kiállítással, melyet Weöres Sándor költő nyit meg. Az itt felvonultatott rézkarcai már igazi, rádócys művek: filozófiai tartalommal töltöttek és mesterien megmunkáltak. A művész szellemi tájakon kóborol: a *Copernikus és gondolatai* a tudományba vetett hitről szól, a *Cantata profana* és *A kékszakállú herceg vára* Bartók Béla életművével foglalkozik, az *Új vizeken járok* című grafikai művét, melyet később olajjal is megfest, Ady Endre költeménye ihlette, s mintegy ars poeticának is tekinthető.

Országos grafikai biennálékon és külföldi kiállításokon szerepel, Berlinben, Olaszországban, ahol alkotásaival sikereket ér el, díjakkal jutalmazták, majd 1980-ban a Párizsi Művészeti Akadémia tagjává választják.

Rádóczy Gyarmathy Gábor művészi pályájának indulásakor már tisztán látzott: nemcsak a festészet szeretetében, igényességben, szakmai magabiztosságban követi édesapja példáját, de abban is, hogy kezdetektől egyéni utat vállal. Nem hatják meg a különböző irányzatok, stílusok, mondhatni: bátran megy a maga feje után. Azt festi, amihez kedve van, és úgy fest, ahogy a kedve tartja.

– Apám festészete bátorságot adott – magyarázza a mester. – Ő is a klasszikus festészetből indult, hagyományosan festett, komolyan vette a nonfigurációt, a színeket, azt, hogy a színek fényforrások. Szakmai kritérium volt, hogy a művészetben nem lehet megalkudni. A másik sokat emlegetett mondás a családban: légy hű önmagadhoz, és neked adom az élet koronáját. Hogy az ember tudjon felszabadultan dolgozni – folytatja a mester –, kell egy olyan érzés, hogy úgy sem kell senkinek, amit csinálok. Kérdezik sokszor, milyen stílusúak a műveim? Mindig azt felelem: eklektikus. Budapest építésze is eklektikus, nem egy stílusban épült fel. De engem nem is érdekelnek a stílusok. Nekem ez tetszik, ez az én világom. Nem hagyom, hogy valamiféle gátlások visszatartsanak, beleteszem a képbe, ha kell, az impresszionista tájat is. A nonfigurációt is szeretem, ha a kompozíció nonfiguratív, akkor lesz jó a kép ritmusa, akkor van ereje. A festészetben én a saját világomat élem, romantika, szerelem, gyűlölet, tudatalatti érzések, fogalmak vannak a képeimben, ezt a világot másként nem tudom kifejezni. Nem akarok modern lenni. Persze – teszi hozzá a mester – ma már az a modern, ha valaki konzervatív. – Erről a furcsa ellentmondásról elmélkedünk, miközben a műteremben régebbi és az elmúlt évek alkotásait nézegetjük.

Bartók: Csodálatos mandarin

– A dadaisták például – fejt ki a gondolatait a mester – meg akartak döbbszteni, lázadásuk célja a polgárpukkasztás volt. Ma is így van, csak engem például nem döbbsztenek meg. Engem nem hoz lázba két kiállított neoncső, vagy az, ha valaki meztelen átballag egy kiállítótermen. Lengyelországban már a hatvanas években láttam happeninget, majd itt is csinálták. Ahhoz nagyon ötletesnek kell lennie, hogy felháborodjak. Az a lényege az egésznek, hogy ne szülessen alkotás. Jobb eltüntetni, úgy csinálni, hogy ne jöjjön létre mű, mert még megmarad. És az veszélyes. Még ma is hat egy Rubens vagy egy Caravaggio festmény, mert az agyba szinte beleég. Éppen ezért elég, ha csak leírod a koncepciót. Megvalósítani nem kell. Az a lényeg, hogy ne legyen! A megszüntetést állítják piedesztálra, ne legyen zene, az irodalomban csak üres lapok jelenjenek meg, a képzőművészeti alkotás se legyen maradandó.

Rádóczy Gyarmathy Gábor festészetéről is elmondható, hogy felkavaró, zavarba ejtő, olykor meghökkentő, de ő valódi műalkotásokat hoz létre a klasszikus festészet eszköztárával felfegyverkezve. Az olajfesték a kedvelt anyaga. Fontos számára az alapozás, mely után tónusos képet fest, a végleges formáját azonban akkor nyeri el, amikor a lazúrok is a felületre kerülnek. A kép alsóbb rétegei is látszanak, ám a lazúrnak köszönhetően áttetszővé, sejtelmessé válnak. Erre a rejtélyes, motívumokkal zsúfolásig megtelt képfelületre teszi rá a mester a csúcspontokat, kiemelve ezzel a festmény központi formáit. Legújabb képein az alapként használt, olykor igen mozgalmas, sötét tónusú felületre szinte a tubusból kinyomva, vastagon viszi fel a színekben gazdag festékréteget. Munkái komponálása során nagy szerepet játszik az ismétlés, melyet időnként egy képen belül is alkalmaz. Noha belső világot jelenít meg, de nem ösztönös festő. Mint mondja, még üres a vászon, de már látja rajta a képet, amit utána rendkívül tudatosan szerkeszt és fest meg.

Miközben a műteremben sorakozó képeket nézegetjük, Rádóczy mester beavat titkaiba: módszereit, gondolatvilágának tartóoszlopait és a festmények megszületésének mikéntjét ecseteli. Úgy véli, amit álmodik az ember, teljesen reális képekből épül fel, csak valami még sem stimmel benne. Ő, mint egy álmot látja ezt a mai, örült világot. Talán nevezhető szürreálisnak, realizmus fölöttinek, amikor a művész a látványt a realitás fölé emeli. De ha a szimbolizmust emlegetjük, akkor sem járunk messze az igazságtól, hiszen a festőművész művein az ismétlődő motívumok jelképként működnek. S ahogy már szó volt róla, az alkotó nem is törekszik az egységes

Élethajó

stílusra. A képei éppen ettől válnak egyedivé, felismerhetővé, senki máséval össze nem téveszthetővé. Egy alkalommal így nyilatkozott erről a mester. „Az eklektika hat rám igazán. A kompozíció érdekében természetesen felhasználom a konstruktivisták képszerkesztési elveit is. A konvencionális tárgyak, gesztusok felületi, külső látványát szeretném átalakítani, jelértékűvé egyszerűsíteni,

Romantika

az európai jelképrendszerbe illeszteni, a közösség számára értelmezhetővé tenni. A szürreális világ, az egymásra rakódó rétegek, a jelképek barokkos zsúfoltsága által teremtett feszültség az eklektika formavilágában találja meg a helyét.”

A hagyományos technika alkalmazása tehát nem realista alkotásokat szül. A Rádóczy-képek látomások. Álmod és mesék, ahol minden lehetséges. Az emberek és az állatok átváltozhatnak, érintkezhetnek egymással, beszélhetik egymás nyelvét, és egy test egyszerre lehet emberé és állaté. Ez az álomvilág formákban és színekben gazdag, egy-egy motívum, mint például a ló, a sólyom, a szarvas, a farkas, a bárány, a sárkány és a gonosz megtestesítője, a démon újra és újra megjelenik, így alakul egy beszédes jelképtár részévé. A látványelemek a mögöttes tartalmaknak köszönhetően szimbólummá válnak. A magyarság, hasonlóan a nomád népekhez, a mai napig kötődik a lóhoz. Őseink lovon jártak, a pusztákon a pásztorok, betyárok nyeregben ülve nyargalásztak, az ütközetekben a huszárok lovakon harcoltak, a parasztember lovat kötött az ekéje elé, a lóval való együttélés a mindennapokhoz tartozott. Már a népmesékben is segítője, legjobb barátja az embernek a táltos, mely, ha kell, repülni tud és szóba elegyedik a gazdájával. A tisztaság jelképe, bűnök megváltója a fehér ló, amit áldozatként mutatnak fel az ősi szokásokban. Rádóczy Gyarmathy Gábor magán mitológiájában a ló szent, tisztelt és szeretett állat, festészeti világában központi szereplő, többek közt az *Életlovaglás*, a *Fehér ló áldozásai I–II–III.*, a *Boldogasszony* és a *Táltos ló* című képein is.

Hasonlóan jelképes motívum a sólyom, mely a mitológiában a fény madara. A sólyom szeme a nap szeme, mely minden dolgot megvilágít, ezzel segítve a tisztánlátást, a minden dimenzió keresztlátását a dolgok lényegébe való behatolást. Bizonyos értelmezések szerint az élet és a szent utak védelmezője, az ihletről gondoskodó lény. A kerecsensólyom legendás, mert a magyar mondavilág egyik szimbólumának, a turulnak a mintájául szolgál. A turul az ősmagyar eredetmonda szerint Emesét, Álmos anyját teherbe ejtette, s így ez a madár a magyarság mitikus őse, totemállata. A népmesék griffmadara elevenedik meg a sólyom madárban, mely Rádóczy művein, többek között az *Apokaliptika*, a *Léda a hatnyíval*, a *Sólyomfejedelem*, az

Elrabolt lélek vagy a *Hórusz* című festményén, a kezdetektől felfedezhető. A festőművész *Emese álma* címmel több változatban az eredetmondát is feldolgozza.

A kedvelt motívumok állandó jelenlétéből, ismételtetéséből kibontakozik a filozófiai háttér, a művész határozott, tudásra épülő világképe. A népmesék és az ősi mondák felidézése utal arra, hogy festőnket erősen foglalkoztatja, érzelmileg is megéri a múlt, a gyökerek felkutatása, a honnan származunk, kik vagyunk kérdése. „Rádóczy Gyarmathy festményeinek szuggesztív szimbolikus világában erős koherenciával érzékelhetők a különböző értelmezési lehetőségeket adó, de végül is mindig egy erős eszme felé terelő jelek, jelzések – írja a művészről szóló tanulmányában Feledy Balázs. – *Vérszerződés* című képén nem véletlenül sejlik fel a rovásírás világa, miközben utal a honfoglaló vezérek összefogására (összekulcsolt ujjakkal) és a közelgő eszmei menedékre, a kereszténységre. *És voltak*

Léda a hattyúval

Betyárballada

egykoron táltosok drámai nyersséggel és áttételezettséggel jelzi egy vergődő ország állapotát. *Csodaszarvas* című művén erős szuggesztivitással festi meg az élet születésének sejtekből épülő világát. *Betyárvilág* című festménye farkasként ábrázolva a betyárt, fegyverek folyamatos ismétlődő látványával és egy menekülő, vágató ló megfestésével eleveníti fel a szegénylegények időszakát. *Históriás ének* című alkotása a török elleni küzdelmet eleveníti meg Arany Jánosra utalva.”

De példa lehet a *Sasnak körme között*, a *Hadak útja* és a *Báthory emlékére* című alkotás Rádóczy Gyarmathy múltat kutató hajlamára, a történelem drámai eseményeire és a magyar sorskérdésekre figyelő attitűdjére. Az utóbbi évek munkáin új, ismétlődő képi elemként jelenik meg a szent korona, valamint a trianoni békeszerződés témaköre festői megfogalmazásban.

A rendszerváltozás

Csáji Attila festőművész így fogalmaz egy megnyitójában: „A Rádóczy Gyarmathy Gábor által teremtett atmoszféra hozzánk tartozik. Hozzánk magyarokhoz. Döntően ennek a kultúrának a szövetéből született és újra és újra ebből táplálkozik. Ez nem stílus kérdése, hanem az értékteremtő vállalásé.” Rádóczy Gyarmathy Gábort ugyanakkor érdeklik a mai kor problémái, az emberi viszonylatok. Művei sok esetben erotikus tartalmúak, lélektani problémákat boncolgatnak, és morális kérdéseket vetnek föl. Egyszerre kavargó a képeken jóság és gonoszság, szeretet és gyűlölet, öröm és bánat, szabadság és szorongás, élet és halál, mindezek a fény és sötét ellenpárra építve. Mesélő kedve olyan, mint egy középkori ikonfestőé, azzal a különbséggel, hogy ő gondolati gazdagságából, saját világképéből indítja el a mesét. Belső világát megmutatva veszi rá a nézőt, hogy ki-kí saját magán keresztül ismerje meg a világot.

Rádóczy Gyarmathy Gábor úgy véli, a műveltebb, irodalomban és történelemben jártas emberekhez közelebb állnak a művei. A közönség egy részét azonban a rádóczy világ inkább zavarba hozza, megijeszti.

– Ez azért van így – állapítja meg –, mert a korszellemet magamba szívom, s ebben a korban van valami ijesztő.

Az elmúlt évtizedek alatt a művészcsoporthoz való kötődései elhalványultak, inkább olyan alkotókhoz csatlakozott, akik hozzá hasonlóan a flóra és a fauna világát ismerik, szeretik. Így lett tagja az Altamira Egyesületnek, melynek csoportos tárlatain rendszeresen szerepel, valamint ő maga is szervez alkotótáborokat. A hetvenhét éves művész napjait tevékenyen tölti. Feleségének nem régen megjelent könyvéhez ő készítette az illusztrációkat, melyeket könyvbemutatók és egyéni tárlatok alkalmával ismerhetett meg a közönség. A szakmai tudásának átadását mindig hivatásának tekintette, otthonában ma is szívesen lát tanítványokat.

Legújabb terve egy, a vadászat történetéről szóló körkép megfestése a vadászati világ-kiállításra. A hatvan méter hosszú és hat méter magas monumentális mű vázlatát elkészült, melyet múlt évi önálló kiállításán már nyilvánosság elé tárt.